

- 1963: 109. *Erik Melander*, Etisk fostran i svensk obligatorisk skola från 1842
110. *Axel Bromander*, En skolman berättar
- 1964: 111. *Ivar Andrén*, Folkundervisning och folkbildning i Västmanlands län med stöd av länets landsting
112. *Klas Brons*, Fridtjuf Bergs pedagogik med tyngdpunkt på tiden före hans första statsrådstid
- 1965: 113. *Albin Warne*, Striden om de s. k. småläroverken
114. *Gustaf Sivgård*, Vandrande Scholares. Den gamla djaknegångsseden
- 1966: 115. *Sam Rönnegård/Uno Lundberg*, Folkundervisningen i Leksand och Forshem i äldre tid
116. *Gustaf Kålen*, Sveriges första folkskolläraryörening
- 1967: 117. *Edu Hedin*, Göteborgs flickskolor
118. *Göte Klingberg*, Kronologisk bibliografi över barn- och ungdomslitteratur utgiven i Sverige 1591—1839
- 1968: 119. *Stig G. Nordström*, Hjälpsskolan och särskolan i Sverige t.o.m. 1921
120. *Carl Holm*, Fridtjuf Berg och folkhögskolan
- 1969: 121. *Gustaf Sivgård*, Ur Växjö stifts folkundervisningskrönika
122. *Lennart Tegborg*, Folkskolans sekularisering 1895—1909
- 1970: 123. *Uno Troff*, Bidrag till Villstads skol- och kulturhistoria
124. *August Isaacsson*, Ur Vittinge skolkrönika
- 1971: 125. *Lennart Bohman* (utg.), Ett landsortsläroverk. Studier kring Visby Gymnasium 1821—1971
126. Berättelser om de Allmänna Svenska Läraremötena 1852, 1854 och 1863
- 1972: 127. *Elof Lindälv*, Om fynden på vinden i Majornas växelundervisningsskola
128. Två studier i den svenska flickskolans historia: *Gunhild Kyle*, Svensk flickskola under 1800-talet. *Gunnar Herrström*, Frågor rörande högre skolutbildning för flickor vid 1928 års riksdag
- 1973: 129. *Wilhelm Sjöstrand*, Freedom and Equality as fundamental Educational Principles in Western Democracy. From John Locke to Edmund Burke
- 1973: 130. *Thor Nordin*, Växelundervisningens allmänna utveckling och dess utformning i Sverige till omkring 1830
- 1974: 131. Comenius' självbiografi
- 1974: 132. *Yngve Lövegren*, Naturaliesamlingar och naturhistorisk undervisning vid läroverken
- 1975: 133. *Henrik Elmgren*, Trivialskolan i Jönköping 1649—1820
134. *Elisabeth Dahr*, Jönköpings flickskolor

Föreningen för svensk undervisningshistoria
Box 2023, 750 02 Uppsala 2

FLICKSKOLOR I JÖNKÖPING

AV
ELISABETH DAHR

FLICKSKOLOR
I JÖNKÖPING

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÅRGÅNG LV 1975
VOLYM 134 UNDER REDAKTION AV STIG G. NORDSTRÖM

ELISABETH DAHR

FLICKSKOLOR I JÖNKÖPING

*Historik, utarbetad på uppdrag av
Jönköpings skolstyrelse*

JÖNKÖPING 1975

Innehåll

FÖRORD	7
INLEDNING: ÖVERSIKT ÖVER FLICKSKOLEVÄSENDETS ALLMÄNNA UTVECKLING I SVERIGE . . .	9
JÖNKÖPINGS FLICKSKOLEVÄSEN:	
AVD. I. DE TIDIGASTE FLICKSKOLORNA	20
AVD. II. JÖNKÖPINGS ELEMENTARSKOLA FÖR FLICKOR	
"ÖSTRA FLICKSKOLAN"	25
1. Skolans framväxt och organisation	25
2. Skolans ägare och styrelse	27
3. Föreståndare och föreståndarinnor	30
4. Lärare och övrig skolpersonal	36
5. Undervisning och fostran	39
6. Skolans ekonomi	45
7. Skollokaler, utrustning och skolmiljö	48
8. Glimtar ur skollivet	54
AVD. III. JÖNKÖPINGS VÄSTRA ELEMENTARLÄRO- VERK FÖR FLICKOR	
"SANTESSONSKA SKOLAN"	58
1. Skolans tillkomst, utveckling och yttre organisation	58
2. Skolans grundare och ledare	63
3. Lärare och övrig skolpersonal	67
4. Undervisning och fostran	72
5. Skolans ekonomi	80

6.	Skollokaler och utrustning	82
7.	Glimtar ur skollivet	91
AVD. IV.	FLICKORNAS UNDERVISNINGSFRÅGA I JÖNKÖPING EFTER 1927 ÅRS LÄROVERKS- REFORM	98
AVD. V.	KOMMUNALA FLICKSKOLAN I JÖNKÖPING	
1.	Kommunaliseringens praktiska genomförande och inverkan på skolsituationen	104
2.	Den kommunala flickskolans organisation	107
3.	Skolans storleksförhållanden och elevantal	111
4.	Inspektor och styrelse	112
5.	Skolledare	114
6.	Lärartjänster och anställningsförhållanden	120
7.	Lärarprofiler	122
8.	Befattningar och medarbetare i övrigt i skolans verksamhet	130
9.	Skollokalerna	134
10.	Inredning och inventarier	140
11.	Ekonomiska förhållanden	141
12.	Gåvor och donationer	142
13.	Undervisning och fostran	146
14.	Officiell försöksverksamhet	152
15.	Välfärdsanordningar och skolsociala förhållanden	156
16.	Ur skollivet	164
	SAMMANFATTNING OCH SLUTORD	177

Förord

Den 25 februari 1970 beviljade Stadsfullmäktige i Jönköping stadens skolstyrelse anslag för utarbetande av ett skolhistoriskt arbete beträffande Per Brahegymnasiets, Kommunala flickskolans och Praktiska realskolans historia. I en särskild skrivelse hade dåvarande biträdande skoldirektören Kerstin Samuelsson betonat, att arbetet för flickskolans del borde omfatta även de skolor, som utvecklats till Kommunala flickskolan, och att för dessa avsnitt borde anlitas förra rektorn vid Kommunala flickskolan Elisabeth Dahr.

Uppdraget i den form det sålunda fått har jag mottagit med så mycket större glädje som jag redan vid begynnelsen av min gärning som föreståndarinna för dåvarande Santessonska flickskolan i Jönköping hade fått en enträgen uppmaning av den kände skolhistorikern B. Rudolf Hall att väl taga vara på allt, som kunde tjäna till att belysa den svenska flickskolans utveckling och egenart.

För den kommunala flickskolans del har jag haft att tillgå ett synnerligen rikligt källmaterial. Men vad de tidigare privata flickskolorna beträffar har det ej varit så lätt att följa Rudolf Halls uppmaning. Den skriftliga dokumentationen har från början varit knapphändig och ofullständig. En del handlingar, som gällt skolorna, torde ha räknats som skolägarnas privata papper och ej ansetts värda att bevara. Åtskilligt kan ha gått till spillo vid flyttning från äldre lokaler och vid uppröjning av de enkla utrymmen, där gammal skolmateriel lagrats. En värdefull tillgång har emellertid varit de muntliga uppgifter, som vid olika tillfällen lämnats av skolägarna själva, av lärare och av forna elever. Jag har också kunnat bygga på mina egna skolminnen, som går tillbaka till år 1905. Offentliga handlingar och skrifter i skolfrågor har givetvis även stått till buds.

Utöver skildringen av de tre flickskolornas yttre öden, deras organisatoriska och ekonomiska förhållanden samt undervisningens mål och allmänna anordning har jag sökt teckna så konkreta och fylliga bilder som möjligt av deras inre arbete, av den skolmiljö de utformat och av det skolliv, som rört sig inom denna.

De som burit ansvaret för flickskolornas bestånd och lett deras verksamhet har sin givna plats i denna historik. Att därutöver ge en utlömmade skildring av alla de medarbetare, som under årens lopp bidragit till att förverkliga skolornas mål och gestalta deras liv, har av många skäl ej varit möjligt. Men jag har dock velat bringa i särskild erinran dem som under mångårigt, tråget arbete följt generationer av elever på deras väg genom flickskolan och så för dem blivit representativa för denna skolas syfte och karaktär.

Det är min förhoppning att denna skildring av flickskolornas historia i vår stad ej blott skall kunna ge konkreta bilder av hur flickornas undervisning och skolliv gestaltat sig utan även i någon mån kunna belysa den allmänna utvecklingen av den kvinnliga ungdomens bildnings- och utbildningsfrågor under den sekellånga tid, då flickskolan varit en särskild sektor i stadens skolväsen. Insatt i ett sådant sammanhang, synes mig den insats de tre flickskolorna gjort och de värden de tillfört vår stad och bygd kunna vinna en rättmätig förståelse och uppskattning, samtidigt som ett levande och framsynt pedagogiskt reformarbete och en särpräglad och vänlig skolmiljö räddas från att helt falla i glömska.

Inledning

ÖVERSIKT ÖVER FLICKSKOLEVÄSENDETS ALLMÄNNA UTVECKLING I SVERIGE

Läroverksväsendet i vårt land, den lärda skolan, har en lång intressant historia och var erkänt som en samhällets angelägenhet alltifrån reformationstiden. Men lärdomsskolan stod öppen endast för manliga elever. Flickskoleepoken kom långt senare, och den svenska flickskolan hade att genomgå en långvarig och bekymmersfull kamptid, innan flickornas utbildningsfråga erkändes som en samhällets sak. I det hela sammanfaller flickskolans framväxt, blomstring och avveckling med kvinnoemancipationens begynnelse, kamptid och framgång. I och med att principen om kvinnans jämställdhet med mannen i samhälls- och yrkesliv blev erkänd, förlorade systemet med särskilda skolor för flickor sin främsta motivering. Samma sak gäller givetvis också de exklusivt manliga skolorna, vilkas tid även den nu är förbi.

Att följa flickskoleepokens olika faser i vårt land har sitt givna intresse, ej blott för att denna epok är ett led i den idéhistoriska, sociala och politiska utvecklingen, utan även för att flickskolorna livligt medverkat i det pedagogiska, metodiska och psykologiska reformarbetet, och slutligen ej minst för att ett sådant studium kan åt framtiden rädda minnet av en stor grupp kloka, tappra, framsynta och självupprörande personligheter, som utan åthävor gjort en banbrytande och betydelsefull insats i vårt lands kultur- och samhällsliv.

Så stora aspekter kan väl ej läggas på en framställning, som endast gäller flickskoleväsendet på en enstaka ort. Men i sin mån speglar dock detta skolväsen de stora utvecklingslinjerna. För att dess lokala uppgifter och betydelse skall kunna få sin rätta belysning, synes en

kort överblick över det svenska flickskoleväsendets historia erforderlig.

— — —

Flickornas undervisning och utbildning betraktades från början helt som en hemmens angelägenhet. På sin höjd kunde enskilda behjärtade personer göra en insats för att bereda hemlösa och medellösa flickor någon form av uppfostran. Sålunda grundade den kände biskopen i Västerås Johannes Rudbeckius redan år 1632 "en lithen pigheschola" i staden, avsedd för fattiga flickor i stiftet, och alltifrån 1700-talets senare del tillkom s k donationsskolor, där "värnlösa" flickor utbildades till tjänarinnor och husmödrar. Även i Jönköping fanns under åren 1835—1886 en sådan skola, den s k arbetsskolan för flickor eller Gamla flickskolan, vars i många stycken märkliga och intressanta öden har berörts i bokverket Jönköpings historia av år 1921.

Utbildningen i hemmen inriktades främst på husliga sysslor — en omfattande och mångsidig uppgift i självhushållningens tider — men i adliga och burgna borgerliga familjer gavs också ej sällan viss boklig bildning genom föräldrar, bröders informatorer eller särskilt anställda guvernanter, ofta fransyskor. Med det stigande välståndet i borgerliga kretsar under 1700-talet växte behovet av i sällskapslivet användbar kvinnobildning, och detta ledde till uppkomsten av den typ av internatskolor, som kallades flickpensioner. Vid århundradets slut synes sådana ha funnits i rätt stort antal, många dock av bristfällig art med hänsyn både till undervisning, husrum och kosthåll. De flesta blev också av kort varaktighet. Åtskilliga vann emellertid gott anseende, och sådana pensioner utvecklades ej sällan till verkliga flickskolor.

Den äldsta flickskolan i egentlig mening torde ha varit Evangeliska brödräfsamlingens skola i Göteborg, grundad 1787 och vanligen kallad Societetskolan. Äldst i övrigt är Askersunds flickskola av år 1813 och Fruntimmersföreningens skola i Göteborg av år 1815. Ytterst betydelsefulla för hela flickskoleväsendet blev Wallinska flickskolan i Stockholm, grundad år 1831 på initiativ av den blivande ärkebiskopen Johan Olof Wallin och utrustad med studentexamensrätt år 1874, samt Kjellbergsska flickskolan i Göteborg, som tillkom år 1835 genom en donation av den framsynte och kulturintresserade grosshandlaren Jonas Kjellberg och som enligt hans önskan även utbildade lärarinnor, närmast guvernanter eller s k fransyskor. Från denna tid tillkom så småningom flickskolor i de flesta städer, mestadels små läroanstalter,

som skapades och sköttes av enskilda kvinnor med skiftande utbildning och som kunde bereda sina grundare en ytterst blygsam bärgning genom elevavgifter, i den mån dessa damer ej hade egna medel att falla tillbaka på. Samtiden fattade ofta sådana skolor som utslag av en ej alltid välsedd ambition att låta den kvinnliga ungdomen tävla med den manliga i boklig bildning, och av läroverkens representanter aktades de i allmänhet ej högt. Dock kom det mer och mer att framstå som självklart att flickor av "bättre familj" skulle äga en viss bildning, särskilt i främmande språk, och de som kunde sökte sig gärna till pensionsanstalter i Frankrike eller Schweiz. Med tiden växte det också fram nya krav på möjligheter för flickor att försörja sig själva, allt mer utpräglade ju mer det gamla självhushållningssystemet trädde tillbaka och ju fler nya arbetsområden som öppnade sig för kvinnor inom folkskoleväsendet, post- och telegrafverken, affärslivet m m.

Vissa förbindelser upprätthölls mellan flickskolor på olika orter. Man tog mönster från väletablerade flickskolor i större städer, man jämförde och lärde av varandra. Men i det hela rådde stor brist på enhetlighet både i fråga om läroämnen, kurser, läromedel, antal årsklasser och lärarkompetens. Någon fast behörighetsnorm för lärarinnorna kunde ej upprättas. Den som själv gått igenom en flickskola kom ofta omedelbart ut som lärarinna. En del sökte utbildning vid någon utländsk läroanstalt. Behovet av en fastare lärarkompetens blev till sist så uppenbart, att det ej kunde förbises av statsmakterna. Efter beslut av 1860 års riksdag inrättades följande år ett "Statens seminarium för bildande av lärarinnor", sedermera benämnt Kungl Högre Lärarinneseminarium, och år 1864 förenades därmed en övningsskola, Statens normalskola för flickor. Seminariet blev ett verkligt kvinnouniversitet, som drog till sig en elit av begåvade och dugliga unga flickor, och Normalskolan, för vilken närmast den s k Kloster-skolan i Uppsala fått stå modell, blev mönsterbildande för landets flickskolor i övrigt. Den omfattade i sitt fullt färdiga skick åtta årsklasser med en treårig förberedande avdelning och hade ingen särskild slutexamen. Sedan realskolexamen införts i det statliga skoleväsendet, fixerades kompetensvärdet hos Normalskolans avgångsbetyg i förhållande till denna examen år 1909, och därefter kunde föreståndare för privata flickskolor med samma organisation som Normalskolan få rätt att utfärda avgångsbetyg med detta kompetensvärde — "normalskolekompetens".

Kungl Högre Lärarinneseminariet förblev en eftertraktad utbildningsanstalt även sedan akademiska studievägar öppnats för kvinnor, och efter dess förebild grundades med tiden en del privata lärarinneseminarier. Behovet av en lämplig och gedigen lärarkompetens blev väl tillgodosett till gagn för enhetlighet och kvalitet hos flickskolornas undervisning. Deras lärarkår visade också starkt intresse för fortbildning. Utlandsvistelser på ferierna var vanliga, trots att de måste bekostas av egna medel, och dessa resor utnyttjades ej blott för språkstudier utan också för att lära känna nya pedagogiska idéer. Sådana diskuterades i anslutning till modern pedagogisk litteratur från skilda länder och prövades i det praktiska skolarbetet, så långt skolornas resurser tillät. Genom de vart tredje år efter 1870 återkommande allmänna flickskolemötena stimulerades väl dessa intressen, men många lärarinnor var alltför blygsamma för att offentligt redovisa sina uppslag och försök, och utöver det egentliga flickskoleområdet nådde deras erfarenheter i början ej så ofta, helst som de allmänna läroverken i det hela ställde sig ointresserade. Men senare framträdde flera märkliga föregångsgestalter inom flickskolepedagogiken. Främst bör här nämnas *Anna Sandström*. Nästan allt som i vår tid prisas som nytt och epokgörande i skolans inre arbete — levande och konkret framställning, självverksamhet och samarbete mellan eleverna, koncentration av undervisningen kring samhöriga moment i olika läroämnena — pläderade hon för i skrifter och föredrag. Hon exemplifierade sina idéer i egna läroböcker och tillämpade dem i den flickskola, som hon grundade i Stockholm och sedermera förenade med ett privat högre lärarinneseminarium. För flickskolorna betydde dessa föregångares verk metodisk förnyelse och ökat självförtroende. Så byggdes så småningom deras särskilda bildningstyp upp. Den tillvaratog de mest bärkraftiga dragen hos det bortdöende pensionsväsendet — inriktning på praktisk språkfärdighet och elevernas fostran till vårdat uppförande och skick — samtidigt som den upptog och utgestaltade nya pedagogiska uppslag och idéer. Den bland annat i Frøbels nydaningsarbete ingående övningen av handens färdigheter och av den estetiska känslan såsom led i en harmonisk och allsidig personlighetsutveckling odlades i flickskolorna, och med tiden utvidgades den praktiska sidan av undervisningen, som tidigare tillgodosetts blott genom övning i kvinnliga handarbeten, till att omfatta även huslig ekonomi och skolköksarbete. Det är obestriddligt att flickskolan omkring sekelskiftet gick i

spetsen för den pedagogiska utvecklingen i vårt land. Anna Sandström åtnjöt ej minst inom folkskoleväsendet livlig uppskattning och fick visst inflytande på dess metoder och läroböcker.

Emellertid koncentrerades under 1900-talets första decennier intresset hos det offentliga skolväsendets målsmän mer på organisatoriska frågor — bottenkolesystemet och dess konsekvenser för lärokurser och undervisningsmål — än på förnyelse av skolans inre arbete. Flickskolans insatser på detta område blev mindre uppmärksammade. Åtskilligt av det som där vunnits i fråga om modern undervisning gick säkerligen också förlorat genom 1920-talets omfattande nedläggning av privata flickskolor. Flickskolans kulturgärning i detta hänseende är numera i det hela förbisedd och glömd, men den vore väl värd ett äreminne, så mycket mer som den fullgjordes med mycket blygsamma yttre resurser och med stora personliga uppoffringar från både skolledares och lärares sida.

Frågan om det allmännas skyldighet att sörja för flickornas undervisning utöver vad den 1842 upprättade obligatoriska folkskolan kunde erbjuda sköts mycket länge åt sidan av statsmakterna. I riksdagen hade denna fråga med ringa resultat diskuterats sedan 1840-talet, och ännu år 1873 avvisades där ett förslag om treåriga statliga flickskolor med motiveringen, att det skulle innebära "ett vidsträcktare erkännande av statens skyldighet att vidkännas uppoffringar för kvinnans bildning än landet kunde eller borde åtaga sig". Följande års riksdag avvisade en proposition om understödjande av kommunalt upprättade flickläroverk. Men man kunde nu ej mer helt förbise flickskolefrågan. Riksdagen valde då utvägen att anvisa ett belopp för understöd av de enskilda flickskolor, som prövades vara i behov av ett sådant. Till understödet knöts först så stränga villkor beträffande begränsning av elevavgifter, antagande av frielever och kontroll i övrigt, att skolorna oftast tvekade att mottaga det. Sedan villkoren jämkats och anslagsbeloppet höjts något, blev statsbidraget mer eftersökt. Men frågan om en verkligt effektiv höjning uppsköts. År 1885 tillsattes en kommitté med uppgift att göra en allmän undersökning av flickskolornas verksamhet och resultat. Denna kommitté presenterade en mycket grundlig utredning år 1888, men ingen åtgärd vidtogs förrän år 1896. Då reglerades det allmännas kontroll över flickskolorna, som ställdes under tillsyn av eforus och inspektor och således i viss mån anknöts till skolväsendet i övrigt. Statsbidraget gjordes beroende av att kom-

mun eller enskild lämnade skolan bidrag med minst lika högt belopp. Anslaget höjdes något 1902, varvid det också beslöts, att lärarinna med full tjänstgöring i flickskolans åtta klasser skulle avlönas med minst samma belopp som tillkom lägst avlönad folkskollärarinna i kommunen. Då detta belopp år 1906 höjdes, beviljades flickskolorna medel för att bestrida de merkostnader, som en lika stor lönehöjning för deras lärarinnor skulle medföra. År 1909 utfärdades så nya statsbidrags- och lönebestämmelser, som i princip, ehuru med vissa ändringar, särskilt i fråga om löne- och anslagsbeloppens storlek — här tillkom t ex dyrtidstillägg och tillfällig löneförbättring — gällde ännu under 1920-talet.

År 1904 erkände äntligen riksdagen i princip statens skyldighet att genom det allmänna skolväsendet åtaga sig även flickornas högre undervisning. I samband med en då beslutad läroverksreform inrättades några statliga realskolor med samundervisning. Fem år senare tillkom en ny allmän samskoleform, den kommunala mellanskolan. Men dessa åtgärder löste ej flickornas skolproblem i stort. Ännu år 1926 fanns blott 18 statliga samrealskolor, medan 21 realskolor och 38 högre allmänna läroverk var reserverade för gossar. De kommunala mellanskolorna var visserligen så många som 84, men de flesta hade lågt elevantal, och samskoleformen i det hela var i första hand knuten till mindre städer och samhällen. Staten litade alltjämt i största utsträckning till det enskilda flickskolväsendet, och flickskolornas antal var 82; 12 av dem hade som påbyggnad ett flickgymnasium.*

De bestämmelser och kontrollåtgärder, som knutits till statsbidragen, gällde den allmänna organisationen, klassdelning, lärarnas tjänstgöringsskyldighet, minimilön och i viss mån kompetens samt redovisning av räkenskaper, men i fråga om elevavgifter inom vissa gränser, lärares anställning och avskedande, lokaler och utrustning samt framför allt i fråga om kurser, läroplaner och läroböcker ägde flickskolorna rätt stor frihet och kunde gestalta sin undervisningsverksamhet efter egna linjer. Vad som kändes som en hämmande omständighet för utvecklings- och nydaningsarbete var främst den knapphet på ekonomiska resurser, som de flesta flickskolor led utav.

Bottenskolefrågan dominerade alltifrån sekelskiftetiden den svenska skoldebatten, och alltmer bestämda krav restes, att inga med den

sexåriga folkskolan — bottenskolan — parallella skolformer skulle få inrymmas i det allmänna skolväsendet. Alla högre skolformer skulle byggas på folkskolans sjätte klass. Den kommunala mellanskolan var uppbyggd enligt denna princip, men den ansågs därför behöva fyra år eller sammanlagt med folkskoletiden tio år för att nå fram till realskolexamen, som i de statliga, på tre år i folkskolan byggande sexåriga realskolorna uppnåddes på sammanlagt nio år. Många privata treåriga förberedande skolor fanns också, och flickskolornas förberedande avdelningar stod oftast öppna även för gossar.

År 1918 tillsattes en stor skolkommision med uppgift att utreda bottenskolefrågan och företa en revision av hela den sedan 1905 gällande läroverksorganisationen. Kommissionen skulle också överväga statliga åtgärder rörande den högre flickundervisningen, som erkändes såsom ett av det allmänna försummat område. Särskilt påtalades de privata flickskolornas svaga ekonomi med därav följande dåliga lärarlöner, sämre utrustning och höga elevavgifter samt flickskolelärares ofria rättsliga ställning.

Kommitténs betänkande, som förelåg 1922, innebar förslag om fullt genomförande av bottenskolan. I många hänseenden väckte det dock så stora betänkligheter, att en ny utredning ansågs behövlig, och så tillkom 1924 års skolsakkunniga. På grundval av de förslag dessa framlade genomfördes 1927 års stora läroverksreform, som innebar, att på varje skolort en utbildningsväg skulle finnas, som efter sexårig folkskola på fyra år ledde till realexamen, och att alla nya läroverk skulle ha denna konstruktion, men att på äldre skolorter därjämte skulle finnas en väg till realexamen efter fem år på grundval av fjärde klassen i folkskolan. En treårig gymnasiekurs knöts till realskolans högsta och en fyraårig till dess näst högsta klass. I gymnasietens båda högsta "ringar" fick eleverna utöver en grupp fasta ämnen fritt tillvälja tre av vederbörande linjes ämnen i övrigt och eventuellt även läsa ett tilläggsämne.

För flickornas del innebar reformen något av en revolution. De framlagda förslagen om statliga flickskolor antogs icke, men i princip öppnades för flickorna hela det statliga skolväsendet. Samskoleformen skulle bli den normala, men i större städer, där denna ansågs medföra en alltför stor ansvällning av ortens läroverk, skulle särskilda flickläroverk inrättas. De privata flickskolorna måste tydligen genom denna reform avfolkas, och det förutsågs att de på de flesta orter

* Enligt SOU 1926:5.

förr eller senare skulle nedläggas. Därtill skulle alla statsbidrag successivt upphöra för deras förberedande avdelning och första egentliga flickskoleklass. Men vid behandlingen av reformfrågan uttalade 1927 års riksdag, att den bildningstyp dessa skolor representerade vore för värdefull för att ges till spillo, och rekommenderade utvägen att bevara den inom en ny skolform, den kommunala flickskolan. En kommitté tillsattes, och följande års riksdag antog en på dess förslag grundad proposition om kommunala flickskolor. Samma år utfärdades stadga och läroplaner för denna skolform. Den skulle innefatta dels en sjuårig lärokurs, anknuten till folkskolans fjärde klass, dels en sexårig kurs, byggd på dess sjätte klass. Den examensfria lärogången och normalskolekompetensen bibehölls. I de båda högsta klasserna skulle samma anordning med fritt tillval av ämnen utöver en obligatorisk ämnesgrupp gälla som i gymnasiet. Studiegången skulle vara lugnare och långsammare än i realskolan. För de elever, som så önskade, skulle alltid möjlighet beredas att övergå till gymnasium: till treårigt från högsta eller näst högsta klassen, till fyraårigt från klassen närmast därunder. I det hela bibehölls den tidigare flickskolans karaktär och målsättning med dess starka inriktning på språklig-humanistisk och estetisk bildning, men ökad vikt lades vid förberedelse för "hemmets värv" genom större kurser i hushållsgöromål och nyttoslöjd och införande av psykologi — även barnpsykologi — och ekonomilära. Det inrättades till och med en särskild huslig-praktisk linje med något lägre kompetensvärde. Den kommunala flickskolan skulle i princip vara avgiftsfri, men en kommun kunde på ansökan få tillstånd att tillsvidare upptaga avgift, och statsbidragen var generösa. Det förut-sattes att de kommunala skolorna i allmänhet skulle inrättas genom ombildning av privata flickskolor.

Genom den nedläggning eller ombildning av de privata flickskolorna, som dessa reformer medförde, drabbades många av skolornas lärarinnor av arbetslöshet. Statsmakterna lämnade dem ej helt åt sitt öde. Lärarinnor med utbildning vid högre lärarinneseminarier fick möjlighet att överflyttas till ämneslärarinnetjänster vid läroverken, där de dock ej alltid blev väl mottagna, då de ansågs tränga ut akademiskt utbildade lärare. Äldre lärarinnor med lång tjänstetid liksom långvarigt tjänstlediga på grund av sjukdom fick rätt att träda tillbaka med en ersättning motsvarande pensionsbeloppet för att sedan i vanlig ordning få full pension.

Under de första åren efter 1928 rådde viss tvekan inom kommunerna i fråga om inrättande av kommunala flickskolor. Anhängarna av bottenkoleprincipen, som med missnöje sett den femåriga realskolan med dess anknytning till fjärde folkskoleklassen, ogillade i lika mån den sjuåriga flickskolan med samma anknytning och motarbetade av detta skäl den kommunala flickskolan. Men med tiden blev fördelarna av skolformen alltför uppenbara för att åsidosättas av vederbörande kommuner, i synnerhet som realskoleväsendet svällde ut mer än beräknat och väl behövde en avlastning. Under 1930-talets lopp ombildades de flesta kvarvarande flickskolor till kommunala, i de större städerna med sammanslagning av tidigare enskilda skolor till större läroanstalter. År 1947 var de kommunala flickskolornas antal 47, och endast 4 flickskolor kvarstod som privata.

Men bottenkolans anhängare hade icke givit upp sin grundtanke. Motionsvis framfördes i riksdagen både 1936 och 1937 förslag om inrättande av femåriga flickskolelinjer, byggda på sex år i folkskola, sedan den sexåriga lärokursen på samma grundval visat sig vara för lång för att bli attraktiv. År 1938 tillsattes också fyra sakkunniga för att inom ecklesiastikdepartementet utreda frågan om flickskolans framtida organisation. De sakkunnigas majoritet föreslog, att den sexåriga lärokursen skulle ersättas av en femårig och att en sjuårig kurs av tidigare art skulle få bibehållas blott om den helt bekostades av vederbörande kommun. Minoriteten — två flickskolerepresentanter — hävdade reservationsvis, att bottenkolefrågan ej borde lösas bråd-störtat för en enda skolform och att därför tillsvidare ingen omorganisation av flickskolan borde ske. Det blev heller ingen sådan. Flickskolefrågan inbegreps i den allmänna undersökning av det svenska skolsystemet, som uppdrogs åt 1940 års skolutredning. Därmed var den stora skolreform inledd, som med tiden skulle innebära en fullständig omgestaltning av vårt skolsystem.

Skolutredningens successivt framlagda reformförslag tedde sig icke nog genomgripande. En ny skolkommision tillsattes 1946, och på grundval av dess förslag utkristalliserades under en omfattande försöksverksamhet den nya skolform, som först kallades enhetsskola, sedan grundskola, och i vars nioåriga obligatoriska lärogång såväl folkskola som realskola smältes in. Då riksdagen år 1950 fattade sitt principbeslut om grundskolan, lämnades visserligen flickskolan tillsvidare utanför, men under den tioåriga övergångsperiod som följde, innan

den slutgiltiga organisationen av grundskolan fastställdes år 1960, avgjordes i realiteten även dess framtidsfrågor.

Denna period sammanföll med en väldig ansvällning av skolväsendet på grund av den starka nativitetsökning, som inletts på 1930-talet och som kulminerade år 1945. Då ansvällningen nådde realskolestadiet, sviktade resurserna både i fråga om lärare och lokaler, och organisatoriska förändringar blev nödvändiga. Grundskolan höll på att successivt prövas med omläggning av kurser och införande av engelska som obligatoriskt språk från och med fjärde skolåret, och även på orter, där den ännu ej införts, kunde folkskolekursen förstärkas och undervisning i engelska anordnas, så att det blev möjligt att på de allra flesta håll införa en treårig realskola, byggd på folkskolans sjätte klass, medan en fyraårig realskoleform behölls för elever, som ej fått sin kurs förstärkt i folkskolan. Flickskolan fick följa med i denna utveckling. Dess två lägsta klasser indrogs liksom dess sexåriga lärokurs, och dess normalform blev femårig, byggd på sexårig engelskläsende folkskola — elever, som ej läst engelska, skulle få stödundervisning. Omorganisationen genomfördes successivt under senare hälften av 1950-talet.

Inom flickskolan hade dessförinnan inga större förändringar skett. Liksom i realskolan hade engelskan blivit begynnelsepråk, och intagningen av elever i första klassen hade grundats på folkskolebetygen i stället för på inträdesprövningar. En ny, något moderniserad undervisningsplan hade fastställts år 1950. År 1958, kom i samband med den femåriga lärokursens införande ännu en ny undervisningsplan, som också innebar en fast linjedelning i de båda högsta klasserna i stället för det fria ämnesvalet. Skolan fick en humanistisk och en allmän linje samt en reallinje, samtliga med en A- och en B-form; reallinjens B-form fick viss praktisk-huslig inriktning inom normalskolekompetensens ram och blev en god ersättning för den föga utnyttjade tidigare praktiska linjen.

I och med grundskolans slutgiltiga införande införlivades även flickskolans klasser utom de båda högsta i denna skolas högstadium. Någon längre enhetlig lärogång kunde ej mer upprätthållas, och även normalskolekompetensen i dess tidigare utformning förändrades. Det blev ej mera fråga om någon för flickorna särskilt avsedd utbildning för "hemmets värv". Uppfattningen att de alltjämt markanta olikheterna i flickors och gossars intressesfärer och yrkesval kunde härledas ur konstitutionella könsdifferenser hade övergivits, och i stället blev kra-

vet på full likställighet i utbildningsmöjligheter mellan gossar och flickor bestämmande i de nya skolformerna. Men en språklig-humanistiskt och estetiskt betonad studiegång av normalskolekompetensens typ åtnjöt ännu i vida kretsar stor uppskattning och ansågs böra komma även manlig ungdom till godo. I sina huvuddrag räddades en sådan studiegång över till den s k sociala linjen i den tvååriga skolform, som under namn av fackskola lades på grundskolan vid sidan av gymnasiet. Sedan numera alla på grundskolan byggda utbildningsformer förenats i den nya gymnasieskolan, har denna linje utan stora förändringar blivit en gymnasial utbildningsväg.

Jönköpings Flickskoleväsen:

Avd. I

De tidigaste flickskolorna

I fråga om flickpensioner synes det äldre Jönköping ej ha varit helt lottlöst. I "Jönköpings Allehanda" annonserade således år 1778 "ett hederligt fruntimmer", att hon åstundade att mottaga pensionärer för att lära dem franska, räkning, skrivning, geografi, ritning, schattérsöm, knyppling m m. Om resultatet av detta erbjudande är emellertid intet känt. Den 1 november 1834 öppnades av Charlotte Macklean i "häradshöfding Laurells hus" vid Östra Storgatan en pensionsinrättning för unga flickor "ur de mera bemärkta samhällsklasserna". Eleverna, som delvis var helpensionärer, delvis flickor med hem i staden, var dock fåtaliga, och skolan upphörde snart. Även andra försök att grunda skolor för flickor i Jönköping har gjorts. Några torde ha gällt rena småbarnsskolor. Sålunda uppger Sigrid Rosell i Gudmundsgilletts årsbok av 1957/58, att hon till åttaårsåldern gick i "mamsell Sjöbergs skola i Kjellbergsgården, Smedjegatan 28". Även i västra stadsdelen skall enligt muntliga uppgifter en sådan småbarnsskola ha funnits. En i Gränna bosatt dam, fru Maria Axi-Johansson, född 1881, har enligt meddelande i Jönköpings-Posten den 29 januari 1971 uppgivit, att hon fått sin första undervisning hos en fru Hall, som var "elementarlärarinna" och sedan övergick till Storckenfeldtska pensionen. Som en verklig flickskola måste emellertid enligt Sigrid Rosells skildring i den förutnämnda årsboken betecknas den år 1863 grundade "mamsellerna Johanssons skola" i överstelöjtnant af Petersens hus, Östra Storgatan 54. Hon anser, säkerligen med rätta, denna skola typisk för flickundervisningen på 1860- och 1870-talen. Av de båda föreståndarinnorna hade den ena varit elev och sedan lärarinna vid Althin-ska skolan i Kristianstad, medan den andra hade fått en huvudsakligen praktisk utbildning i Göteborg. Som timlärare anlätades damer från

staden, folkskollärarynnor samt lärarinnor vid Storckenfeldtska pensionen. Undervisningen bedrevs i de båda skolledarnas privatbostad på två rum och kök. Elevantalet var omkring 40, fördelat på fyra klasser. De tre lägre arbetade i ena rummet, den högsta i det andra; köket var kapprum. Utöver de vanliga skolämnena — kristendom, svenska, historia, geografi, räkning och naturkunnighet — lästes tre främmande språk, dock ej alla obligatoriskt. Ritning och handarbete — mest vitbroderi och lannesöm — ingick också i kursen. Skolan gav enligt skildringen god minneskunskap genom noggranna läxförhör. Då och då anordnades tävlingar mellan elever i olika klasser. I räkning gavs individuell handledning. Varje vecka fick hemmen rapport om elevernas förhållanden, och om ingen anmärkning eller intet underbetyg noterats, skrevs i rapportboken: "förtjänt belöning". Betyg i kristendom sattes varje lektion av klassens äldsta elev, och justerades därefter av lärarinnan. Läroböckerna var av i skolorna gängse typ, men för de främmande språken införskrevs även utländska barnböcker. Elevavgifterna var 35 kronor per läsår eller omkring 5 kronor i månaden. Trots att inkomsterna således var mycket blygsamma, hade skolan oftast en frielev. Stämningen i skolan var tydligen den bästa, och mamsellerna följde med stort intresse sina elevers vidare öden. I samband med den äldre mamsellens sjukdom — hon dog år 1885 — torde skolan ha nedlagts i början av 1880-talet.

Av långt större varaktighet och betydelse var den skola, som år 1847 grundades av fröken Aurore Storckenfeldt och som efter år 1855 drevs även som helpension. Den hör till den tidigaste gruppen av flickskolor i vårt land.

Aurore Storckenfeldt, född år 1816 i Warnum, var kaptensdotter och hade fått en för tidens förhållanden god boklig bildning, som hon genom självstudier och under ledning av sin mycket avhållne konfir-mationslärare grundligt utvidgat. Hennes studier gällde såväl moderna språk som botanik och astronomi och i främsta rummet kyrko-historia. Tidigt hade hennes religiösa intresse blivit väckt, och hon kom att starkt orientera sig mot de väckelserörelser, som hon mötte i Jönköping. Vid sidan av sin skolverksamhet blev hon — enligt ett ut-talande av Ellen Hagen — "den ledande själen i all missionsverksamhet" i staden, och hon upprätthöll nära kontakt med Lina Sandell och män som C O Rosenius och B Wadström. Hon blev också grundare av Jönköpings första söndagsskola. Att hennes starka och varma re-

ligiositet skulle prägla även den flickskola, som var hennes främsta arbetsfält, uppfattades som självklart och gav också många av eleverna deras livsinriktning.

Skolan började som de flesta flickskolor blygsamt med undervisning av ett 20-tal elever i fröken Storckenfeldts egen bostad. Men den växte snabbt, och tillfälliga skollokaler fick ordnas i en magasinsbyggnad vid Kanalgatan. År 1858 kunde den flytta in i en kort förut av fröken Storckenfeldt inköpt fastighet med trädgård, kallad Västra Fridhem, Målargatan 16.* Genom en nybyggnad utökades här lokalerna på 1880-talet.

Under loppet av de första tio åren utformades skolan med fyra tvååriga klasser. Därefter fick den fem ettåriga klasser och en tvåårig högsta klass och senare två förberedande och sju egentliga flickskoleklasser. I sin fullt utbyggda form blev den ett åttaklassigt läroverk med en ettårig förberedande klass och som påbyggnad en skollärläroverksklass, där eleverna förbereddes för lärarverksamhet; de fick bl a hålla provlektioner i skolans övriga klasser. Sitt högsta elevantal nådde skolan på 1870-talet med 175 elever. Helpensionärernas antal var några och tjugo.

I sin första offentliga årsredogörelse, utgiven år 1875, angav fröken Storckenfeldt som ett av sin skolas huvudändamål "att sätta i synnerhet mindre bemedlade flickor i stånd att kunna förskaffa sig en nyttig verksamhet och en oberoende utkomst". "Enär kvinnan nu kan vinna anställning vid både allmänna och enskilda inrättningar, där skicklighet i bokföring tages i anspråk", anordnade hon i högsta klassen en frivillig kurs i bokhålleri. Hon såg således med förståelse på sin tids kvinnofrågor och kände ansvar inför kvinnornas svåra försörjningsproblem. Att hon också i praktiken väl beaktade den målsättning hon angivit för sin skola visar uppgiften, att hon, då denna på 1870-talet fick statsbidrag med villkor att tio frielever skulle antagas, redan hade ej mindre än femtio sådana elever.

Fröken Storckenfeldt undervisade själv i bibelkunskap, kyrkohistoria, svenska, historia och engelska. Hon skildras som en fordrande men också givande och fängslande undervisare med starkt personligt engagemang. "Någonting skönare än Frökens bibelstunder kunde man väl knappt vara med om" vittnade långt efteråt en elev. För sina pen-

* Numera Gelbgjutargatan 16, där en minnestavla är uppsatt.

sionärer sökte hon vara en mor, och hon bemödade sig om att särskilt underhålla och roa de nykomna" att de ej för mycket må sakna föräldrar, syskon och hem". Men disciplinen var ur nutida synpunkt sträng. Pensionärerna fick ute i staden promenera endast i flock med en lärarinna som ledare. Vid fint skick och vårdat uppträdande lades stor vikt. Det kunde väl ej förnekas, att "Fröken" i viss mån favoriserade adliga elever och elever från hem, där hon funnit själsfränder, men reaktionen mot sådant var på denna tid ej så stark, och hon synes ha varit varmt avhållen och högt skattad av hela elevskaran. Hennes förhållande till skolans lärare var ej alltid harmoniskt. Hon var en dominerande personlighet, som då och då kunde väcka opposition, och hon var ej särskilt öppen för råd eller kritik. Men hon hade förmånen att kunna välja medarbetare efter sitt sinne, och därvid tog hon mycket starkt hänsyn till kravet på duglighet. Timlärare utvaldes bland de mest ansedda inom det högre allmänna läroverkets lärarstab. Sedan lärarinneklassen inrättats, kunde hon knyta mer fasta lärarkrafter till skolan med den utbildning hon själv utformat. För talövningar i de främmande språken sökte hon anskaffa utländska lärarinnor eller damer, som bedrivit språkstudier i utlandet. Själv företog hon flera utlandsresor. Skolan åtnjöt också ett synnerligen gott anseende; den räknades to m som en av Sveriges främsta flickskolor, och pensionärsplatserna var efterfrågade över hela landet.

Men liksom för de flesta flickskolor var ekonomin bekymmersam. Fröken Storckenfeldt ägde ingen egen förmögenhet, och hon hade att avlöna såväl lärare som biträden i pensionsrörelsen och att anskaffa skolmateriel och medel för det stora hushållet. Därtill kom hennes frikostighet med nedsättning av eller befrielse från terminsavgifter. I ett vänbrev av år 1877 omnämnes, att endast två av de mer än tjugo helpensionärerna betalade full avgift, och redogörelsen för samma år uppger, att av 148 elever endast 28 erlade full avgift, medan 46 var frielever och övriga underbetalande. Lägges härtill de utgifter, som fröken Storckenfeldts missions- och föreningsintressen samt hennes gästfrihet mot resande predikanter vållade, blir ett omdöme i det förutnämnda vänbrevet väl begripligt: "hela verket går bokstavligen på Guds försyn för dagen." "Men det går dock" tillägger vännen. Skolan fick statsbidrag redan på grund av 1874 års riksdagsbeslut.

Efter ett slaganfall år 1891 hade fröken Storckenfeldts arbetskraft avtagit, och hon kunde endast i ringa mån deltaga i skolarbetet. Hon

fick dock uppleva skolans 50-års högtid år 1897, och hon levde ytterligare tre år. Redan i början av 1850-talet hade hon upptagit en fosterdotter, Carolina Neumann. Denna fick sin fostran och utbildning i skolan och blev genom åren sin fostermoders stöd och medhjälpare. Hon gifte sig senare med Per Lindsjö, prost i Slågarp. Enligt fröken Storckenfeldts testamente fick denna fosterdotter, som blivit änka, disponera skolans tillgångar till sin död, varefter de skulle komma missionen till godo. Under hennes och en lärarinnas, Karin Bohlins, ledning fortsattes skolverksamheten till år 1909. Men redan under fröken Storckenfeldts senare år hade skolan haft svårt att följa med i den snabba utvecklingen på flickskoleområdet, och dess strängt kristliga karaktär gav den en viss exklusivitet, som med tiden minskade elevtillströmningen. Inrättandet av normalskolekompetensen just år 1909 torde ha påskyndat dess upphörande. Men uppslutningen av elever från gångna år kring skolminnena förblev ett imponerande vittnesbörd om tacksamhet för vad deras skoltid givit och om den gemenskap, som den inneburit, Kamratföreningar av forna "storkungar" bildades på flera håll, främst i Jönköping, Göteborg och Stockholm, och dessa föreningar har fortlevat långt in i medlemmarnas höga ålderdom.

Jönköpings Elementarskola för flickor "Östra flickskolan"

1. Skolans framväxt och organisation.

Såsom det ofta är fallet med de på enskilt initiativ grundade flickskolorna, är förstahandsuppgifterna beträffande Jönköpings Elementarskola för flickor torftiga och ofullständiga. Detta gäller särskilt åren fram till 1890-talet, då skolans redogörelser får den form och det innehåll, som gäller för de flesta av tidens skolor. Efter det första "fjerdedelsseklet" av skolans verksamhet ges emellertid i redogörelsen för läsåret 1891/92 en återblick på de förflutna åren, som, kompletterad med tillgängliga äldre dokument, kan ge en någorlunda konkret bild av skolans tidigare förhållanden.

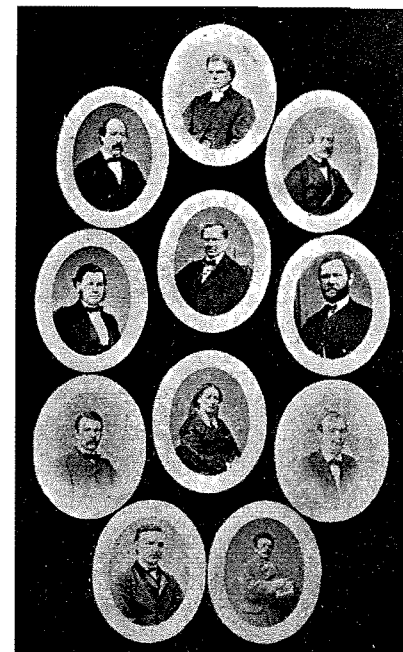
Jönköpings Elementarskola för flickor hör till den relativt fåtaliga grupp flickskolor, som grundats av män. Dess stiftare var sju: rektorn vid Jönköpings högre allmänna läroverk C J W Montelin, lektorn J B Unger, läroverksadjunkterna Ad Johnsson, H A Rignell och G Almquist, pastorn G V Sandberg och bruksägaren O Ljungquist. Den hade från början karaktären av en fortsättningskurs för flickor, "som redan blifvit under några år handleda i studier". Kursen började med 23 elever den 1 februari 1867. De obestämda inträdesvillkoren synes ha medgett vissa differenser i fråga om ålder och förkunskaper hos de intagna, och kursen var redan från början delad på två avdelningar eller klasser. Åtskilliga av eleverna fortsatte studierna följande läsår — en av dem återfinnes i elevförteckningen ännu 1872 — och samtidigt som de därvid fick sällskap med nyintagna på motsvarande stadier, byggdes skolan ut med nya lägre klasser, så att den redan höstterminen 1868 framträder med fyra klasser och 47 elever.

Men dess framtid tedde sig ännu rätt oviss. På våren 1869 befarade

stiftarna ”en betydlig minskning af det nuvarande elevantalet”, och på hösten intogs blott 13 elever, vilka efter anställd examen befanns kunna placeras i redan förefintliga klasser. Skolan hade läsåret 1869/70 blott tre klasser, benämnda den öfversta, den mellersta och den nedersta. Bakslaget var dock tillfälligt. Redan året därpå fanns åter fyra klasser, och under dem inrättades 1872 en förberedande klass, som läsåret 1875/76 inordnades i den reguljära lärogången såsom dess första klass. Skolan hade då 134 elever. De båda högsta klasserna var från början tvååriga, och när skolan övergick till ettåriga klasser, vilket skedde beträffande den näst högsta klassen 1875/76 och beträffande den högsta 1879/80, blev den först sexklassig, sedan sjukklassig. År 1884/85 tillades en åttonde klass, och skolan kunde då betecknas som en fullständig flickskola. År 1886/87 började under denna en förberedande avdelning att utvecklas, först ettårig, sedan med två klasser. År 1901 lades till denna avdelning skolans förutvarande första klass, så att den kom att motsvara de tre första åren i folkskolan, vilka bildade den grund, varpå de allmänna läroverkens kurs byggde. I denna förberedande avdelning hade från början mottagits även gossar — man återfinner här bl a namnet John Bauer. Ett kortvarigt försök med en s k lekclass gjordes vid slutet av 1880-talet. Under åren 1889—1899 var ovanpå åttonde klassen anordnad en fortsättningsklass, avsedd att förbereda för ”maturitetsexamen” eller för inträde vid högre lärarinneseminarium. Intresset för denna klass ebbade ut vid sekelskiftet. Den egentliga flickskolan fick emellertid behålla åtta årsklasser även sedan den förberedande avdelningen blivit treårig. Skolan hade därmed erhållit samma organisation som Statens Normalskola, och år 1909 fick dess föreståndare rätt att utfärda avgångsbetyg från högsta klassen med normalskolekompetens.

Någon ändring av denna för flickskolorna i vårt land typiska organisation vidtog skolan ej förrän höstterminen 1928, då i samband med den allmänna omdaning av det högre skolväsendet den förberedande avdelningen samt den första klassen av den egentliga flickskolan började avvecklas. Från och med läsåret 1931/32 var skolan sjuklassig. Dess tillvaro som privat läroanstalt var avslutad från och med den 1 juli 1935.

Efter de första verksamhetsåren hade skolans elevantal fram till slutet av 1890-talet hållit sig omkring 150 med en viss nedgång på 1880-talet. Vid sekelskiftet började en successiv ökning, så att antalet efter

*Skolans första kollegium
De sju stiftarna, föreståndarinnan
fru Stridbeck och tre lärare.*

1909 översteg 200. Ökningen fortsatte efter första världskriget, och året 1925/26 uppvisades ett elevantal av 283. Avvecklingen av de lägsta klasserna medförde givetvis en minskning, och under sitt sista verksamhetsår räknade skolan 171 elever i de kvarvarande sju årsklasserna.

2. Skolans ägare och styrelse.

De sju stiftarna av skolan var såsom dess ägare ansvariga för skolrörelsens drift och ekonomi och utgjorde en styrelse eller kommitté, i vars överläggningar dock även personer utanför stiftargruppen synes ha kunnat delta. Hela skolverksamheten bedrevs som en bisyssla, och för flera av stiftarna torde denna ha blivit alltför betungande vid sidan av deras huvudsakliga gärning. Mycket snart avträdde bruksägare Ljungquist, år 1869 rektor Montelin, som blivit utnämnd till

kyrkoherde och lämnade staden. Han hade varit skolans föreståndare, troligen i nära samarbete med pastor Sandberg, som nu efterträdde honom. Därefter försvinner lektor Unger och adjunkt Almquist ur skolkatalogen, och sedan även pastor Sandberg år 1876 utnämns till kyrkoherde och flyttat från staden, återstod av stiftargruppen blott adjunkterna Ad Johnsson och H A Rignell, som nu ensamma var skolans ägare och mellan sig delade upp ansvaret för rörelsen, så att Johnsson blev föreståndare och Rignell räkenskapsförare. Detta förhållande rådde till slutet av år 1888, då adjunkten Johnsson plötsligt avled. En av timlärarna vid skolan, den i staden högt skattade pastorn och läroverksadjunkten Victor Backlund, inträdde då som ägare i hans ställe och blev skolans föreståndare. Pastor Backlund avled efter en kort sjukdom år 1895, och hans sterbhus liksom även adjunkten Rignell överlät skolrörelsen till läroverksadjunkten och timläraren vid flickskolan Roland Nordenstam, som nu blev ensam ägare. Vid sidan av sin gärning vid läroverket ledde han med det största intresse sin skola ända fram till år 1929, då han av åldersskäl trädde tillbaka. Genom ett gåvobrev av den 30 juni 1929 överlät han därvid skolrörelsen och skolans tillgångar till en stiftelse, benämnd stiftelsen Jönköpings Elementarskola för flickor. Denna skulle enligt donationsbrevet "i kristlig och fosterländsk anda" fortsätta skolans verksamhet och därvid ställa sig gällande lag och reglemente till efterriktelse. Stiftelsen anmäldes i vederbörlig ordning till Konungens befallningshavande i länet den 1 maj 1930.

Skolans stiftare synes från början ha varit angelägna att försäkra sig om stadens välvilja och intresse för det nya företaget. Redan enligt katalogen för år 1870/71 hade en "direktion" tillsatts. I denna, som angavs vara utsedd av skolans lärare, ingick prosten C G Modigh — snart ersatt av läroverksrektorn P Velin — hovrättsrådet G Westring, häradshövdingen R Frick, hovrättsassessorn och ordföranden i stadsfullmäktige G Korsell samt fabriksdisponenten B Hay, alla i staden inflytelserika män. Direktionen förblev länge oförändrad men var under åren 1875—1886 utökad med två ledamöter, utsedda av "herrar stadsfullmäktige". År 1887 reducerades antalet ledamöter till fyra, och följande år omorganiserades direktionen till en *styrelse* med tre manliga och fyra kvinnliga ledamöter. Från den tidigare direktionen kvarstod ledamöterna Frick och Hay, den tredje mannen blev borgmästaren F W Palmgren. De damer i staden, som invaldes, var fruar-

na Helga Arnell, Arla Bagge — en ledande kraft inom stadens musikliv — Carolina Bergelmer och Therese Staël von Holstein; fru Arnell ersattes år 1894 av fru Ida Rignell.

Vilka uppgifter, som vilat på direktionen eller styrelsen, är ej på något sätt dokumenterat före år 1896. Detta år beslutade emellertid styrelsen att sammanträda en gång om året för att "taga del av revisorernas berättelse och behandla för skolan viktiga frågor". Från och med detta sammanträde föreligger också årliga, om än kortfattade protokoll, som utvisar, att styrelsen utsett revisorer, granskat deras berättelser, givit skolföreståndaren bemyndigande att lyfta och använda skolan tilldelade anslag, antagit föreståndarinnor och då och då besvarat skrivelser från myndigheter och givit sin sanktion åt pedagogiska åtgärder. Styrelsen kompletterade vid behov sig själv och höll därvid ej så strikt fast vid sjutalet ledamöter. Skolans ägare ingick som ledamot 1917, skolföreståndarinnan 1924; tidigare hade en av dessa båda fungerat som protokollssekreterare.

Enligt Kungl kungörelse den 5 juli 1929 skulle vid varje statsunderstödd högre flickskola finnas en styrelse på minst fem personer. Dess sammansättning och befogenheter skulle meddelas i ett reglemente för läroanstalten, som skulle fastställas av skolöverstyrelsen. Styrelsen för Jönköpings elementarskola för flickor godkände i början av 1930 ett i samråd med en representant för skolöverstyrelsen uppgjort reglementsförslag, som stadfästes av skolöverstyrelsen den 28 februari samma år.

Enligt detta reglemente var skolans styrelse identisk med styrelsen för Stiftelsen Jönköpings Elementarskola för flickor och bestod av sju ledamöter och fyra suppleanter. Självskrivna ledamot var skolans föreståndarinna; en ledamot med suppleant utsågs för fyra år i sänder av skolans kollegium. Övriga ledamöter och suppleanter utsågs första gången av skolans tidigare styrelse, därefter skulle styrelsen komplettera sig själv. Styrelsen hade att med iakttagande av gällande bestämmelser tillsätta och entlediga skolans befattningshavare, besluta om terminsavgifter — vilka dock skulle fastställas av skolöverstyrelsen — bestämma om avlöningar, i den mån de icke utginge enligt lag, och om övriga större utgifter samt utse en revisor och till denne och hans av skolöverstyrelsen utsedde kollega inom fastställd tid överlämna skolans räkenskaper för granskning. Med dessa uppgifter och befogenheter fungerade styrelsen till skolans kommunalisering den 1

juli 1935. Vid denna tidpunkt bestod styrelsen av hovrättsrådet C Rydin och läroverksadjunkten Th. Brinck såsom ordförande och vice ordförande, vidare byggmästaren A Knutsson, tandläkaren K A Fried, fru Karin Cedercrona samt föreståndarinnan Karin Wernqvist och lärarinnan Blenda Ahlfors som kollegiets representant.

I samband med att skolan år 1888 erhöll statsbidrag, ställdes den under inseeende av eforalstyrelsen och en av denna utsedd inspektor. Som sådan verkade fram till år 1906 prosten I A Sundelin. År 1902 övertog Kungl överstyrelsen för rikets allmänna läroverk rätten att tillsätta inspektor och hade också att förrätta inspektion — mottagen med bävan och respekt av både lärare och elever. Eforus — stiftets biskop — behöll sin ställning så länge skolan var verksam som privat-skola. Från 1907 till februari 1930 var hovrättsrådet J A E Nordin inspektor, därefter fram till kommunaliseringen hovrättsrådet A Olsén.

3. Föreståndare och föreståndarinnor.

Om skolans stiftare säges i 25-årsöversikten, att de alla var "akademiskt bildade, för den kvinnliga ungdomens uppfostran och undervisning intresserade och med lärarens kall väl förtrogne män". Att detta gäller även bruksägaren O Ljungquist är säkerligen riktigt. Han hade under sina studieår i Uppsala förvärvat grundlig klassisk bildning och åtog sig också undervisning i skolan. Sitt intresse för den kvinnliga ungdomens fostran har han även senare ådagalagt genom en donation, som möjliggjorde inrättandet av den skola för praktisk-huslig utbildning, vilken efter hans första hustru kallades "Idas skola".

De kortfattade katalogerna från skolans första år lämnar inga uppgifter, som kan belysa eller värdera stiftarnas personliga insatser i skolarbetet. Utan alla kommentarer utgår ur lärarförteckningen Ljungquist, Unger, Almqvist och den förste föreståndaren Montelin. Likaså avgår år 1876 utan kommentarer föreståndaren Sandberg. Men då hans efterträdare Ad Johnsson avlidit, får han en vacker minnesruna i 1888 års redogörelse såsom särdeles skicklig undervisare, nitisk och kraftfull ledare, besjälad av varm kärlek till skolan och livligt intresse för de unga; genom sin redbara, blida och vänsälla personlighet hade han vunnit allas tillgivenhet, icke minst sina lärjungars.

Mycket erkänn samma ord ägnas i 1895/96 års redogörelse den under året bortgångne föreståndaren Victor Backlund. Ett levande in-

*Rektor C. Montelin
Föreståndare 1867—1869*

*Pastor G V Sandberg
Föreståndare 1869—1876*

*Läroverksadj. Ad Johnsson
Föreståndare 1876—1888*

*Pastor V Backlund
Föreståndare 1888—1895*

*Läroverksadj. H A Rignell
Delägare och räkenskapsförare
till 1896*

*Läroverksadj. R Nordenstam
Ägare och föreståndare 1896—1930*

tresse för lärarens kall, en kärlek till ungdomen, som måste väcka dess genkärlek, och en varm gudsfruktan hade gjort honom väl skickad att såsom styresman tillvinna skolan allmänhetens förtroende, och med vaken blick för tidens krav hade han vidtagit många välbetänkta reformer: utveckling av en förberedande avdelning, inrättande av en fortsättningsklass, grundande av ett lärjungebibliotek och införande av huslig ekonomi som läroämne. Den konfirmationsundervisning han meddelat hade för många av hans lärjungar gjort hans minne oförgätligt.

År 1896 hade den siste kvarvarande av skolans stiftare, läroverksadjunkten H A Rignell, avträtt sin äganderätt och lämnat vården av ekonomin i den nye ägarens hand. Denne omvittnar, att Rignell under ofta brydsamma förhållanden med aldrig sviktande nit, insikt och oegennyttia skött sitt ansvarsfulla värv. Vid Rignells bortgång år 1909 vitsordades ytterligare hans plikttröhet och betonades hans sällsporda pedagogiska förmåga och hans personliga halt, "en föresyn av heder och väfnasthet".

Läroverksadjunkten Roland Nordenstam kom sedan att i ej mindre än 35 år bära ansvaret för skolan. De enskilda flickskolornas förhållanden har alltid inneburit ett visst mått av osäkerhet, och under de brytningstider för det svenska skolväsendet, som inleddes med botten-skoledebatten efter sekelskiftet, kom deras existens och egenart mången gång i fara. För lärarna vid Jönköpings Elementarskola för flickor framstod Nordenstam härvid som en trygghetsfaktor. Fram till år 1917 deltog han i undervisningen, sedan verkade han som "studierektor". Både i denna egenskap och som skolans ägare och ordförande i dess styrelse ägnade han sin skola ett aldrig svikande intresse. Som i årsredogörelserna vid hans avgång och vid skolans kommunalisering betonas, ägde han ett sansat omdöme och en välgörande förmåga att bortse från oväsentligheter och gå fram efter stora linjer, som skapade en klar och frisk atmosfär kring skolarbetet. Av lärare och elever blev han avhållen för sin godhjärtenhet och sin varma förståelse.

Föreståndarskap av här föreliggande typ torde ha varit en rätt ovanlig institution vid svenska flickskolor, Ebba Heckscher betecknar det i sin flickskolehistoria som karakteristiskt för Jönköpingsskolan, liksom att den till större delen hade manliga lärare och att den föreståndarinna, som från början ställts vid föreståndarens sida med den

Jenny von Feilitzen
Föreståndarinna 1870—1884

Ida Rignell
Föreståndarinna 1884—1894

Anna Slettenören
Föreståndarinna 1894—1901

Gerda Lang
Föreståndarinna 1901—1911

Tora Strömberg
Föreståndarinna 1911—1917

Gerda Djurberg
Föreståndarinna 1917—1922

Lotten Rignell
Föreståndarinna 1922—1930

dagliga tillsynen över eleverna såsom sin huvudsakliga uppgift, hämtades bland "gifta damer av ansedd ställning i samhället". Hennes enligt 25-årsöversikten "ansvarsfulla och mycket fordrande kall" uppbars under de fyra första åren av assessorskan Sofie Stridbeck. Hon undervisade också i handarbete i skolans alla klasser. Om hennes korta verksamhetstid är i övrigt intet känt. År 1870 efterträddes hon av hovrättsrådinnan Jenny v Feilitzen, som skötte föreståndarinneskapet till år 1884 och undervisade såväl i handarbeten som i franska och engelska — hon hade redan enligt 1869 års katalog anlitats som lärare i "engelska språkets talande". Någon särskild lärarutbildning torde hon ej ha fått, däremot ägde hon tydligen den goda färdighet i främmande språk, som tillhörde den högre kvinnobildningen i vårt land och som ofta förvärvades i utländska pensioner. Hon blev uppenbarligen en utmärkt föreståndarinna. För allmänheten torde hon ha framstått som skolans mest remarkabla representant. "Flera finnas ännu", heter det i en år 1935 vid skolans kommunalisering lämnad kort historik "som ihågkomma fru v Feilitzens älskvärda men på samma gång fasta regemente."

Vid skolans start noterades bland eleverna en vid namn Ida Fock. Hon avslutade sin kurs i och med höstterminen 1867 och uppbar redan under den följande vårterminen lön som lärarinna vid skolan. Hennes ämnen var franska och historia. År 1870 lämnade hon tjänsten, men såsom maka till adjunkten Rignell åtog hon sig "under för skolan brydsamma förhållanden" föreståndarinneskapet år 1884. Liksom tidigare föreståndarinnor undervisade hon huvudsakligen i handarbete, tidvis tjänstgjorde hon dock även i svenska och välskrivning; de sista åren höll hon blott några morgonböner i veckan. Fru Rignell avgick 1894 "på grund av bruten hälsa". Hennes avgång betecknades i följande års redogörelse som en stor förlust för skolan. Framstående begåvning, klart omdöme, vaken blick för tidens krav, varm kärlek till de unga och en blid och vinnande personlighet hade gjort henne i sällsynt grad lämplig som föreståndarinna. Skolans utveckling under det decennium, då hon fört spiran, hade till väsentlig del varit hennes förtjänst. Genom sin vidsynthet, klokhet och fina humor hade hon gjort sig varmt avhållen av både lärarinnor och elever, som alla åtnjutit hennes moderliga omvårdnad, säger krönikören av år 1935.

Traditionen med de gifta damerna bröts, då en vid skolan redan under 17 år verksam lärarinna, — även hon en förutvarande elev —

blev dess föreståndarinna efter fru Rignell. Fröken Anna Slettengren hade väl icke genomgått någon verklig lärarutbildning, men hon hade genom egna studier vunnit goda kunskaper särskilt i modersmålet och språk, och då hon år 1901 avgick, vitsordades varmt hennes framgångsrika, av gedigenhet, levande intresse och trogen pliktuppfyllelse präglade skolgärning.

Situationen i fråga om kompetens för lärar- och ledaruppgifter på flickskoleområdet var nu helt förändrad, sedan ej blott Kungl Högre Lärarinneseminarier utan även flera privata seminarier trätt i verksamhet. Den nya föreståndarinna, fröken Gerda Lang, hade genomgått högre seminarium och redan några år tjänstgjort vid skolan. Hon avgick år 1911 för att bli föreståndarinna vid en flickskola i Stockholm "efter mångårig gagnande verksamhet, gediget arbete för skolans utveckling och uppskattad personlig insats i ungdomens undervisning och fostran". Även hennes efterträdare, fröken Tora Strömberg, hade utexaminerats från högre seminarium. Hon hade därefter varit lärarinna vid en flickskola i Göteborg, och till denna stad återvände hon år 1917 med det bästa eftermäle från Jönköping: initiativkraftig och framgångsrik i sin insats för skolans utveckling, varmt intresserad, glad och hurtig till sitt väsen.

Något ofrånkomligt kompetensvillkor var dock ännu ej seminariebetyget. Efterträderskan, Gerda Djurberg, sedermera gift v Feilitzen, hade "maturitetsexamen" och erfarenhet som lärarinna vid skolan sedan 1899. Vid giftermålet år 1922 lämnade hon sin tjänst efter ett energiskt och framgångsrikt arbete både som lärarinna och föreståndarinna.

Föreståndarinneskapet övergick då till lärarinnan vid skolan Lotten Rignell, som genomgått Anna Sandströms högre seminarium och sedermera ytterligare fördjupat sina studier. Såsom dotter till en av skolans stiftare och en av dess tidigare föreståndarinnor och såsom lärarinna där sedan 1909 var hon väl förtrogen med dess traditioner och målsättning, och ej minst genom denna erfarenhet blev hon utomordentligt väl lämpad att under 1920-talets djupgående omvälvningar i det högre skolväsendet företräda skolans intressen. Kunnighet och omdömesgillhet i förening med stor personlig älskvärdhet gjorde henne högt skattad både som lärare och fostrare och som chef och kollega. Vid årsskiftet 1929/30 lämnade hon skolan och staden för att tillträda föreståndarinnebefattningen vid Sophiahemmet i

Stockholm. Hon efterträddes av fröken Karin Wernqvist, som fick på sin lott att leda skolans ombildning till kommunal flickskola och som fortsatte sin skolgärning i denna.

4. Lärare och övrig skolpersonal.

Som tidigare nämnts, åtog sig skolans stiftare att tillsvidare sörja för undervisningen. Då de alla hade sin huvudsakliga gärning på annat håll, blev deras arbete ett slags timtjänst, och när deras egen tid ej förlög, fann de det uppenbarligen naturligt att anlita kolleger vid läroverket som timlärare, vilket förklarar uppgiften om det stora inslaget manliga lärare vid skolan. Under årens lopp knöts på detta sätt till skolan ett antal av läroverkets mest kända och högst skattade lärare, såsom lektorerna Mac Berlin och R A H Afzelius, adjunkterna G Säwe, C O von Porat, G Winblad, A Hahn och H J Hallenberg. Men för de främmande språkens "talande" anlätades damer från staden, såsom fru v Feilitzen och fru Carolina Hedvall, född Gaberet och således sannolikt fransyska till börden; hon behöll trofast i nära 20 års tid sina franska konversationstimmar i skolans högsta klasser. Tidvis tjänstgjorde andra infödda språklärarinnor, såsom miss Amy Clemitsen och mademoiselle Alphonsine Reymond. Under årens lopp fick även elever, som slutat sin kurs vid skolan timtjänst: Ida Fock, Clara de Verdier, Berta Skarin, Eva Zetterstedt och Anna Slettengren. När undervisningen i handarbete blev alltför omfattande för föreståndarinnan, knöts ytterligare några av stadens damer till skolan. Sålunda blev fröken Bertha Hedenstierna redan 1872 handarbetslärarinna, och hon fortsatte denna tjänst ända till år 1922 — 100 terminer av troget arbete. Fröken Elise Lindqvist tjänstgjorde alltifrån 1875 i 23 år som lärarinna i handarbete, senare även i teckning.

I de övriga skönläroverksämnen hade skolan från början manliga lärare. Den i staden kände ritläraren och konstnären H Th Uddén, "Sudden" kallad, var lärare i teckning från första läsåret fram till 1888, och i sång undervisade den första tiden Kristinakyrkans högt skattade organist W Heintze, därefter organisten K V Karlberg. År 1887 kom emellertid fröken Elise Rosell till skolan som sånglärarinna. Hon avgick år 1910 efter 23 års tjänst. Att finna lärare i gymnastik var tydligen besvärligt, och ämnet kunde ej varje år sättas upp på schemat. Man lyckades tidvis få kvinnliga lärare, men ofta måste officerare

Östra skolans första och andra förberedande klass omkr. 1901. Längst till höger lärarinnorna Vilma och Elin Hall.

träda till. Från år 1892 tjänstgjorde emellertid den synnerligen originella, energiska och uppslagsrika fröken Anna Hansson som gymnastiklärarinna; hon lämnade ej skolan förrän år 1927.

Allteftersom de högre lärarinneseminiarierna växte ut och även akademiska studier blev vanligare bland kvinnlig ungdom, kunde flickskolornas snabbt ökande behov av lärarinnor med verklig lärar-kompetens bättre tillgodoses, och omkring sekelskiftet blev examen vid högre seminarium regel för anställning vid flickskola. Den manliga lärarkadern vid Jönköpings Elementarskola för flickor tunnades alltmer ut, och år 1909 tjänstgjorde endast föreståndaren och en läroverksadjunkt där med tillsammans sju veckotimmar; en präst höll en morgonbön i veckan, i övrigt sköttes all undervisning av kvinnliga lärare.

Att erinra om var och en av de lärarinnor, som genom åren ägnat skolan sina krafter är givetvis ej möjligt. Här skall blott nämnas några, som haft sin huvudsakliga gärning knuten till denna.

I skolans lägre klasser och sedermera i dess förberedande avdelning

tjänstgjorde från 1879 till 1914 fröken Vilma Hall och från 1888 till 1925 fröken Elin Hall — ”den svarta och den vita”, båda trogna barnvänner. Fröken Hildur Westberg var från 1889 till 1927 lärarinna i modersmålet och engelska. Med högre lärarinneseminarium som grund förstärkte hon genom egna studier och utlandsresor på ferierna sina kunskaper, mest på egen bekostnad, och hon åtnjöt både bland kolleger och elever den högsta uppskattning såsom ”en eminent språklärare och en oförliknelig vän och fostrare”. Hennes syster Gulli Westberg tjänstgjorde som handarbetslärarinna från 1894 till 1930 ”med vaken blick för sitt ämnes utveckling och modernisering”. Fröken Elin Wimmercrantz hade som bakgrund fleråriga språkstudier i England och Frankrike, då hon 1890 började sin tjänst vid skolan, där hon sedan med stor plikttröhet verkade i 20 år. Fröken Annie Jonsen hade — liksom även Hildur Westberg — själv varit elev vid skolan och återkom efter examen vid högre lärarinneseminarium och

Östra skolans kollegium år 1927.

Stående: Fr. v. Gerda Tunberg, Maja Linnell, Greta Persson, Elsa Norlin, Elin Friberg, Rut Steenhoff, Anna Hansson.
Sittande: Elsa Anderson, Gulli Westberg, Ruth Moberg, Hildur Westberg, Gertrud Sjöberg, Lotten Rignell, Blenda Ahlfors, Ida Cassel, Roland Nordenstam, Karin Sylwan.

några års arbete i andra skolor år 1901 såsom lärarinna i en vid ämneskrets med huvudvikt vid modersmålet och tyska; hon pensionerades med erkännssamma ord om sin skolgärning år 1925. En utomordentlig tillgång för skolan blev fröken Ida Elisabeth Cassel, som anställdes 1912 efter examen vid högre lärarinneseminarium och språkstudier i Frankrike; hon lämnade skolan för giftermål 1933.

Vid skolans ombildning till kommunal flickskola överfördes åtskilliga sedan många år verksamma lärarinnor till denna och ägnade den sin fortsatta skolgärning.

Utöver styrelse och lärarstab nämns i flickskolans årsredogörelser endast en befattningshavare, nämligen från och med 1887 en skolläkare. Den förste, regementsläkaren E Zetterström, verkade fram till 1907, den andre, regementsläkaren G Rundquist, till 1916 och den tredje, stadsläkaren O Lundborg, till 1935.

Den insats, som under årens lopp gjorts av skolans för lokalernas dagliga vård och skolmiljöns trevnad ansvariga vakt- och städpersonal, får emellertid ej glömmas. Främst i raden står här den okända ”madam”, som för en lön av fem riksdaler i månaden med ett litet tillskott för storstädning höst och vår skötte renhållningen i den första förhyrda skollokalen. År 1874 anställdes Charlotta Engström som skolstäderska, och hon skötte sin tjänst med ordning och omsorg fram till 1907 — för generationer av skolflickor var hon välkänd som ”gamla Lotta”. En ny skolbyggnad krävde en vaktmästare för eldning, bevakning och skötsel av huset med gård och gata. Det räknades som självklart att hans hustru skulle deltaga i skolstädningen. Här skall nämnas den trogne och lojale Isak Almquist och hans dugliga och ständigt hjälpberedda hustru Ida, som också vänligt sörjde för de resande elevernas trevnad. Sedan han pensionerats i mitten av 1920-talet, knöts till skolan den ytterst samvetsgranne och ordentlige Efraim Cederlöf, vars förträffliga hustru Edit var honom ett ovärderligt stöd i arbetet. Han blev sedan den kommunala flickskolans förste vaktmästare.

5. Undervisning och fostran.

Vid skolans grundande förklarade stiftarna sin avsikt vara ”att åt flickor, som redan blifvit under några år handledda i studier, med-

delar en för den kvinnliga karaktären och det allvarliga, verksamma lifvet fruktbarande undervisning, där all flitlös minnesöfverlastning med sorgfällighet skulle undvikas, och där undervisningsmetoden först och sist skulle afse väckandet af lust och intresse för vetande samt bibringandet af sådana kunskaper, som upplysa förståndet, förädla hjertat och bidra till karakterens sunda utveckling och mognad." Oavsett det retoriska ordvalet och den tidstypiska hänvisningen till den "kvinnliga karaktären" synes detta program aktuellt även ur vår tids synpunkt. Men sådana pedagogiska principer var vid denna tid långt ifrån obekanta. De hade i vårt land talangfullt företrätts av biskop C A Agardh, ej minst inom den sk stora undervisningskommittén av 1825, och i praktisk undervisningsverksamhet prövats av C J L Almquist vid statens provskola. De sju skolstiftarna var tydligen lyhörda för dessa reformidéer liksom för de allt starkare kraven på ordnade undervisningsmöjligheter för flickor.

Den lärarstab, som den nya skolan hade att lita till, var dock hämtad från det högre elementarläroverket i staden och mest förtrogen med de fasta undervisningstraditioner, som gällde vid en sådan läroanstalt. Man hade knappast heller tillgång till andra läroböcker än de vid läroverken brukliga. Det synes därför troligt att skolarbetet i praktiken rätt nära kom att följa läroverkets arbetsformer. Vad som närmast krävdes av den nya skolan var också en lärokurs, som, om än i något mer översiktlig och kortfattad form än den gossläroverken fordrade, inbegrep de i tidens allmänbildning ingående kunskaperna och färdigheterna. Redan skolans från början fastställda benämning, "Jönköpings Elementarskola för flickor", vittnar i sin mån om att den ville erbjuda just en sådan allmänbildning, fruktbarande för "det allvarliga, verksamma lifvet". Måhända kan detta uttryck tolkas som ett avståndstagande till den ytliga och på odling av sällskapstalanger inriktade bildning, som tillskrevs de sk flickpensionerna. Men att "den kvinnliga karakteren" borde beaktas vid kursens utformning ansåg stiftarna självklart, och i detta begrepp inlades väl omedvetet mycket av de traditionella föreställningarna om lämplig kvinnobildning. Däri ingick krav på god och mångsidig språkfärdighet, och den nya skolan lade också stor vikt vid språkstudierna. Dessa omfattade franska som första, engelska som andra och tyska som tredje språk och förenades som förut nämnts med särskilda övningar i "språkets talande". Litterär bildning ansågs också passande för kvinnor, och lit-

teraturhistoria inlades på skolschemat som ett särskilt ämne. Handarbeten övades i alla klasser, i de lägre med så högt timantal som fyra veckotimmar. I staden tycks skolan också i viss mån ha räknats som en flickpension av traditionell typ, trots att den ej var något internat. I en skildring av ungdomsminnen från Jönköping av provinsialläkaren Barthold Carlson, som var gymnasist i staden omkring 1880, kallas skolan "fru v Feilitzens flickpension". Dess officiella namn slog för övrigt aldrig riktigt igenom i dagligt tal. Från slutet av 1880-talet benämndes den mestadels "östra flickskolan".

Den första tryckta läroplan som meddelats föreligger i skolkatalogen år 1869/70. Den upptar en grundlig kristendomskurs med katekes, bibelkunskap, kyrkohistoria och "hela Theologien efter Norbeck", en solid grammatikläsning i svenska och främmande språk, översiktskurser i svensk och allmän historia, geografi och naturvetenskap — solsystemet och jorden, djuren och växterna — samt i matematik hela tal och bråk, sorter, regula de tri, förstegradsekvationer och geometri. Teckning, sång och gymnastik hörde till ämneskretsen i alla klasser, men endast teckning förekom enligt de följande årens kursuppgifter fullt regelbundet, uppenbarligen beroende på svårighet att för de båda andra ämnena anskaffa lämpliga lärare. Handarbeten, mest finare linnesöm och andra prydnadstekniker, övades som förut nämnts med omsorg.

Under många år bibehölls denna ämneskrets med få förändringar. Tyska blev emellertid första främmande språk. Övningsämnenas ställning konsoliderades. I de lägre klasserna skildes välskrivningen ut från teckningen som ett särskilt ämne; gymnastiken fick högre timtal, medan handarbetstimmarnas antal reducerades något.

Ett par för skolan karakteristiska ämnen lades till. År 1886 infördes i högsta klassen hälsolära, först blott med timmar, som vid behov togs från andra ämnen, sedan som reguljärt entimmesämne. I samma klass inlades från 1894 en veckotimme huslig ekonomi med både teoretisk undervisning och "experiment"; kursen omfattade näringslära, budget- och kostnadsfrågor samt upplysningar om matens tillredning och om lämplig köksutrustning. Praktisk skolköksundervisning kunde anordnas först från år 1912.

Historia och geografi, som först hade haft gemensamt timtal, skildes helt åt, och från år 1919 förekom som särskilt entimmesämne i högsta klassen samhälls- och ekonomilära med en översiktskurs av produk-

tion, handel, befolkningslära och socialpolitik samt huvuddragen av de viktigaste ekonomiska samhällsåskådningarna. Naturvetenskapen — sedermera kallad naturkunnighet eller naturlära — utvidgades med fysiska och kemiska kursmoment, men först efter 1930 särskildes biologi från fysik-kemi, vilka båda alltså utgjorde ett läroämne.

I den fortsättningsklass, som var anordnad under 1800-talets sista decennium, studerades vid sidan av högre kurser i vanliga skolämnen alltefter elevernas behov tidvis latin, filosofi och bokhållerier, senare med inriktning på framtida lärarverksamhet didaktik, metodik och pedagogik i samband med auskultationer samt övnings- och provlektioner i skolans övriga klasser. Övningsämnena förekom här ej.

Givetvis ger denna korta översikt av ämneskretsen ringa begrepp om de mycket stora förändringar och moderniseringar i kursinnehållet, som skedde under årens lopp. Det var här ej blott fråga om den modernisering, som följde av den allmänna kulturutvecklingen, utan om en målmedveten strävan att utforma den särskilda examensfria, humanistisk-praktiska och på individens allsidiga utveckling inriktade bildningstyp, som blev den svenska flickskolans särmerke och som fick sin sanktion genom inrättandet av normalskolekompetensen. Denna medförde en konsolidering av flickskolornas kursinnehåll och lärogång, som dock på intet sätt hämmade den livliga pedagogiska försöksverksamheten.

Flickskolornas mest lysande period omkring sekelskiftet, då de i många hänseenden gick i spetsen för den pedagogiska utvecklingen i vårt land, är starkt knuten till Anna Sandströms namn. Hennes anda och metoder kom också att präglade undervisningen vid Jönköpings Elementarskola för flickor med levande och konkret presentation av lärostoffet, samlad undervisning, självverksamhet hos eleverna och ett vänligt, personligt förhållande mellan lärare och elever. Men redan långt tidigare hade skolan, om än trevande och under trycket av äldre traditioner, strävat att ge "praktiskt uppfostrande" undervisning. Efter de första ambitiösa åren, då eleverna själva varit starkt inriktade på att samla så stora skolkunskaper som möjligt under sin korta lärotid, började skolans målsmän varna för press och jäkt i skolarbetet. Språkföljden gjordes nu mindre tät, och viss valfrihet infördes beträffande språk och geometri, längre fram även beträffande övningsämnena med åberopande av "helsoskäl". På grund av den frihet i fråga om ämnen och kurser, som en privatägd skola hade, och med de obestämda

kompetenskrav, som ännu gällde för flickors utbildning, kunde för den enskilda eleven många individuella variationer i studiernas art och omfattning skapas. Från år 1895 till år 1908 innehöll varje årsredogörelse ett uttalande från skolan, att lärjungarna "i synnerhet de ej mer än vanligt begåfvade" efter föräldrarnas val endast borde läsa två främmande språk, då språkundervisningen eljest måste upptaga "en onaturligt stor del af studietiden". "Vi må ej glömma", hette det, "att språkkunskap i och för sig ej är att betrakta som *mål* utan som *medel* för vinnande af bildning".

Om framsynthet vittnar i sin mån det tidiga införandet av hälso-lära och huslig ekonomi på skolschemat. Likaså var skolan tidigt ute med intresse för förskoleverksamhet i anslutning till Frøbels principer. Då år 1888 en sk leklass planerades, gavs en programförklaring, där det framhölls, att 5—6-åringarnas starka verksamhetsbehov ej borde få leda till en alltför tidig läsundervisning. I stället borde dessa barn få utföra för åldern avpassat praktiskt arbete samt få tillfälle till lekar och sällskap med jämnåriga, vilket ensamma barn ofta saknade. Liksom skolan i övrigt borde leklassen vara "ett vidgat hem, där ordning och frihet, arbete och glädje äro förenade". Tiden var dock ännu icke mogen för verksamhet av förskolans art, och leklassen måste efter några år läggas ned.

Bland de kvinnliga ledamöter, som år 1888 inträtt i skolans styrelse, synes mycket långtgående reformer i undervisning och skolliv ha haft förespråkare. Sälunda uttalade fru Arla Bagge vid 1896 års sammanträde önskemål om läxfria måndagar, fyra timmars daglig undervisningstid, utsträckta talövningar i de moderna språken, inskränkning av läroämnenas antal och förenkling av vissa läroböcker. Dessa radikala förslag avfärdades emellertid så artigt och skonsamt som möjligt. Tiden medgav icke, säges det i protokollet, att de behandlades, och de omnämnes sedan ej vidare. Dock blev dagar, då skolskrivningar anordnades, läxfria. Skriftliga provningar motiverades med att de befordrade elevernas självverksamhet, eftersom dessa måste sammanhålla och på egen hand ordna och övertänka det genomgångna, och även med att läraren ej så ofta behövde avbryta en "bred, åskådlig framställning" för att anställa muntliga läxförhör.

Trots fru Bagges kritik måste skoldagen efter vår tids mått betraktas som tämligen kort. I början lästes det mellan kl 9 och 12 med en halvtimmes gymnastik som påbröd vissa dagar. Därefter började un-

dervisningen på nytt kl 4 och fortsatte till kl 6, dock var på onsdagar och lördagar eftermiddagarna fria. De sena timmarna berodde troligen på att så många lärare hade full tjänstgöring vid gossläroverket. Från och med läsåret 1889/90 förlades lektionerna till tiden kl 9—12 samt kl 1—3. Kortare skoldag gällde för de lägre klasserna. Morgonböner och gymnastik, som länge var ett halvtimmesämne, låg utanför dessa timtider. Med växande ämnes- och kurskrav måste väl skoldagen successivt förlängas, men ännu dröjde det till efter 1908 innan den högsta, mest arbetstygda, klassens skolvecka överskred 30 timmar. Även läsåret var efter nuvarande förhållanden kort. Under många år varade höstterminen från den 1 september till mitten av december och vårterminen från senare delen av januari till de första dagarna i juni. De flitiga flickorna ägnade dock rätt lång tid till läsläsning, enligt meddelade läxuppgifter oftast mellan 3 och 4 timmar dagligen i de högre klasserna.

Skolan var emellertid mycket uppmärksam på elevernas arbetsförhållanden. Läxarbetet sökte den begränsa, bla genom att utbyta skriftliga hemarbeten mot skolskrivningar. Det varnades också för att driva fram flickorna för hårt genom klasserna. Alltför unga elever kan, betonades det, ej rätt tillgodogöra sig undervisningen och kommer då trots stora ansträngningar att blott mekaniskt inlära kursen. Därför manades föräldrarna att "mer än hittills låta sina barn tillbringa två år i någon af de högre klasserna". Detta var ju en ansats att inom ramen för det dåtida skolväsendets möjligheter uppnå en individuell studietakt. Flickorna hade heller ej så brått att komma ut i yrkeslivet, om de överhuvud siktade på detta. Kvarsittning torde dock aldrig ha blivit en populär väg till individuell studietakt.

I det hela lades stor vikt vid elevernas hälsa och fysiska utveckling. Skolläkare fanns tidigt, och hans berättelse om hälsotillståndet och vissa år även om närsynthetsförhållanden inflyter från 1886/87 i årsredogörelsen. Hälsokontroll anordnades minst två, ibland fyra gånger under läsåret. Gymnastiken ansågs viktig, vilket är förklarligt med hänsyn till det stillasittande liv, som den kvinnliga ungdomen mestadels förde, men brist på lärare och lokaler hämmade länge utvecklingen. Under den energiska Anna Hanssons egid bedrevs emellertid den fysiska fostran med eftertryck. Gymnastikundervisningen följde väl det ännu allenarådande Lingska systemet, men övningarna utbyttes ofta mot "ordnad friluftsläk" d v s lekar och folkdanser på skolans

Kalkparti vid starten från Östra skolans gård 1906.

"soliga" lekplan eller vintertid mot skridskoåkning. Även de vanliga rasterna användes för sådan lek eller för marsch efter musik "för vinnande af en spänstig gång". Bollspel med tamburiner uppmuntrades. Märkligt nog inköpte skolan en fotboll. Under åtskillig tid uppmanades eleverna genom årsredogörelsen "kraftigt" att även under ferierna vårda sin hälsa genom att stiga tidigt upp, dagligen öva gymnastik och kroppsarbete, företaga långa promenader och vistas ute så mycket som möjligt samt bada flitigt och förkovra sig i sinning och annan idrott — för krocketspel varnades dock, då det ansågs leda till dålig hållning.

Med tiden vann den fristående rytmiska kvinnogymnastiken insteg. Skolidrotten odlades med deltagande i Sveriges skolungdoms gymnastik- och idrottsförbunds lagtävlingar. En timmes simundervisning i veckan under ledning av gymnastiklärarinnan ordnades i stadens varmbadhus mot en blygsam avgift. Även frivillig gymnastik infördes.

6. Skolans ekonomi.

Från början var skolans ekonomi byggd helt och hållet på elevernas terminsavgifter. De första åren erlades avgiften med 52:50 riksdaler för hösttermin, 67:50 riksdaler för vårtermin. I de lägre klasser, som med tiden bildades, betalades lägre avgifter. Skolstiftarna garanterade föreståndarinnans och de anlidade timlärarnas löner och tog själva som lektionsarvoden ut det blygsamma överskott, som kunde noteras, sedan även lokal- och driftskostnader gäldats — första arbetsåret

enligt den drivne räkenskapsföraren Ljungquists uträkning för de sju tillsammans 1.299:99 riksdaler.

Att skolans framtidsutsikter under sådana förhållanden ofta nog tedde sig bekymmersamma är naturligt. Våren 1869 uttalade stiftarna enligt ett bevarat protokoll, att "i betraktande af den oskäligen ringa och termin för termin minskade aflöning, som tillkommit lärarna i jämförelse med föreståndarinnan, en aflöning, som — på grund av förmodad minskning av elevantalet —" kan befaras blifva ännu lägre, nedsättning i den senares förmåner är för skolans bestånd alldeles nödvändig". Förmånerna borde därför bestämmas till 500 riksdaler per år — hon hade förut haft omkring 800. Lärararvodet beräknades vid denna tid till högst 1:68, lägst 1:— riksdaler per undervisningstimme. Hyran för skollokalen tycks ha uppgått till 600 riksdaler årligen.

Med det växande elevantalet blev väl de kontanta inkomsterna större, men även anspråken på lärare, skolrum och inventarier ökades. I staden hade emellertid ett visst intresse för skolan växt fram. År 1875, då skolan hade 134 elever, däraf 11 frielever och "åtskilliga" med halv årsavgift, beviljade stadsfullmäktige för tre år framåt ett årsanslag på 750 kronor, på villkor att minst tio elever skulle få befrielse från skolavgift och att staden skulle bli representerad med två ledamöter i skolans styrelse. Anslaget utgick sedan fram till 1884, då staden tecknade aktier för 15.000 kronor i ett nybildat skolbyggnadsaktiebolag och räknade efterskänkande av ränta på detta kapital som en motsvarighet till anslaget. Sedan detta således fallit bort, upphörde stadens representation i skolans styrelse.

Efter tjugo verksamhetsår hade elevavgiften i de högre klasserna stigit till 130 kronor årligen. Från 1887 lades härtill en avgift för ljus, ved och vaktmästarens avlöning. Ekonomien förblev emellertid bekymmersam, och adjunkten Rignell såsom räkenskapsförare ställdes många gånger inför brydsamma ekonomiska situationer.

Från år 1888 åtnjöt skolan statsunderstöd. Det årliga anslaget uppgick först till blott 1.500 kronor och detta med villkor att fyra elever skulle undervisas kostnadsfritt och nio betala en avgift av högst 50 kronor per år, varjämte vissa årliga uppgifter skulle lämnas till en nu tillsatt inspektor. År 1896 höjdes anslaget till 2.500 kronor med fördubbling av antalet frielever. Att lärarpersonalens löner fick en grundläggande reglering från och med år 1903 kändes givetvis tillfredsstäl-

lande för de nu vid skolan ganska talrika ämneslärarinnorna. Det för statsbidraget — år 1905 4.200 kronor för skolans del — uppställda villkoret, att minst lika högt årligt bidrag skulle lämnas av kommunen eller enskilda, ansågs uppfyllt genom att skollokalerna av byggnadsbolaget för skolhuset upplåtits hyresfritt och att Jönköpings stad årligen från 1902 lämnat ett anslag på 700 kronor med villkor av ett par friplatser för elever. Mindre statliga tilläggsanslag för löneförbättring åt lärarinnorna utgick 1907 och 1908, och i samband härmed ökades stadens bidrag. Från år 1910 blev detta 1.400 kronor, och därtill åtog sig staden att bestrida en tredjedel av lärarinnornas ålders-tillägg och pensionsbidrag. Året förut hade genom en kunglig kungörelse, som länge behöll sin principiella giltighet, lärarpersonalens minimilöner vid högre flickskolor blifvit fastställd och rätt till lönetursberäkning införts. Skolan fick därefter statsbidrag med 5.200 kronor per år; 1913 lades härtill 500 kronor som bidrag till undervisningen i huslig ekonomi och 1914 ett mindre anslag för lönetillägg åt lärarinnorna. I samband med den dyrtid, som följde i det första världskrigets spår och som gjorde den ekonomiska situationen ytterligt prekär för flickskolornas lärare, tillkom under 1920-talet bestämmelser om statligt dyrtidstillägg och om tillfällig löneförbättring; till denna skulle kommunen bidra med minst 20 procent. Jönköpings stad gav en tredjedel och beviljade dessutom ett dyrtidstillägg på 400 kronor för ämneslärarinnor och 15 kronor per veckotimme för tim- och övningslärarinnor.

Alla dessa bidragsposter gjorde uträkningen av lärarlöner och rekvisitionen av statliga och kommunala anslag till en synnerligen intrikat och tidsödande uppgift. Men allteftersom bidragssystemet utökades, markerades det allmännas växande ansvar för flickornas högre skolutbildning och för lärarkårens ekonomiska trygghet. Elevavgifternas andel i skolans budget minskades i samma mån, men dessa avgifter förblev alltjämt ett oeftergivligt villkor för skolans existens. Under dess sista år som enskild flickskola var terminsavgiften lägst 65, högst 95 kronor. Av skolans 171 elever erlade vårterminen 1935 58 reducerad avgift med olika belopp, och 5 var helt befriade. Det totala avgiftsbeloppet uppgick denna termin till 11.560 kronor.

Drift- och materielkostnaderna hade i det hela stigit mycket starkt, särskilt under och efter första världskriget, och fastän skolans ekonomi stod på långt säkrare grund än under de första verksamhetsåren,

var den ingalunda lysande. Skolans utsikter att för framtiden kunna räkna med en tryggad ekonomi såsom privat läroanstalt tedde sig också mycket ovissa, och en kommunalisering syntes även av detta skäl önskvärd.

7. Skollokaler, utrustning och skolmiljö.

Skolans lokalfråga vållade tydligen i början vissa bekymmer. År 1869 uttalar stiftarna i ett protokoll "att oaktadt den obestridliga oläglighet, synnerligast med afseende å belysning, som den nuvarande undervisningslokalen eger, någon annan dyrare lokal för nästa år icke bör förhyras på grund af en förmodad betydlig minskning i det nuvarande elevantalet". Denna första skollokal var belägen i huset Östra Storgatan 11. Skolan flyttades senare två gånger till lokaler på Smedjegatan. Hösten 1872 erlades hyra till "Molinie". Omkring år 1880 var också flickskolan veterligen inhyst i det sk stadshuset, dvs hörnhuset mellan Östra Storgatan och Hovrättsgränd, vilket skall ha tillhört grosshandlaren Molinie. Enligt Barthold Carlsons tidigare omnämnda jönköpingskildring inrymdes i denna byggnad även en "stadshusschweizerilokal" med biljardsal, två affärer samt ett par bostadsvåningar, alla med ingång från Storgatan. Någon särskilt fridsam tillflykt för en flickskola kan detta hus knappast ha erbjudit. Att förvärva en egen skolbyggnad, "som uppfyller nutidens fordringar såväl beträffande utrymme som sanitära förhållanden" var också enligt 1884/85 års redogörelse en länge hyst önskan från skolans sida. Denna önskan var då enligt samma redogörelse nära att gå i fullbord. Ett aktiebolag av "för skolans framtida utveckling nitälskande personer inom samhället" hade bildats 1884; aktier hade tecknats dels av enskilda med 20.000 kronor, dels av Jönköpings stad med 15.000 kronor, och Jönköpings Stads och Läns Sparbank hade lämnat bolaget ett räntefritt stående lån å 10.000 kronor — enligt senare uppgifter mot villkor av tre friplatser för elever. En tomt hade inköpts "vid Vetterns strand", och kontrakt om byggnadens uppförande hade upprättats med byggmästaren F Jonsson från Skövde, som uppgjort ritningar; byggnaden beräknades bli färdig till 1 augusti 1886.

Enligt redogörelsen för läsåret 1886/87 blev byggnaden färdig till utfäst tid, och den 31 augusti flyttade skolan in i sitt nya hus. Invigning skedde med tal av prosten Sundelin i närvaro av skolans lärare,

Östra flickskolans byggnad, Fasaden mot N. Strandgatan.

lärarinnor och elever, åtskilliga föräldrar och målsmän samt "flera af stadens framstående herrar och män."

Till årsredogörelsen är fogad en byggnadsbeskrivning med planritningar. Huset förklarades vara fritt och sunt beläget, uppfört av sten, 94 fot långt och 52 fot brett "med facaderna i norr och söder". Till källaren var två "Friedländerska värmeugnar" förlagda jämte bekvämlighetslokaler. I första våningen fanns vaktmästarbostad, gymnastiksal, tre klassrum samt materiel- och lärarrum, i andra våningen en hög och rymlig samlingsal och sex klassrum. I korridorerna fanns rum för elevernas ytterkläder. Belysningen skedde genom gas. Golven var fernissade. Lekplanen, söder om huset, betecknades som stor och rymlig, väl skyddad mot kalla och våldsamma vindar. Mot den vette

huvudentrén med en bred stentrappa. Materiellen var mestadels ny, pulpeterna gjorda efter "Kuntzeska systemet" med skjutbara skivor.

Värmsystemet hade särskilt prövats och visat sig uppfylla alla billiga fordringar. Det innebar inblåsning av varmluft och skulle således tjäna även ventilationen.

Enligt följande årsredogörelser hölls byggnaden i gott skick genom reparationer vid behov. Men med den tillväxt av elevantalet, som skedde genom åren, blev den så småningom för trång. År 1899 tillbyggdes på södra fasaden en frontespis, som gav utrymme för två klassrum och ett kapprum på tredje våningen. Men 1920 måste ett par klassrum hyras i en grannfastighet, och 1924 tillkom en annexbyggnad genom att skolan av Jönköpings Hantverksförening fick hyra ett trähus, beläget vid skolgårdens södra sida. Dit förlades först den förberedande avdelningen, och en lägenhet anslogs till vaktmästarbostad, så att den förutvarande bostaden kunde bli lärarrum och ett särskilt expeditionsrum inrättas.

Med tiden blev fordringarna på skollokaler större, och byggnaden tedde sig ej helt tidsenlig. Moderniseringar blev nödvändiga. Gymnastiksalen hade först varit ett hörnrum av vanlig klassrumsstorlek. År 1915 ordnades en ny sal genom sammanslagning av två rum på nedre botten, och nya redskap anskaffades. Det blev en förhållandevis god lokal vars enda allvarliga olägenhet var den låga takhöjden. En teckningssal med takljus inreddes på tredje våningen år 1912. Den var rymlig men rätt oregelbunden till formen och ej heller särskilt välbelyst. Med tiden anordnades också i ett av frontespisrummen på samma våning en ytterst enkel lokal för fysik- och kemiundervisningen. Elektriskt ljus installerades i byggnaden år 1921.

Med dessa förändringar kunde den solida byggnaden ej blott tjäna som lokal för skolan, så länge denna var i privat ägo, utan även användas som flickskola många år efter kommunaliseringen och sedermera — visserligen med genomgripande moderniseringsarbeten — övertagas av andra skolformer, sedan flickskolan flyttat därifrån. Den är år 1975 alltså i bruk, och dess exteriör har genom åren förblivit oförändrad.

Under de första vanskliga åren måste skolans inventarier och materiell ha varit av ganska torftigt slag. Vid starten inköptes för tillsammans 254:83 riksdaler 25 stolar, diverse bord, 5 rullgardiner, svartta tavlor och "estrader". Följande termin utökades skolmöbelbestän-

det med flera bord och stolar, två väggur samt en kommod med handfat och kanna för tillsammans 232:50 riksdaler. Kartor och planscher inköptes för 38:09 riksdaler. En orgel förhyrdes de första åren, sedan köptes en sådan på avbetalning för 400 riksdaler och betalades med 50 riksdaler i terminen. Stolarna torde ha varit av bräcklig beskaffenhet då "lagning af stolar" var en i räkenskaperna ofta förekommande post — flickorna kan knappast misstänkas för någon större ovarsamhet. Efter flyttningen från den första skollokalen utökades inventarierna ytterligare, och ny skolmateriell inköptes på avbetalning. Sedan skolan fått sin egen byggnad, gjordes avsevärda årliga inköp av materiell, vilka noga angavs i årsredogörelserna. Med stor tacksamhet noterades där också varje gåva till materialiesamlingen.

Ett lärjungebibliotek grundades år 1889. Dess betydelse betonades i årsredogörelsen samtidigt som där framhölls, att det måste "riktas på de frivilliga gåfvornas väg", och det anbefalldes "på det varmaste till välvillig hägkomst hos alla, som nitälska för den qvinliga ungdomens sunda och allsidiga utveckling". Biblioteket kunde redan nästa år utökas betydligt dels genom gåvor — bland donatorerna nämnes med särskild tacksamhet landshövdingen C Ekström — dels genom att några vänner till skolan "välvilligt anordnat en soirée, hvars behållna inkomst, utgörande kronor 458:58, användts till inköp af en större samling med omsorg och urskillning valda, för ungdomsläsning lämpliga böcker i religion, historia, naturkunnighet, vitterhet m m . . ." Vid sekelskiftet omfattade biblioteket omkring 550 band och sades vara flitigt anlitat. De rester därav, som möjligen ännu finns bevarade, torde ha ett visst kulturhistoriskt värde.

Den skolmiljö, som skapades i den nya byggnaden och som förblev tämligen oförändrad genom åren, kan knappast kallas trivsamt enligt vår tids fordringar. Några särskilda elevutrymmen fanns ej. Flickorna var hänvisade till sina klassrum och de kapprum, som anordnats på trapplanen och i den mörka mittkorridoren på bottenplanet. Toilettorna i källaren var kalla och kunde endast genom minutiös omsorg från städpersonalens sida hållas snygga och luktfria. Det av Ebbes bruk levererade varmluftssystemet med sina "Friedländerska ugnar" var svårhanterligt för den ansvarige vaktmästaren. På dess effektivitet kunde man väl ej klaga, men de flickor, som fick sin pulpet eller sin kappkrok placerad intill någon inblåsningsventil för varmluften, fick stundtals uthärda nästan tropisk hetta. Omvänt var fönsterplat-

Handarbetsrummet i Östra skolan. Framför skåpdörren lärarinnan Gulli Westberg.

serna mot norr utsatta för starkt kalldrag, då nordanvinden låg på. Klassrummen var målade mer med tanke på hållbarhet mot smuts och nötning än på trevnad. Pulpeterna, oftast tvåsitsiga, var av gammaldags typ men hade den fördelen att de tog relativt liten plats. Sedan gasbelysningen avskaffats, upplystes rummen genom elektriska pendellampor av enklaste sort med platta vita skärmar. Något omklädningsrum för gymnastiken fanns ej; klädytet fick ske i klassrummen. Ett av dessa apterades till handarbetsrum med sybord och några symaskiner. För den praktiska hushållsundervisningen fanns ingen lokal. Ett skolkök fick förhyras av folkskolan.

Samlingssalen var hög, målad i en kall gråblå färg och med välvda fönster mot norr, utan gardiner. Eleverna satt på enkla långbänkar med en slå som ryggstöd. Vid skolskrivningar makades dessa bänkar tillsammans, så att ett antal små lätta bord kunde placeras mellan dem på lämpligt avstånd från varandra. En ganska hög, enkelt ornerad och målad kateder fanns och på dess podium en ståtlig skulpterad karm-

Östra skolans högtidssal under skolskrivning. Klass 7 1907. Vaktande lärare Anna Hansson.

stol i ek. Armaturen var ett slags kronor, sammanfogade av gasrören och med små glaskupor kring lamporna. Fram till 1924 användes gaslampor med s k Auerbrännare, därefter drogs elektriska ledningar genom rören och glödlampor sattes under kuporna.

Den förberedande avdelningen fick ljusa och trevliga klassrum i annexet. Där anordnades också ett ytterst enkelt frukostrum för resande elever, som genom vaktmästarfruns försorg mot en liten avgift kunde få mjölk, varmt tevattnen och t o m kokta ägg som tillägg till sin medförda matsäck.

Lärarrum och expeditjonsrum var två små lokaliteter, belägna på ömse sidor om förstugutrappan innanför huvudentrén. I lärarrummet fanns bord, soffa och stolar men inga särskilt anordnade arbetsplatser. Stencilering och dylikt fick ske i ett utrymme bakom detta rum, förut vaktmästarens kök. På rektorsexpeditionen förvarades huvudparten av skolbiblioteket i bokskåp med glasörrar. Där fanns också ett litet kassaskåp, ett väldigt skrivbord och en gammaldags gung-

stol, där "doktor Nordenstam" brukade sitta vid sina besök i skolan. Med möbleringen av dessa båda rum hade för övrigt skolans ägare hjälpt till genom att skänka möbler från de egna hemmen, väl mest sådana, som ej längre ansågs moderna. Skolan fick på detta sätt några med tiden mycket värdefulla ting, en vacker s k Karl-Johanssoffa av björk med intarsiaornament, en stor soffa av något senare typ samt sex utsökta små empirestolar med rottingflätade sitsar.

Även andra donatorer framträdde. Konstnären Georg Pauli skänkte en stor oljemålning, kallad Legend, som fick sin plats på samlings-salens bakre vägg. En annan donation omfattade två värdefulla kopparstick, romerska vedutor av Piranesi, jämte några etsningar. För festliga tillfällen skänktes av byggmästaren A Knutsson en monterbar scen med vackert frontparti, avpassad efter utrymmet i samlings-salen.

Skolrummens väggar pryddes efter råd och lägenhet med reproduktioner av konstverk, skaldeporträtt och idrottsdiplom. På rektorsexpeditionen kunde man beskåda fotografiskt förstora porträtt av de första föreståndarna och lärarna. Tyvärr har dessa porträtt numera gått förlorade.

8. Glimtar ur skollivet.

Om hur flickornas skolliv gestaltade sig under skolans första verksamhetstid finns numera få förstahandsuppgifter. Den förutnämnde Barthold Carlson berättar, att Jönköping på 1870- och 80-talen ägde ett stort antal söta skolflickor, som gärna lyssnade till gymnasisternas serenader, var flitiga åhörare av läroverkets examensförhör och kunde skickas att avläsa flyttnings- och rangordningslistorna på rektors-expeditionen i ängsliga gymnasisters ställe. Men hur dessa flickors egen skoldag förflöt kan han ej upplysa om. Eleven Anna Santesson, som från sjutton- till tjuogoårsåldern, åren 1872—1875, tillhörde skolan, har på äldre dagar berättat, att föreståndarinnan ej alltid infann sig till skoldagens början utan emellanåt anförtrodde åt henne att låsa upp skollokalen med en nyckel, som hon kastade ned till henne från sitt fönster. Pastor Sandberg höll vid denna tid tre bibelförklaringar i veckan, tydligen ej alltid såsom morgonböner, och Anna Santesson tog då initiativet att anordna en regelbunden daglig morgonbön, ledd av de äldre eleverna. Skolans arbetsformer tycks således än-

nu efter fem års verksamhet ha varit i viss mån lösliga. Dess föreståndare och lärare kunde ju blott ägna den sitt intresse vid sidan av sitt egentliga yrkesarbete. Föreståndarinnan hade uppenbarligen ringa erfarenhet av skolarbete och dessutom plikter som societetsdam. Någon verkligt lämplig lokal disponerade skolan ej heller. Särskilt det av olika skäl livligt frekventerade Molinieska huset måste ha erbjudit en ganska orolig skolmiljö. Emellertid gjorde enskilda lärare mycket goda insatser. Anna Santesson uttrycker sålunda i brev sin stora uppskattning av adjunkten von Porats lektioner. Eleverna var ju heller ej flera än att de alla måste ha känt varandra, kunnat knyta vänskapsband och uppleva en viss samhörighet. Någon gemenskap efter skoltidens slut tycks dock ej ha skapats.

Fru Rignells föreståndarineskap torde ha medfört en slags klimatförändring. Hon ägnade skolan sitt helhjärtade intresse och kom eleverna till mötes med varm personlig omsorg. Kort efter hennes tillträde kunde skolan också flytta in i eget hus och fick därmed goda betingelser att utveckla en egen atmosfär och fasta traditioner. Dessa vårdades sedan troget av adjunkten Nordenstam, och allt eftersom timlärarna ersattes av heltidsanställda ämneslärarinnor med utbildning för arbete i flickskola, fick skollivet samma prägel som vid andra sådana skolor. Längre förblev det dock sed att undervisningen i högsta klassen till största delen sköttes av akademiskt utbildade timlärare från läroverket.

Inom den i och för sig föga trivsamma skolbyggnaden utgestaltades under årens lopp ett rikt skolliv, som gjorde rummen kära och minnesvärda för eleverna. Den dagliga arbetsrutinen upplivades av festliga och nöjsamma inslag. Äldre tiders årsredogörelser omnämner högtidlighållande av historiska och nationella minnesdagar med sång och tal av elever. Det fosterländska inslaget i skollivet var starkt liksom det friluftsbetonade. Doktor Nordenstam diktade själv en skolsång, som tonsattes av läroverkets musiklärare och som i många år sjöngs vid högtider och utfärder. Kortare skolresor klassvis eller för hela skolan ordnades höst och vår liksom skridskotävlingar vintertid. Det grunda s k katthavet mellan Vätterstranden och vågbrytaren var ett kärt tillhåll, skridskobanorna på Munksjön likaså, och ofta samlades elever även utom skoltid på skolgården för lekar och tävlingar. Idrotts- och lekklubbar bildades tidigt. Ett roande vittnesbörd om de ambitioner, som — utan tvivel under Anna Hanssons ledning — knöts till

sådana företag, har bevarats genom ett litet minnesblad, som med barnslig handstil skrivits av en elev år 1902 och som här må återges:

Lördagen den 18 oktober bildade vi flickor en förening, som fick namnet Piliaria (bollspelerskan) och ett valspråk: Motu rubet puella (genom kroppsrörelse blir flickan rosenröd). Måndagen den 20 oktober fick vi ett träd,* som heter Kärlek, sanning och lydnad. Det var mycket roligt. Och vi har flera eftermiddagar lekt korgboll, ringboll och många andra lekar. Måndagen den 3 november var täflan i potatisplockning. Sara Andersson fick första pris. Elin Friberg fick andra pris. Torsdagen den 4 december fick föreningen namn. Och vi var i skolan och lekte.

Program. I. Du gamla, du friska. II. Helsningstal (Ebba Wrangel). III. Leksång. IV. Lek. V. Paketklippning. VI. En Överraskning. VII. Deklamation (Min moder. Sigrid Gillner). VIII. Bön och ps 224:1.

Under de senare åren av sin verksamhetstid deltog skolan årligen i de ungdomens fjällfärder, som anordnades av Skidfrämjandet.

För elevernas uppförande under skoltiden gällde liksom i övriga skolor vissa regler, men det var den allmänna uppfattningen bland stadens skolungdom, att Östra flickskolans elever hade större frihet att besöka nöjeställningar och umgås med läroverkspojarna än flickorna i Santessonska skolan.

Till advents- och luciafirande knöts med tiden särskilda traditioner. Morgonsamlingen var högtidlig med sina givna sånger och bibeltexter. Salen var upplyst av levande ljus, och under gasrörskronorna hade stjärnformade träkronor med hållare för stearinljus hängts upp. Aftonen före Luciadagen hade varje klass efter önskan fått pryda sitt klassrum och förbereda program för den kamratfest, som ersatte de första lektionerna. Högsta klassens elever vandrade med Lucia, tärnor och stjärngossar, företrädda av en gammaldags stjärnlykta på en hög stång, sjungande genom rummen, och lärarkollegiet, som var samlat i sitt rum för luciakaffe, bjöds av dem på pepparkakor. Skolfester med små teaterpjäser, försäljning av handarbeten och gotter, tombola, ”fiskdammar” och andra nöjen anordnades, särskilt sedan Ungdomens Röda Kors fått en avdelning vid skolan.

Jul- och våravslutningarna med deras traditionella sånger och psalmer, med utställningar av handarbeten och teckningar samt sångupp-

* Dvs krukväxt.

Avgångsklassen vid Östra skolan år 1913 på avslutningsdagen. Flickorna bär "normalskolekompetensmössan".

visning blev ljusa minnen. Årsexamen i läroämnena synes aldrig ha förekommit i skolan, ej heller den uppläsning av flyttade elevers namn, som bildade ett spännande och ängslande moment i det allmänna läroverkets våravslutning. Skolan förfogade ej över några stipendie- eller premiefonder. Det fåtal premier, som kunde utdelas, var tillfälliga gåvor från föreningar eller enskilda. Den korta högtidligheten vid läsårets avslutning, då avgångsbetygen utdelades till de vitklädda eleverna i högsta klassen, präglades av lugn och värdighet. Den avslutades med psalmen "Den blomstertid nu kommer", och därefter fick skolans övriga elever i klassrummen mottaga de alltid med spänning motsedda terminsbetygen.

Då Jönköpings Elementarskola för flickor vid slutet av vårterminen 1935 upphörde för att uppgå i den nya kommunala flickskolan, samlades lärare och elever från gångna år till en minnesfest. Det bildades också en kamratförening, som utan anspråk och utan att framträda offentligt ägnade sig åt att vårda gemenskapen och minnena från skoltiden.

Jönköpings Västra Elementarläroverk för flickor

”Santessonska skolan”

1. Skolans tillkomst, utveckling och yttre organisation.

Jönköpings Västra Elementarläroverk för flickor, oftast kallat Santessonska skolan, grundades på det sätt, som kan sägas vara karaktäristiskt för flertalet svenska flickskolor, genom initiativ av enskilda kvinnor, utan nämnvärda ekonomiska resurser men drivna både av en stark önskan att få ge ett bidrag till den utbildning och fostran av den kvinnliga ungdomen, som tiden krävde, och av förhoppningen att därigenom själva vinna en blygsam utkomst. Det var två systrar, Janna och Anna Santesson, som började skolrörelsen. Något tvång för dem att på detta sätt ta sin framtid i egna händer kan ej sägas ha förelegat. Båda hade anställning som lärarinnor vid det ansedda Högre Elementarläroverket för flickor i Uppsala, där de sedan flera år utförde ett mycket uppskattat arbete som undervisare, den äldre även som biträde åt föreståndarinnan vid läroverkets administration. Men tydligen önskade de att på ett mer självständigt sätt få förverkliga sina pedagogiska idéer; de hade också släktingar i Jönköping.

På våren 1885 innehöll stadens tidning en annons om att till hösten ”Nya flickskolan i Jönköping” skulle öppnas och samtidigt under rubriken ”Ny skola för flickor” följande notis: ”Fröknarna Anna och Janna Santesson, lärarinnor vid högre elementarskolan för flickor i Uppsala, ämna i höst härstädes öppna en skola för flickor. Deras kompetens för en dylik maktpåliggande och ansvarsfull verksamhet intygas i fullt tillfredsställande mått af de lofordande rekommendationer, som de erhållit såväl från föreståndare i de läroverk, der fröknarna S tjänstgjort, som af enskilda familjefäder, hvars barn de under-

visat. Hänvisande till annonsen i dagens nummer om denna skola få vi tillägga, att vi hört uppgifvas, det lokalen för skolan skulle blifva å Förstaden.” Enligt ett bevarat annonsutkast skulle den nya skolan vara ”ett treklassigt läroverk för flickor jemte dermed förenad småskola.”

I ett privat brev till fröknarna Santesson omtalas, att planen på en ny skola i Jönköping mötts med intresse och välvilja från enskilda stadsbor. Men denna välvilja var ej helt odelad. En viss konkurrens med de båda redan verksamma flickskolorna i staden måste förutses. Särskilt gällde detta Jönköpings Elementarskola för flickor, eftersom Storckenfeldtska skolan redan hade ett givet klientel inom religiöst betonade kretsar. Sådan konkurrens kunde, förmenades det, väl å ena sidan bidra till att skärpa kvalitetskraven på undervisningen men kunde å andra sidan leda till ett visst beroende av föräldrar, så att skolorna — och därvid främst den nya skolan med ännu oviss framtid — frestades att se genom fingrarna med svaga prestationer och självsvald för att få behålla önskvärda elever.

Den nya flickskolans start blev också mycket blygsam. Dess inskrivningsbok, som bevarats, visar, att vid början av höstterminen 1885 fjorton elever anmälts, därav fyra till småskolans andra klass, fyra till första klassen av den egentliga flickskolan, fem till andra och en till tredje klassen. Att detta antal föreföll betänkligt litet framgår av bevarade brev mellan medlemmar av familjen Santesson. Med glädje hälsas också varje ny elev, och före läsårets slut hade ytterligare sex flickor intagits, därav två från ”fjerran östern”, d v s östra stadsdelen. Detta noterades som en särskild framgång, vilket i sin mån belyser konkurrenssituationen. Skolan kunde nu byggas ut med flera klasser. Följande höst omfattade den 27 elever, fördelade på en småskoleklass och fem flickskoleklasser. Därefter steg elevantalet successivt; 1889 tillkom en sjätte, följande år en sjunde klass. Småskolan, eller som den nu kallades förberedande avdelningen, omfattade en nedre och en övre klass.

Alltjämt hade emellertid fröknarna Santesson att kämpa mot ett visst misstroende. De nya pedagogiska principer, som de försökte tillämpa, mötte ringa förstäelse, och de särdrag i fråga om kursfördelning och läroboksval, som dessa principer ledde till, uppfattades av många snarast som försök att försvåra elevers övergång till andra skolor. Stadens myndigheter ställde sig också reserverade. Då skolan

år 1898 sökte ett årligt kommunalt bidrag som grund för statsunderstöd, beviljades väl ett belopp på 1.000 kronor men endast på villkor att skolan skulle huvudsakligen följa de bestämmelser om kursfördelning och läroböcker, som gällde för Statens Normalskola för flickor, och att staden skulle få kontrollera, att så skedde. Det ansågs också att tre flickskolor på orten var för mycket, att klasserna blev för små och lärarkraften därför dåligt utnyttjad. De uppställda villkoren blev emellertid i praktiken föga betungande. Skolan fick i ganska stor frihet fullfölja sina intentioner, dess behövlighet blev uppenbar, och dess anseende befästes alltmera.

De första åren meddelades i ett litet häfte — väl närmast avsett som en upplysningsskrift — skolans lärokurser, timplan och terminsavgiftsbelopp. Från år 1892 har emellertid bevarats en verklig årsredogörelse. I denna bär skolan namnet *Vestra Elementarläroverket för flickor i Jönköping*. Detta var det namn, som från början varit avsett, men som enligt fröken Anna Santessons utsago egenmäktigt utbytts mot benämningen "Nya flickskolan" av den släkting, som fått sätta in begynnelseannonser, emedan hon funnit det alltför anspråksfullt. Följande läsår, 1893/94, fick skolan en åttonde klass och hade således på mindre än ett decennium uppnått samma klassantal som statens normalskola, vad den egentliga flickskolan beträffar. Den förberedande avdelningen var alltjämt tvåårig, men åren 1898—1900 var också en lekläs anordnad, och i hela denna avdelning liksom i första klassen av flickskolan mottogs även gossar. År 1900 blev den förberedande avdelningen treklassig, leklässen ersattes med en sk slöjdklass, som bibehölls till år 1906, och ett försök gjordes med en fortsättningsklass, byggd på åttonde klassen. Detta försök vann dock uppenbarligen ingen genklang hos eleverna och uppgavs efter ett år. Från och med år 1901 hade skolan helt och hållet samma organisation som statens normalskola med tre förberedande klasser — oavsett slöjdklassen— och åtta egentliga flickskoleklasser. Rätt att utfärda avgångsbetyg med normalskolekompetens från högsta klassen erhöles den 21 januari 1910. Skolan hade då 162 elever.

Under de följande åren, särskilt efter första världskriget, tillväxte elevantalet starkt och var vid 1920-talets mitt uppe i omkring 300. År 1928 började emellertid i samband med 1927 års läroverksreform den förberedande avdelningen att avvecklas, därefter även första flickskoleklassen, och från och med 1931 var läroverket sjukklassigt.

Santessonska skolhuset, sett från hörnet av Västra Storgatan—Klostergatan.

Fyra år senare upphörde det att existera såsom privat läroanstalt och uppgick i den kommunala flickskolan. Elevantalet var då 275.

Jönköpings Västra Elementarläroverk för flickor åtnjöt statsbidrag från och med år 1899 under de med sådant bidrag förenade villkoren. Det stod således från och med läsåret 1898/99 under eforus, och till dess inspektor utsågs samma år kontraktsprosten J A I Sundelin. Denne kvarstod till 1906, då han blev efori ställföreträdare i Jönköping. Hans bortgång år 1910 kände skolan som en stor förlust, då han givit den ett "ovärderligt stöd" och varit en verklig, varmt intresserad vän, som också personligen medverkat vid morgonböner och terminsavslutningar. Som inspektor efterträddes han 1906 av stadsläkaren C B Hallengren, som dock efter endast en termin lämnade staden. Inspektor blev då lasarettsläkaren A Eurén, som kvarstod till skolans kommunalisering och i sin mån visade den ett varmt och högt skattat personligt intresse.

År 1895 hade fröknarna Santesson kunnat inköpa en fastighet för

skolans och familjens behov. Denna försåldes år 1905 till ett nybildat aktiebolag, kallat Aktiebolaget Jönköpings Västra Elementarläroverk för flickor. Aktiestocken var så gott som helt i Santessonska familjens ägo; ett fåtal aktier tilldelades förtjänta medarbetare vid skolan. Ägare till skolrörelsen och ansvariga för dess drift och ekonomi var alltjämt de båda skolgrundarna.

Efter inrättandet av Kungl. Överstyrelsen för rikets allmänna läroverk, sedermera Kungl. Skolöverstyrelsen, år 1902 hade skolan stått under dess tillsyn och inspektion. På 1920-talet meddelade skolöverstyrelsen sin avsikt att knyta statsbidragen till villkoret att för varje enskild skola skulle finnas ett reglemente, som lämpligen också borde innefatta bestämmelser om en skolstyrelse med vissa skyldigheter och befogenheter. På grund härav beslöt det ovannämnda bolagets styrelse år 1925 att för skolan tillsätta en styrelse "vilken tills vidare eller så länge bolaget finner det av behovet påkallat" skulle förvalta läroverkets angelägenheter. I styrelsen inträdde båda frökorna Santesson, fröken Anna såsom ordförande, vidare skolans nya föreståndarinna Elisabeth Dahr, fru Anna Gislén och lektorn S Schartau. Två, sedermera tre suppleanter utnämndes för medlemmarna.

Styrelsen uppgjorde år 1927 ett förslag till reglemente, men detta blev vilande till 1930, då det i moderniserad form ingavs till skolöverstyrelsen, som med ledning därav själv uppgjorde ett reglements-förslag. Detta fastställdes, sedan skolans styrelse avgivit sitt yttrande däröver, av skolöverstyrelsen den 1 mars 1932. Det gav styrelsen bl a befogenhet att fatta beslut om nya lärartjänster och läroböcker, att antaga och entlediga lärare, att till skolöverstyrelsen inge förslag till terminsavgifter och att efter förslag av skolägarna besluta om lärarlöner — dock med iakttagande av gällande författningsbestämmelser — samt om större utgifter.

Kassaförvaltare i styrelsen blev fröken Anna Santesson. Hon erhöll uppdraget att anhålla om statsbidrag och utkvittera sådana medel. I verkligheten låg alltjämt skolans ekonomi helt i skolägarnas händer.

År 1931 avled fröken Janna Santesson. I styrelsen inträdde då i hennes ställe ämneslärarinnan vid skolan Hildur Swenson. Av övriga ledamöter i styrelsen hade lektor Schartau ersatts av läroverksadjunkten Thore Brinck. Suppleanter var hovrättsrådet O Löthner, grosshandlaren G O Gerdner samt fru Viola Celander. Fröken Anna

Santesson förblev i sina tidigare funktioner och var nu ensam skolägare fram till sin bortgång den 16 mars 1934.

Skolägarnas arvingar inträdde därefter enligt reglementet såsom självskrivna ledamöter i styrelsen. De var fröknarna Hildur och Marie-Louise Lundberg, båda bosatta i Stockholm, samt fru Greta Rogstadius, då boende i Arvika. Styrelsen rekonstruerades nu så att den som sterbhuset därtill befullmäktigade skulle ingå däri. Detta blev fru Rogstadius, som även utsågs till styrelsens ordförande. Kassaförvaltare blev förutvarande lärarinnan vid skolan Anna Hesse.

Då arvingarna ej i längden ansåg sig kunna bära ansvaret och den ekonomiska risken för fortsatt skolverksamhet men förklarade sig villiga att på vissa villkor överlämna skolan till Jönköpings stad, kom det på styrelsens lott att till stadens myndigheter förmedla deras preciserade anbud samt att lämna de uppgifter och förslag om skolrörelsen och dess framtid, som ansågs påkallade. Den 4 februari 1935 beslöt skolstyrelsen att för sin del godtaga ett mellan delegerade från stadens drätselkammare och representanter för skolägarna uppgjort förslag till avtal rörande stadens övertagande av skolrörelsen jämte i denna använda inventarier och skolmaterieell. Sedan stadsfullmäktige i samband med sitt beslut om inrättande av en kommunal flickskola från och med den 1 juli 1935 godtagit avtalet, entledigade styrelsen på sitt sista sammanträde den 3 juli nämnda år samtliga befattningshavare vid skolan från och med den 1 juli.

2. Skolans grundare och ledare.

Janna och Anna Santesson var döttrar till en godsägare, bosatt i Västerlösa socken i Östergötland. Anna var född i dennes andra äktenskap år 1855. Janna var född år 1844 i första äktenskapet. Hon tycks ha varit en samlande kraft i familjen, och hon blev ett värdefullt stöd åt sin yngre syster. Därtill ägde hon uppenbarligen framåtanda och vakenhet för tidsutvecklingen. År 1861 hade "Statens seminarium för bildande av lärarinnor" inrättats, och redan år 1864, samma år som seminariet fick sitt reglemente, sin organisation med treårig lärokurs och sin övningsskola — Statens normalskola för flickor — återfinns Janna Santesson bland seminaristerna. Hon tillhörde således förtruppen i den kår av lärarinnor med verklig yrkesutbildning, som med tiden skulle ge vårt lands flickskolor deras

Anna och Janna Santesson på äldre dagar (år 1925).

karaktär och bildningstyp, och hon kunde berätta, hur hon varit med, då Fredrika Bremer besökt seminariet och uttryckt sin glädje över de kunskaps- och försörjningsmöjligheter det öppnade för unga kvinnor. Hon synes själv under dessa år ha haft för sin tid radikala synpunkter på kvinnofrågor. "Demoiselle Janna Santesson" hörde till dem, som efter den av Aftonbladet drivna, mycket förlöjligade kampanjen mot frökentiteln såsom ett prerogativ för adliga unga damer trotsade löjet och lät kalla sig fröken. Men någon stridbar kvinnosakskämpe blev hon icke. Efter sin examen var hon några år lärarinna i familj. År 1876 anställdes hon vid Högre elementarläroverket för flickor i Uppsala, en åttaklassig statsunderstödd skola, vars rektor var universitetsprofessor och vars timlärarkår till stor del utgjordes av akademiker med höga examina. Att en sådan skolmiljö skulle verka stimulerande för fortsatta studier är uppenbart, och de offentliga föreläsningarna vid universitetet gav även goda möjligheter till sådana. Vid skolan förekom också förutom gängse skolämnen teoretisk och praktisk undervisning i pedagogik. Janna Santesson stannade här i nio år och anlätades under denna tid också som biträde vid "åtskilliga föreståndarinnegöromål", varvid hon "ädagalade mycket förstånd och duglighet". Hennes gedigna kunskaper och utmärkta undervisningsskicklighet jämte den största pliktstrohet i förening med

"ett mildt och stilla väsen" vitsordades vid hennes avgång i de mest uppriktiga ordalag.

Då skolan i Jönköping startades, var Janna Santesson 41 år. De första strävsamma åren, då hon med systemen delade nästan all undervisning vid skolan, torde ha tårt hårt på hennes krafter. Efter sekelskiftet trädde hon alltmer tillbaka från undervisningsarbetet. Hennes redan under uppsalattiden omvittnade milda och stilla väsen blev med åren alltmer framträdande, och hennes intresse koncentrerades främst kring skolmiljöns ordning och trevnad och elevernas välfärd. Både lärare och skolflickor såg i henne en vänlig "tomtegestalt", som stilla och troget vakade över deras bästa. Som skolägare behöll hon till sin död vid hög ålder år 1931 säte och stämma i byggnadsbolaget och skolstyrelsen.

Anna Santesson har om sin första skoltid berättat, att hon sattes i "mamsell Brogrens pension" i Vadstena. Där presiderade lärarinnan med sitt handarbete vid ett stort bord, och eleverna, som alla satt vid samma bord, kallades var och en i tur och ordning fram för att läsa upp den läxa de just arbetat med. Förklaringar av innehållet förekom ej, vilket väckte en tyst kritik hos eleven Anna, som enligt sin egen utsago redan då beslöt, att hon en gång skulle bli lärarinna och lära barnen förstå vad de läste. Ett år gick Anna även i flickskola i Jönköping, men sedan bands hon flera år vid hemmet av en ögonsjukdom. Som sjuttonåring kom hon in i tredje klassen av Jönköpings Elementarskola för flickor, och hon lämnade fjärde klassens övre avdelning med ett lysande avgångsbetyg våren 1875. Redan samma höst anställdes hon såsom "första lärarinna" vid Charlotte Nermans flickskola i Skara och arbetade där under sex terminer, varefter skolan, som tydligen fört en tynande tillvaro, stod inför sin upplösning. Hon hade då beslutat sig för att förbättra sin utbildning och for tillsammans med en skolkamrat från Jönköping till Paris — Kungl seminariet i Stockholm fann hon, enligt vad hon senare uppgivit, efter systemen Jannas skildringar av sin seminarietid avskräckande svårt. I Paris genomgick hon kurser i franska för en professor Marchand Despernex och lärde sig förstå, tala och skriva språket "parfaitement". Hon bodde hos en Madame Charmellon, som drev en skola för yngre elever och gav kurser i undervisning och handledning av dessa. Anna Santesson genomgick en sådan årskurs och ledde sedan själv en grupp små elever under sex månader. Efter hemkomsten antogs hon år 1880 till lä-

rarinna vid samma skola, där systemen Janna var anställd, och stannade där i fem år. Denna tid betecknade hon sedan som sin egentliga studietid med rika akademiska kontakter. Här fann hon sitt främsta intresseområde, historia, och hon förvärvade mycket gedigna kunskaper särskilt i svenska historien. Den intensiva pedagogiska debatt, som vid denna tid rådde i flickskolekretsar i Stockholm och Uppsala, gjorde på båda systrarna starkt intryck, och utan tvivel var önskan att i en egen skola fritt få söka förverkliga nya idéer en bidragande orsak till att de lämnade sina säkra tjänster i universitetsstaden. De hade också hört, att det fanns behov av ännu en flickskola i Jönköping.

Under sina första år som lärarinna gav Anna Santesson ofta i brev till systemen Janna uttryck för ängslan och ovisshet om sin lämplighet för lärarinnekallet. Men denna osäkerhet vek med åren för en alltmer utpräglad pedagogisk och organisatorisk kraft och målmedvetenhet. Det blev främst hon som utåt kom att representera skolan och inåt att gestalta dess karaktär och utveckling. Hon skötte dess ekonomi och vann stor skicklighet i att rätt tolka de med tiden allt inrikare bestämmelser och avlöningsföreskrifter, som utfärdades för flickskolorna. Hennes auktoritet som skolchef var obestridd bland såväl lärare som elever, och ingen utsatte sig gärna för hennes missnöje. Meddelandet att "fröken Anna är arg i dag" kunde gå som en löpeld genom elevskaran. Men denna auktoritet berodde på hennes starka personlighet, ej på någon medveten lust att dominera. Tvärtom respekterade hon lärarnas personliga åsikter och intressen och gav dem utrymme att arbeta självständigt. Själv var hon öppen för nya idéer, politiska och sociala likaväl som pedagogiska, ehuru hon ej fann tid att verksamt delta i föreningsliv eller kommunalt arbete vid sidan av sin skolgärning. Insikt och förståelse präglade också hennes förhållande till eleverna. Visserligen höll hon mycket bestämt på god ordning och gott skick i sin skola och påtalade utan tvekan de brister hon fann i dessa hänseenden. Men bakom allvar och någon gång stränghet låg den varmaste kärlek och omsorg om de unga, och hennes förmaningar slutade alltid med vänliga ord. Typiskt är det yttrande, som en elev en gång fällde till en felande kamrat: "Nu blir du inkallad till fröken Anna, och så tar hon dig i famn." Detta drag av mildhet och moderlighet blev med åren alltmer förhärskande hos henne.

Anna Santessons undervisning, som med tiden begränsades till svensk historia, särskilt i skolans lägre klasser, kännetecknades av stark inlevelse i ämnet och livfull och engagerande framställning. Hon ägde utan tvivel en verklig dramatisk begåvning, och denna tog sig uttryck både i hennes egen berättarkonst och i de små scener, som hon inövade med flickorna för att illustrera historiska situationer. Att eleverna bevarade starka och förblivande intryck av hennes lektioner har många vid äldre år omvitnat. Hon sökte också vid samlingar och morgonböner ge en större elevkrets feststämda minnen av historiska märkesdagar och personligheter.

Under hela sin verksamma tid höll Anna Santesson också morgonböner. Gärna ville hon därvid vara ensam med eleverna och kunde då fritt och enkelt tala om sin livsåskådning och sin odogmatiska och varma religiösa uppfattning. Hennes tal vid uppropshögtiderna gav i sin mån starka intryck av hennes gedigna och ideellt inriktade personlighet.

Ingen av de båda systrarna Santesson hade gått in i någon pensionsförening, och de stod utanför de statliga pensionsbestämmelser, som med tiden kom att gälla för flickskolans lärare. De kunde därför fortsätta sin skolgärning så länge de kände krafterna räcka. Anna Santesson var nära 70 år, då hon beslöt sig för att träda tillbaka som föreståndarinna. Med den frihet, som en enskild flickskola ägde att antaga arbetskraft utan formella ansökningsförfaranden, vände hon sig då till den förutvarande eleven Elisabeth Dahr, som efter filosofie magisterexamen och lärarutbildning just avlagt filosofie licentiatexamen, och överlät till henne föreståndarinneskapet. Själv fortsatte hon ännu några år att som timlärare undervisa de yngre eleverna, och hon skötte helt skolans räkenskaper och ekonomi liksom bolagets angelägenheter. Trots att hennes syn starkt försvagades och att ett plågsamt hjärtlidande utvecklades, höll hon alltjämt ekonomin i fasta och kompetenta händer och följde med aldrig svikande intresse det dagliga skollivet lika väl som 1920-talets reformarbete inom skolväsendet. Hon avled 79-årig 1934. Hennes efterträdare som föreståndarinna blev följande år rektor vid den kommunala flickskolan.

3. Lärare och övrig skolpersonal.

Under skolans första år sköttes undervisningen såväl som verksam-

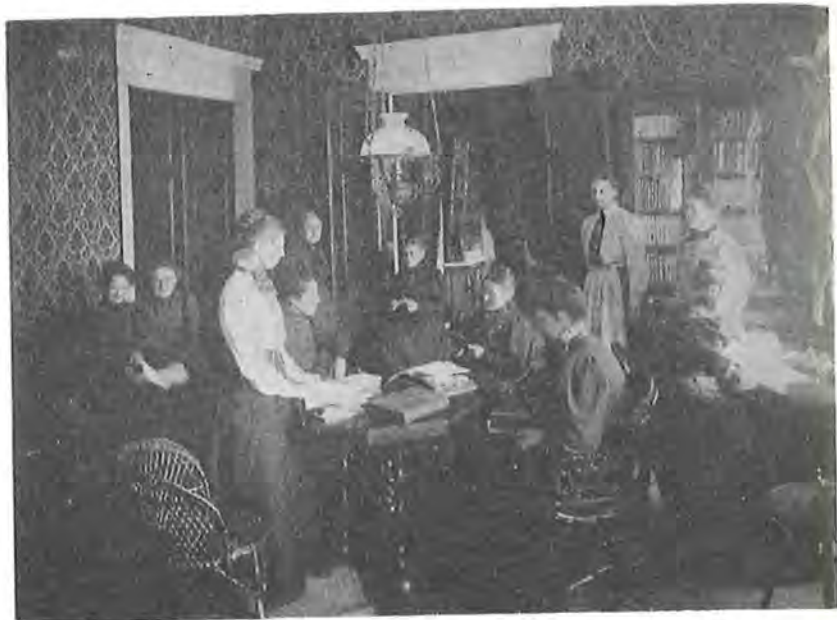
hetens praktiska sida helt av de båda systrarna Santesson. Men redan 1887 noterade deras bror i ett brev med tillfredsställelse, att de skaffat sig en "medhjelparinna" och kunnat hålla "lärarkollegium". Medhjälparen torde ha varit fröken Charlotte Nordström, som blev en plikttrogen och uppskattad lärarkraft men drabbades av långvarig sjukdom och avled läsåret 1895/96. År 1887 kunde även en tredje syster i familjen anställas, fröken Sophie-Louise Santesson. Hon hade just detta år avslutat en slöjdkurs hos fröken Eva Rodhe, som tillhör banbrytarna för kindergartensystemet i Sverige och som samma år grundade praktiska arbetsskolan i Göteborg, sedermera kallad Eva Rodhes skola. Av henne utformade modeller och verktyg för småbarnsslöjd kom genom Sophie-Louise Santesson till riklig användning i skolans lägre klasser. Generationer av skolflickor minns säkerligen det lilla slöjdrum, där hon residerade, med dess nätta hyvelbänkar och rader av på väggen upphängda verktyg och plåtmodeller. Anspråklös och lågmäld, oföränderligt vänlig och blid, hjälpte hon de små till rätta och gladdes med dem över resultaten. Från år 1920 drog hon sig tillbaka från skolarbetet. Hon avled år 1928.

I övrigt anlätades under de första åren för övningsämnen mestadels de lärare, som undervisade i Jönköpings elementarskola för flickor: Elise Lindqvist i teckning, Elise Rosell i sång, Anna Hansson i gymnastik och Gulli Westberg i handarbete. För läroämnenas del vände sig skolan ofta till läroverkets lärare, och bland timlärarna återfinns bland andra adjunkterna Nordenstam och Karlgren. Med särskild vänskap erinrade sig under senare år Anna Santesson den insats, som gjordes av lektorn A E Friedlander, välkänd från sin senare verksamhet i Göteborg. Det förblev sed att i högsta klassen något ämne anförtroddes åt en läroverkslärare, och den siste i raden av dessa medarbetare var adjunkten Thore Brinck, som bibehöll sitt intresse för skolan även efter sin pensionering och inträdde i dess styrelse. Stadens präster medverkade vid morgonböerna. Icke minst kände sig skolan stå i tacksamhetsskuld till kyrkoherden Edv Stensson och efter honom prosten O Ödqvist samt hovpredikanterna E Andræ och A Blomquist.

Åtskilliga av de lärarinnor, som anställdes under 1890-talet och omkring sekelskiftet, lämnade skolan efter endast några år, men vissa av dem gjorde dock ett starkt och förblivande intryck på eleverna. Särskilt gällde detta fröken Ida Svanbom, vars starka, ideellt och reli-

giöst inriktade personlighet i förening med stor kunnighet och pedagogisk skicklighet gjorde henne nära nog svärmiskt älskad av eleverna. Kristendom, svenska, engelska och historia var hennes ämneskrets. En utomordentlig lärare var även fröken Ada Höglund, mycket musikaliskt begåvad, förträfflig som recitator, klar och livfull i sin undervisning, som omfattade svenska och engelska. Såsom syster till Z Höglund hade hon radikala åsikter och lär ha gått med i demonstrationståget på 1 maj — en vid denna tid uppseendeväckande handling, som mången skolchef skulle ha sökt förhindra. Anna Israelsson med historia och kristendom som huvudämnen var i sin mån en märklig personlighet, varmt avhållen och uppskattad under den korta tid hon verkade i skolan. Hon lämnade sedan lärarkallet och utbildade sig till sjuksköterska. Även på detta verksamhetsfält gjorde hon en förnämlig insats, ej minst såsom assistent till professor Israel Holmgren. Hon behöll emellertid sitt intresse för sina tidigare skolämnen och samlade ett rikhaltigt bibliotek av omsorgsfullt vald vetenskaplig litteratur liksom skönlitterära verk, allt grundligt studerat och kommenterat. Till detta lade hon som bibliofil en samling antika böcker och handskrifter av synnerligen stort värde. Vid sin död testamenterade hon till den kommunala skolan, i vilken Santessonska skolan då uppgått, detta stora bibliotek jämte en penningssumma för dess underhåll och utvidgning.

Såsom ofta varit fallet vid vårt lands flickskolor samlades emellertid med åren kring de båda skolgrundarna en trogen lärarkrets, vars huvudsakliga livsverk knöts till skolan. Redan första verksamhetsåret fick fröken Maria Alsing timtjänst där, senare en fastare anställningsform såsom teckningslärarinna, och hon verkade såsom sådan stilla och plikttroget till sin död 1925. Handarbetslärarinnan Hilda Rundquist tjänstgjorde lika troget från 1898 till sin pensionering 1930. Fröken Anna Hesse var lärare främst i tyska men även i matematik från 1896 till sin pensionering 1925 och kvarstod som timlärare fram till 1933. Många generationer av elever minns med tacksamhet hennes lågmälda och vänliga men fasta och metodiska undervisning och fostran. En rikt begåvad personlighet var fröken Elin Oldenburg, som tjänstgjorde i naturvetenskapliga ämnen men som även var en god stilist med verklig poetisk talang till fromma för skolans högtids- och festdagar. Hennes lärarbana bröts i förtid av svår kronisk sjukdom, men under ett långt liv bevarade hon god kontakt med skolan och

*Santessonska skolans kollegium omkr. 1906 i lärarrummet.
Fr. v. Elin och Mia Beckström, Ada Höglund, Elin Oldenburg, Sophie-Louise Santesson, Janna Santesson, Anna Santesson, Anna Hessle, Anna Rosenquist af Åkershult, Sigrid Lilja, vid skrivbordet Anna Alsing.
I bokskåpet lärjungebiblioteket. Genom dörren syns expeditjonsrummet, där även läkarmottagningen skedde.*

med sina forna elever. En driftig och hängiven lärarinna var fröken Hildur Swenson, med tjänstgöring i kristendom, tyska och historia. Hon förstod väl att förena kravet på fasta kunskaper med liv och åskådlighet i undervisningen och med goda uppslag till självverksamhet och engagemang hos eleverna. Dessa fann i henne ej blott en klok och intresserad fostrare utan även en personlig vän, som de kände sig knutna till med särskild tillgivenhet. Hennes varma religiositet och starka sociala intresse tog sig uttryck även i verksamhet utanför skolans ram. Vid skolans kommunalisering begagnade hon efter en 30-årig tjänstetid möjligheten att träda tillbaka med reducerad lön och bibehållen pensionsrätt, men hon fullgjorde ännu under åtskilliga år framåt extra ordinarie tjänst eller timtjänst vid den kommunala skolan. På samma sätt och efter lika lång tjänstetid avslutade fröken Sigrid Lilja sin gedigna och samvetsgranna skolgärning, främst ägnad

*Santessonska skolans kollegium, samlat i expeditjonsrummet 1926.
Fr. v. stående: Sigrid Lilja, — Hildur Swenson, Emy Lindell, Sigrid Nilsson, Elin Beckström, Tyra Ericson, Lotty Durling, Ebba Palm, Maja Hanström, Anna Hessle.
Sittande: Mia Rosander, Alpha Tingberg, Hildur Stenwall, Mia Beckström-Frölich, Elisabeth Dahr, Anna Santesson.*

engelska men även svenska och geografi. I skolans lägre klasser meddelade de båda systrarna Mia och Elin Beckström — den förra gift Frölich — en älskvärd och stillsam men effektiv undervisning och en vänlig fostran. I samma klasser verkade den livliga och varmhjärtade Hildur Stenwall. Deras tjänstgöring måste upphöra, då skolans lägsta klasser avvecklades. Fru Frölich kvarstod sedan ännu några år som timlärare vid skolan, de båda andra kunde fortsätta sin lärargärning till pensionsåldern på lågstadiet inom Jönköpings folkskoleväsen.

Vid skolans kommunalisering överfördes en kärntrupp bland dess lärarinnor till den kommunala flickskolan, där de flesta blev verk samma intill sin pensionering.

Utöver lärarkåren var få personer knutna till skolan. En särskild skolläkare anlätades emellertid för hälsokontrollen av eleverna. Un-

der många år sköttes denna uppgift av fältläkaren Olof Sörensen, som också var fröknarna Santessons personlige läkare och som väl lärde känna såväl lärare som skolflickor. Han lämnade sitt uppdrag först efter Anna Santessons död år 1934.

Santessonska skolan hade ingen vaktmästare. Renhållningen av gård och gata sköttes av en gårdskarl, som också staplade, bar upp och vid behov sågade veden till de kakelugnar, som skolan uppvärmdes av. Under många år sköttes dessa sysslor med nit och omsorg av "Möller", en liten man med ett ovanligt öde: född tysk eller österrikare hade han som liten gosse kommit till Sverige med ett cirkussällskap och blivit bofast som arbetare i Jönköping. Lokalernas renhållning och uppvärmning sköttes av skolstäderskor, som också hade sin bostad i huset. Där regerade länge "gamla Lovisa" i sitt enkla kök på nedre botten åt gården. Hos henne hämtade de flickor, som dagligen reste mellan staden och hemorten, varmvatten till te eller choklad på frukostrasten, och det gällde för dem att hålla Lovisa på gott humör med ordentlighet och punktlighet. Nästan legendarisk blev Lovisas efterträdare, fru Hulda Nilsson. Hon behöll sin tjänst i många år även efter skolans kommunalisering. Skolrummen i övre våningen städades av fröknarna Santessons personliga tjänarinna.

4. Undervisning och fostran.

Santessonska skolan började sin verksamhet i all blygsamhet utan någon skriftlig programförklaring av det slag, som utfärdats vid stiftandet av Jönköpings elementarskola för flickor. Men många gånger under årens lopp hänvisade fröken Anna Santesson till det valspråk, som skolan fått: "Framåt, inåt, uppåt". Bakom denna korta men tänkvärda sats låg i verkligheten ej blott en allmän idealitet utan en klar och konkret målsättning för gestaltningen av både undervisning och fostran.

På 1870-talet, då systrarna Santesson inträdde i sin praktiska skolgärning i Uppsala, hade den pedagogiska debatten i viss mån stagnerat. De friska synpunkter, som representerades i 1825 års stora undervisningskommitté, och som C J L Almqvist försökt att praktiskt tillämpa, hade mist en del av sin aktualitet. Vad särskilt flickskolorna beträffar, hade reaktionen mot de tidigare flickpensionernas oftast ytliga "salongsbildning" lett till försök att efterlikna de allmänna

läroverkens strängt formalistiska och abstrakta metodik med grammatisk exercis och inlärande av torra fakta. Men år 1880 inledde signaturen "Uffe" — Anna Sandström — en livlig pedagogisk debatt inom flickskoleväsendet genom en skrift, där flickskolorna kritiserades för själlöst grammatikläsande och överbetoning av de främmande språken. I anslutning till Grundtvigs idéer om fantasiens och känslans odling och det talade ordets makt pläderade hon för liv och åskådlighet i undervisningen och pekade på värdet av vad som nu kallas orienteringsämnen med hänsyn till deras förmåga att engagera, tala till fantasi och känsla och sålunda främja personlighetens harmoniska växt och fördjupning. I nya skrifter utvecklade hon sina idéer vidare och grundade som tidigare nämnts en egen flickskola, senare även ett lärarinneseminarium, för att praktiskt tillämpa dem.

Systrarna Santesson blev starkt påverkade av Anna Sandströms idéer, och önskan att i full frihet få tillämpa dem blev säkerligen ett huvudmotiv för deras beslut att skapa en egen skola. Sambandet markeras i ett brev från deras gifta syster hösten 1886, där hon redogör för ett besök i Anna Sandströms skola för att på systrarnas uppdrag försöka få besked om läroböcker och arbetsplan. Resultatet var väl magert, då skolan ej ännu helt konsoliderats, men en "noggrann redogörelse" för geografiämnet i tidskriften *Verdandi* utlovades av "Uffe".

Systrarna Santesson var emellertid vakna även för andra pedagogiska strömningar. De Frøbelska tankarna om lekens betydelse och om handlingslivets centrala roll i barnets utveckling gav ej blott uppslag till anordnande av särskilda lekklasser utan ledde också till en strävan att särskilt i skolans lägre klasser främja handens övning såsom en betydelsefull del av en allsidig och harmonisk personlighetsutveckling. I förening med små sömnads-, vävnings-, spån- och papparbeten blev träslöjden flitigt odlad på skolans lågstadium. Även om den högre upp i kursplanen ersattes med handarbete i mer traditionella former, bibehölls den som frivillig sysselsättning av många elever. Undervisningen sköttes som nämnts länge av fröken Sophie-Louise Santesson. En tidigare elev, fröken Sigrid Nilsson, blev en skicklig och intresserad medarbetare, senare efterträdare till henne.

Även i fråga om nybörjarnas undervisning i läsning tillämpade systrarna Santesson för tiden nya principer. I stället för den sedan gammalt brukade stavmetoden hade I A Lyttkens i sin 1883 utgivna

"Läslära" utvecklade den sk ljudmetoden, och en variant av denna, skriv-läsemetoden, enligt vilken språkljuden inövades i förening med skrivna ljudtecken, introducerades från början i Santessonska skolan. Det var en nyhet som ej undgick att väcka betänkligheter och oro både bland skolfolk och föräldrar. Fröken Janna skötte denna undervisning, tills en vid sk lägre seminarium utbildad lärarinna kunde anställas för det lägre skolstadiet.

Under skolans första tid var det endast de båda fröknarna Santesson själva som representerade de nya pedagogiska strömningarna. De timlärare, som sparsamt anlätades, arbetade med traditionella metoder. Men så småningom yppade sig möjligheter att anställa lärarinnor med utbildning vid högre lärarinneseminarier, ej minst vid det av Anna Sandström grundade, och skolan kom alltfört att karakteriseras av vaket intresse för nya idéer och metoder i Anna Sandströms anda.

Skolans ämneskrets och läroplan utgestaltades inom ramen för vanlig allmänbildning med huvudvikten lagd vid de språklig-humanistiska ämnena. Första främmande språket, som påbörjades i andra, sedan i första klassen, var i början franska. Engelska lästes från fjärde klassen som andra och tyska från sjätte klassen som tredje språk. Endast franskan var obligatoriskt ämne. Redan år 1893 blev emellertid tyskan andra främmande språk; år 1901 blev språkföljden tyska, franska och engelska och år 1913 tyska, engelska och franska. Vid sekelskiftet betecknades alla tre språken som valfria, och i redogörelsen för år 1901/02 råddes föräldrarna att endast låta de flickor, som visat särskild fallenhet för språkstudier, läsa alla tre språken, medan övriga borde läsa två eller i undantagsfall blott ett. Härvid skulle tid vinnas för andra ämnen och överansträngning undvikas.

Vid språkundervisningen användes en modifierad direktmetod. Grammatikundervisningen försumrades ej som grund för en korrekt språkbehandling. Men undervisningen skedde helst på vederbörande språk, och stor vikt lades vid övning av det talade språket. Sånger och visor liksom korta dikter — oftast av litterärt värde — inlärdes, dialoger och små scener uppfördes. Rätt snart fick eleverna själva hålla korta anföranden eller uppföra egna små dramatiska scener. I de högre klasserna lästes tysk, fransk och engelsk litteraturhistoria i samband med rätt rikliga litteraturprov och kulturhistoriska notiser. Uppsatser, föredrag och andra specialuppgifter, enskilt eller gruppvis

Improviserad "sketch" från en av Anna Santessons historiektioner 1929: Personer vid Västerås riksdag 1527.

utarbetade, var självklara inslag i skolarbetet.

Svenska räknades givetvis som ett huvudämne och fick god tid till förfogande. Det fuskades ingalunda med grammatikstudiet, och satslösning var ett viktigt kursmoment jämte övningar i god språkbehandling och klar och redig framställning. Men de estetisk-litterära momenten tillmättes från början stor betydelse, och dikter och diktverk introducerades i alla klasser i samband med övningar i väl läsning och deklamation. På högstadiet tillkom så studiet av litteraturens historia, rikligt belyst med litteraturprov.

Historieundervisningen omfattades av fröken Anna Santesson med stort personligt intresse, och andra lärare tog upp hennes konkreta och livfulla undervisningsmetod. De enkla visuella hjälpmedel, som stod till buds — planscher och bokillustrationer — utnyttjades intensivt, och elevernas egna talanger togs i anspråk för illustrationer på svarta tavlan och dramatisk gestaltning av historiska situationer. Samma åskådighet eftersträvades i kristendomsundervisningen, särskilt vid teckningen av de stora religiösa gestalternas liv och verksamhet. Geografi odlades främst på låg- och mellanstadiet i konkret form med rikligt bildmaterial. Elevernas självverksamhet stimulerades genom förfärdigande av enkla arbetsböcker, där bilder klistrades in med

hjälp av halva potatisar, som skolan tillhandahöll. Som entimmesämne på högstadiet överläts geografin under många år till en timanställd läroverkslärare.

Matematiken bedrevs främst med hänsyn till de praktiska tillämpningar, som kunde väntas efter skoltiden. Kursen innefattade aritmetiska övningar, regula de tri, procent- och ränteräkning samt första gradsekvationer med en obekant. Geometri, som lästes i de båda högsta klasserna från 1893, var ett valfritt ämne. Ett försök med bokhålleri, som gjordes nyssnämnda år, blev kortvarigt.

De naturvetenskapliga ämnena hade ej så stort timantal men omfattade rätt väl tillrättalagda grundkurser enligt tidens fordringar. Botanik och zoologi dominerade på låg- och mellanstadierna. I åttonde klassen var från dess tillkomst år 1893 hälsolära ett särskilt ämne. Människokroppens anatomi och fysiologi genomgicks omsorgsfullt i samband med de hälsoregler, som då ansågs gångbara. Även sexualundervisning ingick, dock endast omfattande de kvinnliga sexualorganen och fosterutvecklingen. Det låg i tidens anda att detta kursmoment omgavs med en viss sekretess och att de erforderliga planscherna förvarades oåtkomliga för eleverna och skilda från annan materiell. Från år 1920 anordnades i åttonde klassen en årlig veckolång sjukvårdskurs i Röda Korsets regi.

Elementära kurser i fysik och kemi, geologi och astronomi meddelades i de båda högsta klasserna. De experimentella resurserna var ytterst små, men elevernas relativt mogna åldersstadium medgav dock en rätt god förståelse för kursen. Astronomi var för övrigt ett i flickskolorna ofta odlat ämne, gärna förenat med kvällsexkursioner för studiet av stjärnhimlen.

”Övningsämnen” disponerade från början en tredjedel av det samlade timantalet, något mindre i de högsta klasserna, och denna proportion bibehölls i det hela fram till 1912, då skolköksarbete infördes i högsta klassen med hela sex timmar. Ämnet, som kallades huslig ekonomi, räknades visserligen ej formellt som övningsämne men förstärkte givetvis de praktiska sysselsättningarnas ställning i denna klass. Övningsämnenas inbördes förhållande växlade med tiden. I början var välskrivningen väl tillgodosedd på låg- och mellanstadiet, medan teckningen hade en mer blygsam ställning; längre fram kom denna genomgående mer i förgrunden, och de tidigare rätt stela avbildningsövningarna ersattes av friare försök med akvarell- och pastellmålning.

Gymnastik övades först som halvtimmesämne fyra gånger i veckan från och med andra klassen. Sedan skolan efter sekelskiftet fått en gymnastiksal, blev det så småningom tretimmarsämne och från och med 1915 i regel fyratimmarsämne. Den första tidens stadiga gymnastikdräkter med vida knäbyxor och koltar, gärna med sjömanskragar, ersattes i sinom tid av moderna trikådräkter. Lekar och övningar på skolgården var vanliga då vädret tillät, och den nitiska lärarinnan Anna Hansson försummade ej att propagera för sunda vanor och friluftsliv — något utrymme för denna propaganda fick hon dock ej i årsredogörelsen såsom skedde i östra flickskolan. Handarbete övades tre till två timmar i veckan fram till näst högsta klassen, som hade en timme; i åttonde klassen förekom ämnet icke. Länge begränsades undervisningen till övning av enkla broderitekniker och till stickning, virkning och sömnad för hand av modellarbeten, linnen, förkläden och blusar, i klassrummen. När ett särskilt handarbetsrum ordnats, tillkom maskinsöm av kläder, och prydnadssömnaden utvecklades till odlande av smak- och färgsinne samt övning av mer avancerade tekniker. Sång övades genomgående en veckotimme i alla klasser. Undervisningen var begränsad till enkel musikteori, unison sång och kör-sång i stämmor. Några resurser att utöva instrumentalmusik fanns ej. En mycket stor del av eleverna tog emellertid privatlektioner i piano-spel.

Att finna läroböcker, som väl svarade mot skolans nya undervisningsmetoder, var givetvis ej så lätt. De första åren måste gängse läroböcker för de allmänna läroverken tillgripas, men så långt som möjligt byggdes undervisningen på lärarens muntliga framställning, illustrerad med planscher och bilder ur bokverk, som skickades omkring eller visades vid katedern. Med tiden började lärarinnor vid flickskolor utge särskilt för dessa skolor avsedda böcker, och sådana infördes snabbt i Santessonska skolan: Ester Lagers räkneböcker, Mathilda Widegrens språklära, som främst var avsedd att bilda underlag för praktiska språkövningar men gav mycket klara och koncisa begrepp. I de lägre klasserna var länge Anna Sandströms underhållande skildring av ”Nordens första storhetstid” lärobok i historia, högre upp lästes Hedda Anderssons ”Grekiska sagor”, illustrerad med atiska vasnmålningar. Carl Grimbergs lärobok i ”Sveriges, Norges och Danmarks historia för realskolan” infördes snabbt och med glädje. Med sin engagerande framställning, sina goda illustrationer och sina

insprängda utdrag ur belysande källskrifter var denna bok helt i skolans anda. Läsebok i svenska i de lägre klasserna var länge, innan Nils Holgersson utkommit, en för barn tillrättalagd upplaga av Robinson Crusoe, säkerligen med tanke på den bild av mänskligt kulturskapande, som den förmedlade. I de främmande språken var framför allt sådana elementarböcker önskvärda, som tjänade "direktmetoden". I franska fann man en lämplig bok i Siri Dahlerus' "Premier livre de la langue française", men i övrigt fick man hålla sig till läroverkens elementarböcker, kompletterade med undervisning på vederbörande språk, fria aktioner och övningar. Efter elementarboken infördes ofta ungdomsböcker och än senare litterära verk i utländska upplagor, som skolan rekviderade från förlagen.

Under skolans senare år blev tillgången på svenska läroböcker av god kvalitet rikligare, allt eftersom undervisningsmetoderna i alla skolformer moderniserades i den riktning, som Santessonsska skolan sökte företräda.

I jämförelse med nuvarande förhållanden var skolans läsår kort. Så började text året 1899/1900 den 5 september och slutade den 30 maj med jullov från och med den 19 december till och med den 22 januari. Skoldagen började med morgonbön kl 8.45, följd av lektionstiderna 9.10—11 samt 12.10—15. I de förberedande klasserna började undervisningen tidigast 10.15 och avslutades 12.50. Tiden mellan 11.40 och 12.15 var då anslagen till lekar och kroppsövningar samt frukost för dem, som tagit med matsäck. Gymnastikundervisningen i övriga klasser bedrevs i 30 minuter varannan dag. Dessa korta lektioner medräknade, uppgick lektionsantalet per vecka till högst 30. Med tiden måste såväl terminer som arbetsdagar förlängas. Men ännu år 1909/10 var lektionsantalet per vecka högst 32, och skoldagen började med morgonbön kl 8.35. Skolans sista läsår, 1934/35, började efter två dagars flyttningsprovningar den 1 september; höstterminen avslutades den 20 december och vårterminen varade från den 19 januari till den 7 juni. Skoldagen började då redan kl 7.55, och lektionsantalet per vecka var i de sju klasser, som skolan detta år omfattade, 34—38, vilket markerar en fortskridande anpassning till den kommunala flickskolans timplan.

Under åtskilliga år var några timmar på måndagen anslagna till skolskrivningar i modersmålet och språk. Främst med hänsyn till denna anordning var måndagen läxfri utom beträffande kristendom.

I det hela vittnar läsordningen om att skolan så långt möjligt sökte bereda sina elever en skonsam lärogång. Tiden för hemarbete kontrollerades tidigt genom uppgifter om läxläsningstider, vilka, om också ej alltid tillförlitliga, dock kunde ge en viss bild av elevernas arbetsbörda i hemmet. År 1899 uppgav de lägre klassernas elever en genomsnittlig läxläsningstid på mindre än en timme per dag, medan högsta klassens flickor uppgav 2 timmar och 40 minuter. Då längre fram läxuppgifterna redovisades i årsredogörelsen, uppgavs arbetstiden per vecka år från år till ungefär 3 à 4 — längre fram 6 — timmar i lägre klasser, 8 à 10 i mellanklasser och 12 à 14 i de båda högsta klasserna. Under skolans verksamhetstid som privatskola höll sig dessa arbetstider år från år tämligen konstanta.

Vad som i vår tid kallas elevvård var liksom i allmänhet i flickskolorna en självklar sak. Klassföreståndaren hälsade var skolmorgon personligen på varje elev i klassen, och även andra lärare höll nära kontakt med sina elever och kände väl både deras svaga och starka sidor. Besök i hemmen var vanliga — ej minst av fröken Anna själv. Tecken till klenhet eller sjukdom observerades snabbt och ledde till åtgärder. Att fröknarna Santesson hade sin bostad i skolhuset underlättade sådan vård. Man fick vila ut på en soffa i bostaden, man fick ett stärkande glas mjölk från köket. Skolläkaren undersökte alla elever varje termin. Hans mottagningsrum var rektorsexpeditionen, och bönssalen tjänstgjorde som väntrum. För att de till midjan avklädda eleverna ej skulle frysa under väntetiden, hade skolan låtit sy små flanelltröjor, som de fick skyla sig med.

Mycken omsorg ägnades vården av elevernas ordning och skick. Deras språk odlades, råd och regler för uppträdandet meddelades, dock alltid med diskretion och mycken personlig takt. För en senare tid ter det sig främmande att även kläder och håruppsättningar kunde kritiserats, och att elevernas uppförande och sällskapsliv utom skolan i viss mån kontrollerades. Offentliga baler och andra nöjeställningar fick besökas endast efter tillstånd, ofta med villkoret att ett av skolan godtagbart "förkläde" följde med och att nöjestiden begränsades. Santessonsska skolan ansågs i dessa hänseenden strängare än östra flickskolan liksom i fråga om förhållandet till allmänna läroverkets elever. Att de obligatoriska terminsbetygen i ordning och uppförande under sådana förhållanden ofta blev en ömtålig sak är givet. Men även här sökte skolan alltid agera med hänsyn och diskre-

tion och i samförstånd med hemmen. I det hela var man noga med att ej blottställa elevernas svagheter och personliga svårigheter inför lärare och kamrater. Betalningen av terminsavgifter var så anordnad, att endast föreståndarinnor och klassföreståndare behövde känna till vilka som betalade full eller nedsatt avgift eller var frielever. Vid läsårets slut behövde heller ingen elev känna sig offentligt utpekad som kvarsittare. Betygskuverten fick ej öppnas på skolans område för diskussion och jämförelser kamraterna emellan. Kvarsittning var för övrigt en beteckning som gällde endast de mest flagranta misslyckandena. Oftast fick den svagare flyttning "med villkor" av prövning i ett eller annat ämne.

5. Skolans ekonomi.

För Janna och Anna Santesson var den skolrörelse de grundat en nödvändig inkomstkälla. Hela deras familj följde också med intresse och med viss bävan dess utveckling. Varje ny elev hälsades med glädje och förhoppningar, och det noterades med bekymmer, om någon slutade i förtid. Första läsårets totala elevavgiftsbelopp var 845 kronor, andra årets 1.750:50. Dessa blygsamma summor var lönen för ett så hårt och pressande skolarbete, att familjen började hysa oro för de båda systrarnas hälsa. Då de år 1887 skaffat sig en "medhjelparinna", erbjöd sig deras bror i brev att bekosta hennes arbete och ville därför veta, om hon skulle få månadslön eller timlön. Höstterminen 1890 uppgick terminsavgiftsbeloppet till 1.052 kronor, läsåret 1893/94 inflöt 5.767 kronor. Terminsavgiften var då i de båda högsta klasserna 75 kronor, i lägre klasser mindre belopp ned till 15 kronor i nedre förberedande klassen. Några räkenskaper, som kunnat belysa hur stor del av dessa bruttoinkomster som måst användas för lokal- och materielkostnader samt lärarlöner finns ej från skolans första år.

Familjens intresse koncentrerade sig alltmer kring skolan. Sedan den ende brodern avlidit ogift år 1893 och hans kvarlåtenskap övergått till syskonen, satsade de fyra ogifta systrarna sina små kapitaltillgångar på inköp av en fastighet, som blev deras privatbostad såväl som skollokal.

År 1899 beviljade "herrar stadsfullmäktige" i Jönköping skolan ett årsanslag på 1.000 kronor, vilket "i ganska väsentlig grad" förbättrade dess ekonomiska ställning, i synnerhet som därmed ett av huvudvill-

koren för statsbidrag blev uppfyllt. Sådant erhöles också samma år med 1.000 kronor mot villkor av kostnadsfri undervisning åt tre elever samt reduktion av årsavgiften till högst 50 kronor åt ytterligare sex. Dessa bidrag från stat och kommun höjdes sedan successivt och utökades med statsbidrag för lärarinnornas avlöning och pensionering enligt särskilda bestämmelser samt bidrag för undervisning i huslig ekonomi efter år 1912. Kommunen tillsköt ett årligt belopp motsvarande en tredjedel av de statliga bidragen till lärarlöner. Ännu år 1914, då elevantalet var omkring 180, visade skolans vinst- och förlusträkning, sedan föregående års behållning, 1.145 kronor, avdragits, en årsvinst på blott 472 kronor netto. Fröken Anna Santesson hade då tillgodogjort sig arvode som föreståndarinna samt som timlärarinna med c:a 12 timmar, fröken Janna Santesson hade som biträdande föreståndarinna åtnjutit 875 kronor. Dessa arvoden synes ha varit deras hela inkomst från skolan, då saldot, 472 kronor, ograverat överfördes till nästa års räkenskaper.

Ären under och närmast efter det första världskriget var för flickskolorna mycket vanskliga, och bidragen måste ökas både från statens sida, först med sk extra kristidshjälp, senare med dyrtidstillägg, och från kommunernas med dyrtidstillägg. År 1923 uppgick de för lärarlöner avsedda bidragen till 72 procent av hela lönebeloppet. För Santessonska skolan betydde detta, att av en total lönesumma på 86.460 kronor 62.270 kronor erlades av stat och kommun. Dessa bidrog i övrigt till skolverksamheten med tillsammans 8.500 kronor. Att skolans ekonomiska förhållanden på detta sätt stabiliserades är givet. Men dess existens och utveckling förblev dock starkt beroende av elevavgifterna, som samma år uppgick till 38.000 kronor, utgörande omkring 80 procent av den summa, som skulle ha erhållits, om alla erlagt full avgift. Utöver de 28 procent av lärarlönerna, som åvilade skolan, skulle vissa pensioner och pensionsavgifter utgå, och hyror, städning, uppvärmning och belysning betalas jämte underhåll av skolbyggnaden och all slags undervisnings-, förbruknings- och inredningsmaterieell, post- och telefonavgifter, annonser och tryck m m. De stora statsbidragen var förenade med skärpta bestämmelser om klassdelning, vilket innebar större fordringar på lokaler, och i det hela ökades kraven på hygieniska och bekväma miljöförhållanden. Någon god affär var skolrörelsen verkligen icke. Fröken Anna Santesson uppbar även år 1923 lön som föreståndarinna och som timlärarinna under

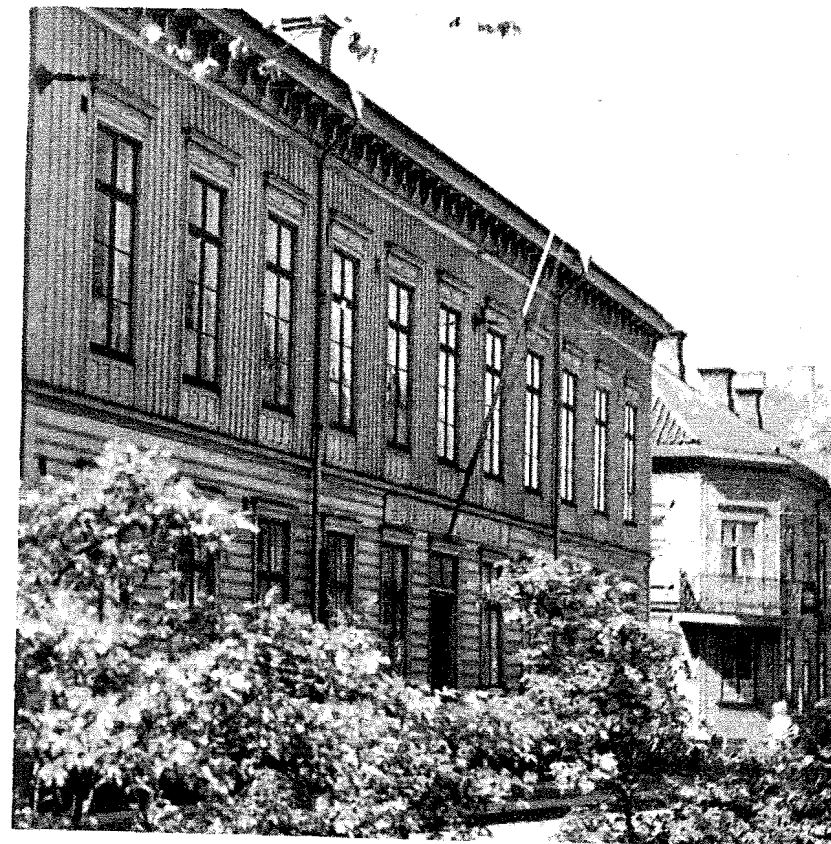
omkring 12 timmar, fröken Janna Santesson fick som biträdande föreståndarinna — helt utanför bidragssystemet — 3.000 kronor. Skolrörelsen gav detta år en disponibel behållning av 4.800 kronor, som de båda ägarna torde ha kunnat betrakta som egen vinst därav.

Läsåret 1932/33, det sista, som fröken Anna Santesson upplevde till slutet, tedde sig den ekonomiska situationen ej heller särskilt ljus eller lovande för framtiden. Skolans förberedande avdelning och första klass var avvecklade, och både inkomster och vissa utgifter hade reducerats på grund härav. Principerna för statliga och kommunala bidrag var eljest i det hela oförändrade. Själv hade fröken Anna lämnat föreståndarinneskapat och undervisningen, och hennes enda inkomst av skolrörelsen var den behållning den kunde ge — för läsåret uppgående till 7.466 kronor. Någon tjänstepension åtnjöt hon som nämnts icke. Det betydande kapitalvärde, som skolbyggnaden och särskilt skoltomten ägde, kunde först efter hennes död göras räntebärande.

6. Skollokaler och utrustning.

Den "Nya flickskolan å Förstaden" började sin verksamhet i en liten våning, som förhyrts i hörnhuset mellan Barnarpsgatan och Oxtorgsgatan — Barnarpsgatan 42. Den var också stiftarinnornas bostad. På en obebyggd tomt därintill fanns en liten, på privat initiativ av en folkskollärare Berg vårdad plantering, den s k Bergens park, som gav möjlighet till lek, och läget bedömdes som fritt och sunt, men åtminstone enligt vad fröknarna Santessons bror i sina brev uttalade beklagligt ocentralt. Efter några år befanns våningen också alltför trång och obekväm, och en ny skol- och bostadsvåning förhyrdes i "Friedländerska gården", Brunngatan 17, mitt emot den öppna plats, där just vid denna tid Sofiakyrkan höll på att uppföras. Här fick skolan en mycket trivsamt miljö. En elev från dessa år, sedermera fru Signe Ehrencrona, har skildrat den sålunda: "Stora ljusa klassrum, en härlig trädgård, där vi fingo vara på rasterna. Där fanns nedfallna paradisäpplen, i vår smak goda, men en sur njutning — de voro tillåtna — där spelades kula — ett spel ej i fröken Annas smak — där fanns härliga gömställen för diverse lekar." Med tiden blev emellertid även denna lokal för trång, och klassrum måste förhyras i närliggande hus.

År 1893 avled som nämnts fröknarna Santessons ende bror, gruv-

Santessonska skolans byggnad sedd från V. Storgatan mot väster.

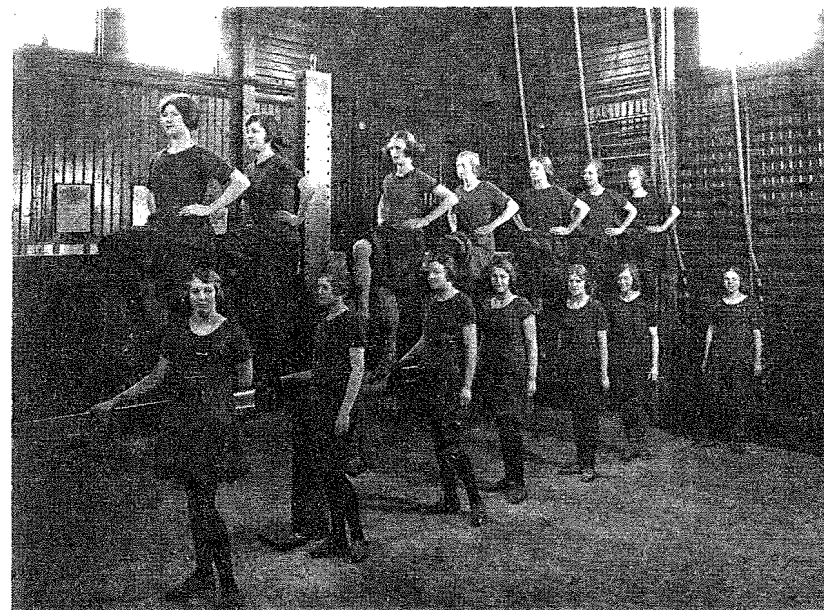
ingenjören Birger Santesson. Han var ogift, och hans kvarlåtenskap tillföll familjen. Janna och Anna Santesson fick därmed vissa kontanta medel och kunde även låna sådana av sina båda ogifta systrar. De vågade då inköpa en fastighet, den s k Korsellska gården, som upptog ett halvt kvarter i hörnet mellan Västra Storgatan och Klostergatan med huvudingång Västra Storgatan 21 och gårdsingång Skolngatan 16. Köpesumman var 50.000 kronor, varav 14.000 erlades kontant och resten i form av övertagna in-teckningslån. Hösten 1895 kunde skolan flyttas till den nya lokalen och hade därmed fått sin definitiva förläggning. Där fanns också bostadsvåningar för medlemmar

Santessonska skolans gård, mot Skolgatan. Uthus och vedbodar till vänster.

av familjen Santesson, och en av systrarna, Hilda Santesson, började mottaga elever som inackorderade.

I hörnet mellan Klostergatan och Skolgatan fanns en del uthusbyggnader. Dessa revs 1899, och en till bostadshuset ansluten gymnastiklokal uppfördes. Skolan vann därmed en hög och rymlig sal för gymnastik och högtidssamlingar och därjämte en ej obetydligt utvidgad skolgård. Vid sekelskiftet bestod dess lokaler enligt årsredogörelsen av "10 klassrum, 1 slöjdsal, bönsal, 2 rastrum, mottagningsrum, gymnastiksal med omklädningsrum samt 3 tamburer". Allt eftersom skolan växte och de äldre medlemmarna av familjen Santesson gick ur

Santessonska skolans gymnastiksal på 1920-talet med en elevgrupp vid de uppfällda bommarna.

tiden, lades deras bostadsrum till skollokalerna. Vid 1920-talets mitt omfattade dessa 15 klassrum, handarbetsrum, gymnastiksal med omklädningsrum, bönsal, lärarrum, expeditionsrum och 4 tamburer. Den ursprungliga gasbelysningen var då helt utbytt mot elektriska lampor, men uppvärmningen skedde alltjämt liksom från början genom kakelugnar och kaminer. Den sköttes av skolstäderskor med bostad i fastigheten; utöver fröknarna Santessons bostad inrymdes i denna även ett par till utomstående uthyrda smålägenheter på vindsplanet.

Efter 1905 stod Janna och Anna Santesson ej längre formellt som byggnadens ägare. Detta år bildades som förut nämnts Aktiebolaget Jönköpings Vestra Elementarläroverk för flickor med syftet att efter inköp av fastigheten "i densamma inrymma ett fullständigt högre elementarläroverk för flickor". Till detta bolag försålde skolfastigheten, och fröknarna Santesson erhöll som likvid aktiemajoriteten, medan övriga familjemedlemmar och några lärarinnor fick återstoden fördelad mellan sig. Köpesumman var 60.000 kronor, aktiekapitalet

28.000. De tidigare inteckningslånen utbyttes mot banklån på 30.000 kronor. Sedan stadsarkitekten beräknat skollokalernas årliga hyresvärde till 3.000 kronor, uthyrdes de av bolaget till skolan för 750 kronor. Därmed ansågs skolan åtnjuta ett årligt bidrag av bolaget på 2.250 kronor. Under årens lopp justerades dessa siffror i enlighet med nya beräkningar av det verkliga hyresvärdet.

Bolaget övertog förvaltningen av skolfastigheten och kostnaderna för onera och utskylder samt underhåll och modernisering av byggnaderna, i den mån sådant ej intimt hörde samman med skolarbetet. Dess inkomster och utgifter gick tämligen jämnt ihop. Någon utdelning på aktierna var aldrig avsedd. Något år efter fröken Anna Santessons död upphörde emellertid bolaget att stödja skolverksamheten, som vid denna tidpunkt kommunaliserades, och sedan staden förhyrt byggnaden i dess helhet som lokal för en del av den kommunala flickskolverksamheten, uttogs hyresbelopp i enlighet med en ny uppskattning av hyresvärdet. År 1941 trädde bolaget i likvidation.

De krav, som ställs på nutida skolbyggnader, skulle ingalunda ha

Santessonska skolans största klassrum, genomgångsrum till klassrummet innanför. Vid kakelugnen Anna Santesson. Foto omkring 1905.

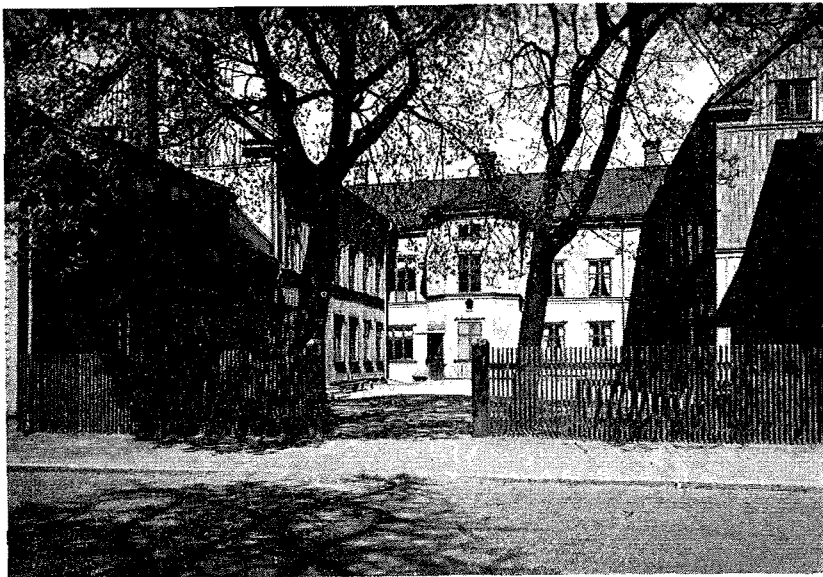
kunnat tillämpas på Santessonska skolans lokaler. Huset var byggt av trä liksom de allra flesta av "förstadens" äldre fastigheter. Det hade ej ens brandmur utan skildes från grannfastigheten av en timmervägg och ett smalt prång. Innanför väggen löpte i husets båda våningsplan en gång med små fönster mot prångets mörker och med en ohjälpligt instängd atmosfär. Här inrymdes en del skolmateriell. Brandfaran var uppenbar, särskilt vid skolfester, då trängsel rådde i lokalerna. Klassrummen, tidigare boningsrum, var olika i storlek. Med tiden sammanstogs en del mindre rum, men det kunde ej helt undvikas att vissa klassrum blev genomgångsrum för de bakomliggande. Att pulpeter på några håll delvis måste spärra passagen fick man finna sig i med jämnmod liksom att ljudisoleringen mellan rummen blev otillräcklig. Till bönsal användes ett mycket stort rum, som väl varit matsal i byggnadens mest utpräglade "herrskaavåning". För att komma ditin måste man antingen gå genom "lärarinnerummet" eller genom ett litet klassrum, som med tiden anslöts till salen genom en bred dörröppning med ett slags vikdörrar, så att samlingsalen vid behov kunde göras större. Det lilla rum, som avdelats till omklädningsrum för gymnastiken, räckte ej till, utan de närmast liggande klassrummen, som ändå måste passeras, fick begagnas, intill dess att ett kök med ingång från gården kunde frigöras. Dusch- och tvättmöjligheter fanns ej, men sådant räknade ännu knappast någon skola med i samband med gymnastikundervisningen. Gymnastikkläderna fick varje elev förvara i klassrummet i en tygpåse.

Givetvis fanns endast utetoiletter. De låg i en rad i ett prång mellan gårdslängan och vedboden.

Elevernas ingång låg mot skolgården. Ingången mot Storgatan var fröknarna Santessons privata entré och hölls låst. Den långa förstugan nedanför huvudtrappan var på vintern iskall trots en skrymmande, på väggen upphängd gaskamin.

I vindsvåningen inreddes med tiden en liten duplett till handarbetslokal. Ett ytterst enkelt laborationsrum kunde anordnas i ett kök, vars spis ersattes med ett dragskåp. Rummet var dock så litet och illa beläget, att elever och lärare måste kliva över en av de långbänkar, som utgjorde sittplatser, för att komma in, om de ej föredrog att gå över skolgården. Någon teckningssal fanns ej, och då skolköksundervisning infördes, måste lokal hyras i andra skolor.

I det hela kännetecknades skolbyggnaden av en rikedom på skrub-

Santessonska skolan, sedd från gårdssidan vid Skolgatan. Gymnastikbyggnaden till vänster, vedbodarna och uthuset i högra hörnet. De båda lönnarna vid grinden fick med åren karaktären av skolans vårdträd.

bar, garderober och passager. Särskilt påfallande var den lilla för eleverna förbjudna trappa, som ledde från en tambur i bottenvåningen till ett klassrum i övervåningen. Intill denna hängde den gong-gong, som tjänade som skolklocka och som sköttes av högsta klassens elever. Den kraftiga klangen fortplantades klart via trappan.

All ventilation skedde genom fönstren. Golven i förstugor och tamburer belades under årens lopp med linoleummattor, men klassrummen hade trägolv, som årligen oljades och fernissades. Rummens tak var pappklädda, väggarna var från början täckta med tapeter av vanlig typ men blev med tiden oljemålade i ljusa färger. Överhuvud tilläts ingen förslitning eller bristfällighet. Skolan hade sina givna snickare, målare och glasmästare, som snabbt avhjälpte uppkomna skador.

Till skollokalernas särprägel bidrog ej minst att någon skarp skillnad ej gjordes mellan de rum skolan disponerade och fröknarna Santessons privatbostad. Lärarinnerum och expeditjonsrum var möblerade som vanliga bostadsrum, och under flera år var expeditjonsrummet fröken Anna Santessons sovrum. En turistsäng flyttades in på kvällen,

toilettutrustning fanns i en garderob. I skolstäderskans kök gick resande elever på frukostrasten ut och in för att ordna med sin matsäck.

Skolans blygsamma ekonomiska resurser gjorde det nödvändigt att noga överväga hur inventarier och materiell skulle kunna anskaffas på billigaste och tillika mest tillfredsställande sätt. Klassrummens olika form och storlek måste också beaktas vid inköp av utrustning. Likväl åsidosattes aldrig elevernas behov av rymliga och efter tidens begrepp bekväma skolmöbler. De först använda parvisa pulpeterna, därav många med uppfällbara säten, utbyttes successivt mot enmanspulpet med stolar, visserligen båda fastsatta på en podieplatta men dock bekväma och därtill lätta att flytta och ordna om vid skrivningar och klassfester, och de hölls alltid snygga och putsade. Ett skåp i varje klassrum var avsett för sådana tillhörigheter, som ej fick rum i pulpetfacken. Lärarna hade det mindre bekvämt. För dem fanns enkla podier som nätt och jämt rymde ett litet bord och en pinnstol. Det hände att lärarinnan fick ett stolsben utanför podiet och föll baklänges. "Svarta tavlan" kunde blott i ett par rum sättas upp på väggen. Den var oftast en fyrkantig trätavla med krithylla nedtill och var uppställd på ett staffli. Kartor och planscher hängdes upp på träställ med en tvärstång, som kunde hissas upp till olika höjd. Små tavlor och porträtt av olika kulturpersonligheter prydde väggarna. I det största klassrummet tronade ovanpå de båda kakelugnarna gipsstatyer av Engelbrekt och Gustav Vasa. Bönsalen var försedd med en hög kateder eller talarstol och långbänkar med ryggstöd, som kopplades med i varandra gripande fotbräden för att ej förskjutas. Dessa bänkar räckte med tiden ej till utan andra bänkar placerades på salens långvägg framför fönstren och skyddades mot drag av träskärmar, häktade vid de nedersta rutorna. Endast tack vare en noggrann inplacering av eleverna med order att passera ut och in genom olika dörrar kunde salen rymma alla och fyllas i god ordning. Dessa marscher skedde alltid tyst och stillsamt. Ett piano för musikundervisningen, som var förlagd till salen, en liten kammarorgel av en typ, som närmast måste kallas museal, och en del pinnstolar för lärarna var i övrigt hela möbleringen, dock ej att förglomma en bronspatinerad gipsstaty av Engelbrekt bakom pianot och Gustav II Adolfs porträtt på fondväggen — det omgavs varje sjätte november med en krans av löv.

Från början hade hela skolan gasbelysning. Lamporna var fästade på en enkel och ful armatur, bestående av själva gasrören. I bönsalen

behölls denna, då elektrisk belysning infördes, och lamporna monterades på rören. Klassrummen försågs emellertid med elektrisk armatur av betydligt vackrare och effektivare typ.

Undervisningsmaterielen bestod huvudsakligen av kartor, planscher och illustrerade bokverk, som samvetsgrant utnyttjades. Historiska planscher fick hänga i klassrummen, så länge vederbörande kursavsnitt behandlades — många elever har bevarat livliga minnesbilder av riddarsal och klostergård. Tack vare de små klassavdelningarna kunde bokverkens bilder visas direkt för de kring katedern församlade eleverna, och den svårhanterliga sciopikonapparat med bågglampa, som var skolans enda "audiovisuella" läromedel, behövde sällan tas i anspråk. För biologiundervisningen fanns en efter flickskoleförhållanden ganska stor samling uppstoppade fåglar och mindre däggdjur, som donerats till skolan och som förvarades i ett stort glasskåp i en av tamburerna. Den fysiska och kemiska apparaturen var från början blygsam. Alla experiment måste länge försiggå i klassrummen, och dit inbars en stor plåtbricka med utensilier, varefter lärarinnan, utrustad med ett präktigt förkläde, utförde experimenten med assistans av ett par elever. Med tiden utökades denna materiell, och märkligare nyförvärv demonstrerades för lärare och elever under intensivt intresse. Sedan ett särskilt laborationsrum anordnats, växte också de experimentella resurserna snabbt. För teckningsundervisningen fanns ett rätt stort förråd av gips och modeller. Till handarbetsrummet på vinden anskaffades trampdrivna symaskiner, sybord för eleverna och tillklippningsbord. Då skolan på 1920-talet slutligen kunde få hyra en skolkökslokal helt för eget bruk i källarvåningen i det just nedlagda småskoleseminariets byggnad, anskaffades behövlig utrustning. Lokalen var kall och i många hänseenden primitiv, och de mest i andra hand inköpta möblerna var enkla, men den fick trots detta en både hemtrevlig och inbjudande prägel. I ett hörn av matsalen gjordes en avbalkning så att ett litet "hemvårdsrum" kunde inredas.

En allvarlig fråga var anskaffandet av ett skolbibliotek. En skolfest år 1902 skapade ekonomisk grundval för inköp av en liten boksamling för elevernas bruk, och denna utvidgades med tiden men måste alltså rymmas i ett stort bokskåp i lärarinnerummet, där klassföreståndarinnorna skötte utlåningen. Skönlitterära verk, historiska romaner och särskilt de för tiden karakteristiska ungdomsböckerna efterfrågades livligt av flickorna. Referenslitteratur för lärarna anskaf-

fades så småningom i viss omfattning, men dessa använde också flitigt sina egna bokförråd och lånade ej sällan ut egna böcker till intresserade elever. Under skolans senare år växte bokförrådet genom systematiska inköp, och lärjungebiblioteket omfattade till sist omkring 900 band. Efter fröken Annas bortgång apterades hennes privata våning till bibliotek och läsrum, och därmed ökades starkt möjligheten till ett rationellt utnyttjande av boksamlingen.

7. Glimtar ur skollivet.

Skolliv och skolmiljö i Santessonska skolan liksom i privata flickskolor i det hela hade ej mycket gemensamt med vår tids skolförhållanden. Klasserna var små och hölls samman år efter år, så att många flickor behöll sina kamrater från de förberedande klasserna fram till avgångsdagen. Likaså fick varje klass behålla samma klassföreståndare och lärarinnor i övrigt, så länge det var praktiskt möjligt. Oavsett den stora kontinuitet i undervisningen, som följde härav, fick lärarna utmärkta möjligheter att följa varje enskild elevs utveckling, och en stark kamratgemenskap kunde växa fram genom åren. Klassföreståndarens kontakt med eleverna och ofta även med deras hem blev mycket god. Frånvaro kontrollerades på ett självklart sätt, och skolk var också närmast obefintligt. Mindre förseelser anmäldes till klassföreståndaren, som diskret rättade till dem genom personliga samtal i någon enskild vrå. Vid allvarigare oskick ingrep skolföreståndarinnan, och hemmen underrättades. Spännande dagar vid mitten av varje termin följde på "varningskollegiet", efter vilket fröken Anna själv och sedermera hennes efterträdare meddelade "muntliga varningar" i varje klass, medan de allvarigare "skriftliga varningarna" sändes hem med eleverna för att undertecknas av målsman. Längre var det också sed att flickorna i skolans lägre klasser varje vecka fick ta hem en personlig anmärkningsbok med besked om allt var väl eller om något behövde påtalas. Men disciplinproblemen var i det hela ej svåra. Emellanåt förekom nog fusk, som var en frestande möjlighet, då alla skrivningar måste ordnas i klassrummen, och någon gång snatterier. Oftast var det glömska, slarv med ordningsregler och högljutt prat som beivrades.

Att ordningsföreskrifterna enligt vår tids sätt att se var stränga kan ej anses anmärkningsvärt; sådant gällde alla skolor. Det var för

Santessonska skolans del också särskilt viktigt att kräva snygghet och lugnt uppträdande med hänsyn till de svårskötta och lätt förslitna skollokalerna. Galoscher var länge obligatoriska vid regnväder, och fröken Janna kontrollerade ofta personligen, att flickorna noga torcade av fötterna vid inmarsch från skolgården. Eleverna måste röra sig lugnt för att undvika riskabel och störande trängsel i genomgångsrum, trappor och smala passager. Men även av uppfostringskäl höll skolan styvt på tystnad och ordning i lokalerna. Den särskilt förordnade "klassvakten" hade bland annat uppgiften att se till att alla klassens elever satt tysta och stilla på sina platser efter "andra ringningen" till lektion — en svår sak i livliga klasser. Men i det hela fann sig flickorna utan nämnvärda protester i skolans ordning. Den sammanhängande intimt med den allmänna stämning av trevnad och hemkänsla som härskade. Lärare och elever kände väl varandra, möttes och kunde utbyta hälsningar och vänliga ord överallt i trappor och korridorer.

Santessonska skolans högsta klass år 1902. Anna Santesson sittande i mitten.

Att äta gott inom skollokalerna var förbjudet. Däremot fanns intet formellt förbud mot rökning — det ansågs helt uteslutet och förekom heller icke att flickorna rökte i skolan.

Vid regnväder hänvisades eleverna på rasterna till olika utrymmen i skolbyggnaden, främst "bönsalen", där livliga kontakter togs mellan flickor ur olika klasser. Eljest lekte de yngre eleverna intensivt på skolgården, medan de äldre helst gick arm i arm i långa "raddor" och pratade. Med tiden fick högsta klassen privilegiet att promenera på Skolgatans trottoar framför skolhuset. Dessa stora flickor; som fram till omkring 1915 uppträdde med uppsatt hår och långa kjolar, var högt respekterade av de yngre, som kände sig hedrade, då de stora talade med dem eller anordnade ringlekar för dem på skolgården.

Höstterminens upprop fick allvar och högtidlighet genom föreståndarinnans inledningstal, som alltid var väl genomtänkt och utformat. Att sedan vid det offentliga uppropet svara ett hörbart "ja" kunde kännas rätt prövosamt för en blyg elev. Julavslutningen i bönsalen inleddes med julsånger av de högre klassernas elever, och med åren utbildades en tradition, att Viktor Rydbergs Betlehems stjärna med Alice Tegnér's melodi skulle sjungas unisont. Våravslutningen i gymnastiksalen, som var prydd med blommor och unga björkar, var tillika sånguppvisning för alla klasser. Även här utbildades en tradition — unisont framförande av Heidenstams-Stenhammars "Sverige". Inspektör höll tal, och avgångsklassens elever, som däri särskilt uppmärksammats, fick träda fram — alltid vitklädda och med en liten bröstbukett av violer — för att offentligen mottaga sina avgångsbetyg. Högtidsstämningen fick ej brytas genom uppläsning av de uppflyttade elevernas namn, såsom det skedde vid gossläroverket, och det var som förut nämnts förbjudet att inom skolans område öppna kuverten med terminsbetygen, som utdelades i klassrummen, sedan högtidligheten i gymnastiksalen avslutats med psalmversen "Oss välsigna och bevara". Teckningar och handarbeten var avslutningsdagen utställda i bönsalen, medan uppvisningar i gymnastik skett tidigare under de sista skolveckorna. Ingen som helst teoretisk examination förekom. Både vid julen och på våren sökte varje elev efter avslutningen upp klassens lärare under terminen för att personligen säga adjö.

När elevantalet blev för stort för att rymmas i skollokalerna vid avslutningarna, hyrdes den närbelägna Immanuelskyrkan, och det

blev en uppskattad sed att efter samling på skolgården tåga dit i ordnade led.

För dem, som flyttats till högre klass, var det under många år en viktig angelägenhet att få den nya klassens nummer och rätta antal silverränder fastsatta på skolmössans kant. Mössan var av mörkblått kläde, liten och rund med platt översida och stela kanter, utan skärm; skämtsamt kallades den ofta "ansjovisburken". Klädsam var den knappast; den kom också helt ur bruk på 1920-talet.

Under läsårets gång firades också högtidsdagar. Morgonbönen före Allhelgonadagen och första adventssöndagen fick sin prägel av ljus och blommor på bönsalens kateder och av särskilt inövade psalmer — Haeffners Hosianna sjöngs alltid unisont före advent. Likaså högtidlighölls Gustav II Adolfs dödsdag. Under skolans senare tid blev Luciadagens morgon ett festligt avbrott i arbetsordningen. Kvällen förut hade varje klass fått smycka sitt rum med allehanda julpynt och färgglada kritteckningar på svarta tavlan. Efter den högtidliga morgonbönen höll klasserna fest i rummen med egna program och uppträdanden, gotter och julklappsarbeten, medan högsta klassen av lärarinnorna bjöds på Luciakaffe i handarbetsrummet i vindsvåningen — en år efter år troget hemlighållen överraskning. Morgonen avslutades med allmän längdans genom skolan och runt skolkvarteret in i gymnastiksalen, där en sk raket avfyrades som slutpunkt på festen.

Mer tillfälliga högtidsstunder anknöts till minnet av kända kulturpersonligheter. Vid en kort samling i bönsalen uppträdde då elever med sång, recitation och ofta ett kort föredrag. Allmänna samlingar av annat slag var från början ej vanliga. Den första större skolfesten var en "soirée" till förmån för ett blivande skolbibliotek år 1902, till vilken lärarinnan Elin Oldenburg skrev en välformad dikt. Minnesvärd för flickorna blev fröken Annas femtioårsdag år 1905, då lektionerna inställdes efter skolans uppvaktning och samtliga elever på eftermiddagen bjöds på chokladfest i bönsalen. Senare förekom en och annan fest för välgörande ändamål med försäljning av skänkta arbeten, kaffeservering och något litet program med sång, diktläsning och små tablåer, anordnade på ett högst provisoriskt podium i bönsalen. Enskilda klasser, som övat in något diktverk, någon dialog i kostymer eller någon teaterpjäs, oftast på främmande språk, kunde då och då inbjuda andra klasser till en sådan föreställning. Högsta klassen anordnade emellanåt en lekafton i gymnastiksalen och sökte

under några år genom elevfester samla medel till en skolresa. Men fröken Anna gillade ej insamlingar till egna nöjen, och sådana fester upphörde. Under skolans senare år samlades festintresset kring en årligen återkommande Röda Kors-fest.

Lovdagar hörde givetvis till skollivet. Sk skurlov var oundgängliga i alla skolor, och ett tvådagarslov i oktober behövdes i flickskolan också för att innanfönster skulle kunna sättas in i alla skolrum. Liknande lov gavs i november och februari eller mars. Påsklovet omfattade vanligen en vecka, och första maj var endagslov, innan dagen blev allmän fridag. Friluftsdagar av den art, som under skolans sista tid införts i de allmänna läroverken, anordnades ej i flickskolan, men vid lämpligt väder gavs då och då halvdagslov för friluftsliv, ofta överraskande och alltid hälsat med jubel.

Med tiden blev skolresor ett allmänt inslag i skollivet. De första resorna — kring sekelskiftet — var mycket blygsamma företag. En gång reste skolan med den smalspåriga sk Gripenbergsjärnvägen till Huskvarna. Man gjorde en liten promenad i staden, lägrade sig sedan på banvallen för att äta sin matsäck och åkte därefter prompt tillbaka till Jönköping. En annan gång for skolan med samma järnväg till Vistakulle, på vars topp fröken Janna öppnade en stor korg, som hon troget burit, och delade ut ett päron till varje deltagare. Den första resan så långt bort som till Mullsjö upplevdes som ett stort företag. Längre fram, och i synnerhet sedan möjlighet öppnats att abonnera bussar, blev resorna mer omfattande. Fröken Anna kunde med stor glädje visa sina hemtrakter vid Omberg, Alvastra och Vadstena eller med intensivt personligt intresse föra sina flickor genom Varnhems klosterkyrka. Att högsta klassen efter avslutningen gjorde en resa tillsammans med sin klassföreståndarinna och ofta även andra lärarinnor blev vanligt. Den första utfärden av detta slag var en fotvandring till Motala år 1902.

Föreningslivet, som tidvis blomstrade mycket starkt vid gossläroverket, var länge rätt svagt utvecklat vid flickskolorna. En ansats att driva en för de högre skolorna gemensam SSUH-förening gjordes kort efter sekelskiftet men med ringa framgång. En ny sådan förening, "Svea", startades år 1919 för båda flickskolorna och återupplivades efter några års borttynande år 1925. En scoutavdelning omnämnas 1918; den synes snart ha upphört. År 1924 bildades emellertid vid Santessonska skolan en ny flickscoutkår, vars verksamhet växte

ut och blev livlig, tack vare stöd av lärarinnor och entusiastisk praktisk ledning av den tidigare eleven vid skolan Elsa Björk. Gymnastik- och idrottsföreningar av mindre format omnämns från 1920. De blev kortlivade, men en av dem, "Hellas", var dock vid båda flickskolorna verksam från år 1923 fram till år 1930. Då hade emellertid sedan 1925 en större gymnastik- och idrottsförening, bildad på initiativ av Sveriges Skolungdoms Gymnastik- och Idrottsförbund, funnits vid skolan. Den svarade för deltagande i förbundets lagtävlingar liksom i lokala ungdomstävlingar och kunde inhösta åtskilliga framgångar.

Den största och mest uppmärksammade föreningen blev efter år 1924 skolans avdelning av Ungdomens Röda Kors-förening, kallad U R K. Aktioner för hjälparbete hade förekommit i skolan alltsedan år 1910, då vid en fest medel insamlats för arbetsstugeverksamheten i Norrland. Arvidsjaurs arbetsstuga stöddes därefter årligen genom insamling av böcker, leksaker och kläder, som eleverna delvis själva sytt. Nu organiserades hjälpverksamheten av U R K genom praktiska hjälpaktioner såväl som genom upplysningsmöten och internationella kontakter. Medel anskaffades genom en årlig U R K-fest, som blev en hela skolans angelägenhet. Intresserade lärarinnor hjälpte till, främst trion Mia Rosander som primus motor och organisatör, Alpha Tingberg som medverkande instruktör vid det dramatiska program, som alltid förekom vid festen, och Sigrid Nilsson som ledare för tillverkning av försäljningsarbeten och rekvisita. Men även tecknings-, musik- och hushållslärare och många villiga klassföreståndarinnor ställde sig till förfogande. Hela skolan förvandlades. Lotteri- och försäljningsstånd, fiskdamm och andra nöjesanordningar monterades in i rummen, lokaler ordnades för kaffe- och konditoriservering, allt med fantasifulla dekorationer. I gymnastiksalen byggdes en scen upp, och här framfördes ett varierande program av dramatiserade dikter och visor, ett sagospel för de yngre och som huvudnummer en mer krävande teaterpjäs. Kulturbilder från äldre svenska miljöer omväxlade med roande komedier. För ett par sångspel av större format — ett tyskt julmysterium och Oterdahl—Lindbergs "De sjungande löven" — anlätades läroverkets aula. Behållningen av dessa fester kunde bli ganska stor och gjorde det möjligt för föreningen både att själv ge praktisk hjälp och att sända bidrag till Röda Korsets hjälpaktioner. Många av flickornas gladaste skolminnen hänför sig säker-

Personer i ett sagospel vid en skolfest: "Lill-Kerstis juldröm".

ligen till dessa fester, kring vilka samarbetet mellan lärare och elever blev muntert och otvunget, och där talanger och praktiska färdigheter utanför det vanliga skolarbetet kunde blomma upp och vinna uppskattning av både kamrater och lärare.

Då Santessonska skolan våren 1935 stod inför sitt upphörande, anordnades i allmänna läroverkets aula en vacker minnesfest. Forna elever från skilda årgångar mötte talrikt upp. Skolans öden skildrades i ett högtidstal av föreståndarinnan, en kavalkad av korta scener illustrerade skollivet genom de gångna femtio åren, och ett musikprogram utfördes med en livligt uppskattad kantat, vars text författats av en förutvarande elev, fru Märtha Gislén-Hallander. I samband med festen bildades en kamratförening. "Santessonska kamratföreningen" fortlever alltjämt och samlas varje år till årsmöte och samkväm. Så länge den kommunala flickskolan existerade, lämnade föreningen årligen bidrag till stipendier och bokpremier, och år 1950 donerade den därutöver en stipendiefond. Sedan skolan avvecklats, stöder föreningen flickundervisningen i utvecklingsländerna.

Flickornas undervisningsfråga i Jönköping efter 1927 års läroverksreform

Jönköpings högre skolväsen hade ej berörts av de samskoleformer, som inrättats under 1900-talets första decennium — statliga samrealskolor och kommunala mellanskolor. Den enda kommunala skolform, där allmänbildande undervisning utöver den sexåriga folkskolans stadium erbjöds gossar och flickor gemensamt, var den först ettåriga, sedan tvååriga högre folkskola, som inrättats 1914 och som sedermera vid sin sida fått en tvåårig s k yrkesbestämd högre folkskola med handelsutbildning. Någon avgörande förbättring av flickornas undervisningssituation innebar dessa skolor ej, men de erbjöd en utvecklingsmöjlighet, som dock kunde tas till vara först på 1930-talet, då de på grundval av flera riksdagsbeslut om praktisk realskoleutbildning kunde anordnas som en fyraårig s k praktisk mellanskola.

Jönköping hörde till de städer, vilkas högre allmänna läroverk genom 1927 års reform fick realskolan anknuten såväl till fjärde som till sjätte folkskoleklassen och gymnasiet organiserat med både fyraårig och treårig lärokurs. Då läroanstalten ansågs för stor för att kunna göras till samläroverk, fick staden erbjudande om ett statligt högre flickläroverk med fyraårig, på den sexåriga bottenskolan byggd realskola och treårigt gymnasium, dock på villkor att staden sörjde för skolbyggnad med inredning och möbelutrustning samt bostad eller hyresersättning åt rektor. I december 1927 tillsatte stadsfullmäktige en kommitté för att utreda frågan vad detta erbjudande kunde få för konsekvenser i olika hänseenden. Ordförande blev lektorn E Almén, i övrigt ingick drätselkammarens ordförande lokalföreståndare C Gustafsson, folkskolinspektören O Emmelin, grosshandlaren G O Gerdner, kaptenen I Rosberg samt de båda flickskoleföreståndarna

rinnorna Elisabeth Dahr och Lotten Rignell. Sedan kommittén konstaterat, att riksdagen ej räknade med parallellavdelningar i flickläroverket utan ville lämna utrymme även för fortbeståndet av ”det mera allmänna bildningsmål, som i vårt land av ålder företräts av de privata högre flickskolorna”, och att 1928 års riksdag i detta syfte beslutat om statsbidrag till en nyupprättad kommunal flickskoleform, som skulle bevara detta bildningsmål, betecknade den som önskvärdt, att frågan om flickläroverket finge ingå i en utredning om hur Jönköpings flickskoleväsen i sin helhet borde ordnas. Stadsfullmäktige begärde då och fick också anstånd med svaret på erbjudandet om flickläroverk till slutet av år 1928, och kommittén presenterade sin utredning i oktober detta år. Den utmynnade ej i något bestämt förslag, men olika alternativ diskuterades. Att avböja erbjudandet fann kommittén betänkligt, då Jönköping därmed skulle för oöverskådlig tid avstå från möjligheten att få ett flickläroverk, varvid kravet på rättvis likställighet mellan gossars och flickors högre skolutbildning skulle skjutas undan och de mindre bemedlade hemmens intressen åsidosättas, eftersom kostnaden för undervisning i en privat skola måste bli relativt hög. Dessutom måste de privata flickskolorna växa ut och behöva både ökade kommunala anslag och med tiden en ny skolbyggnad. Skulle staden avstå från flickläroverket och i stället inrätta en kommunal flickskola, finge måhända det allmänna läroverkets gymnasium, som redan i viss utsträckning fått mottaga flickor, alltjämt behålla denna rätt, dock endast som ett provisorium. Med både ett statligt flickläroverk och en kommunal flickskola skulle för överskådlig tid såväl flickornas undervisningsbehov och krav på rättvisa och likställighet som de mindre bemedlade hemmens intressen bli tillgodosedda. I sådant fall borde en för båda läroanstalterna gemensam byggnad kunna godtagas av myndigheterna, men staden skulle knappast kunna uppfylla de för erhållande av ett statsläroverk uppställda villkoren tidigare än till den 1 juli 1932. Drätselkammaren tillstyrkte — dock ej enhälligt — detta tredje alternativ, men stadsfullmäktige beslöt blott att mottaga erbjudandet om flickläroverket med önskemål om uppskov med byggnadsvillkoren till 1933. Frågan om en kommunal flickskola återremitterades till drätselkammaren för ytterligare utredning.

Erbjudandet om ett flickläroverk togs emellertid tillbaka, och 1930 års riksdag beslöt i stället, att högre allmänna läroverkets gymnasium

skulle få samundervisning i full omfattning, medan frågan om realskoleutbildning för flickor ställdes på framtiden. Drättselkammaren lät därefter uppdraget att ytterligare utreda frågan om en kommunal flickskola vila i väntan på att en lokalkommitté skulle behandla frågan om en förlägningsplats för en sådan skola. Därmed förblev allt vid det gamla beträffande flickskolorna utom att deras förberedande avdelning och första klass miste allt offentligt understöd och därför avvecklades, så att skolkursen blev sjuårig, byggd på fjärde klassen i folkskolan.

År 1933 gjordes emellertid av fröken Anna Santesson och hovrättsrådet G Rydin, som då var ordförande i styrelsen för Jönköpings Elementarskola för flickor, en gemensam hemställan om en ny utredning rörande de båda privata flickskolornas ombildning till en kommunal flickskola. Denna hemställan upptogs som motion av ett par stadsfullmäktigeledamöter och ledde till utseende av en ny kommitté, vars uppdrag blev att utreda frågan om den högre flickundervisningen i hela dess vidd och även på annat sätt än genom att inrätta en kommunal flickskola. Bland bottenkolans anhängare fanns en viss ovilja mot denna skolform på grund av dess sk dubbla anknytning till folkskolan med dels en sexårig lärokurs, byggd på sjätte, dels en sjuårig lärokurs, byggd på fjärde folkskoleklassen. Kommittén fick samma ledamöter som den av år 1928 utom att C Gustafsson ersattes med redaktören A Bråland, Lotten Rignell med sin efterträdare Karin Wernqvist och att en åttonde medlem tillades, nämligen överläraren S Salomonsson.

Den 16 mars 1934 avled fröken Anna Santesson, och den av henne ägda skolrörelsen övergick till hennes tre systerdöttrar, fröknarna Hildur och Marie-Louise Lundberg i Stockholm och fru Greta Rogstadius i Arvika. Dessa förklarade sig icke kunna bedriva rörelsen längre tid än till utgången av läsåret 1934/35 och erbjöd staden att antingen köpa skolfastigheten eller förhyra skollocalerna till rimligt marknadspris. Stadens myndigheter synes ha förbisett meddelandet om att de tre damerna ej kunde framdeles svara för skolans bestånd, och man ägnade sig främst åt att undersöka, om skollocalerna kunde anses godtagbara för framtiden. I detta syfte reste ett par representanter för kommunen till Stockholm, där de märkligt nog ej tog kontakt med skolöverstyrelsen som den närmast ansvariga myndigheten utan med generaldirektören för statskontoret, W Björk, vilken

tidigare såsom undervisningsråd visat sig vara en övertygad botten-skoleman. Denne underkände localerna och gav samtidigt rådet att i stället för kommunal flickskola upprätta en kommunal mellanskola för flickor, vilket nu vore författningsenligt möjligt. Beskedet gavs muntligt, och det refererades för vederbörande drättselkamaravdelning vid ett sammanträde, dit även Santessonska skolans föreståndarinna blivit kallad. Denna företedde nu ett skriftligt meddelande från undervisningsrådet N Hänninger, att skolöverstyrelsen efter granskning av ingivna uppgifter om skollocalernas beskaffenhet kunde godtaga dem tillsvidare. Därmed förföll beskedet från W Björk. Underhandlingarna med skolfastighetens ägare fick i sin mån vila i avvaktan på ett uttalande från 1933 års skolkommitté. Denna fann sig dock ej ha mandat att befatta sig med den aktuella skolsituationen. En skriftlig framställning gjordes på hösten 1934 från Santessonska skolans föreståndarinna med påpekande av att frågan om huvudman för skolrörelsen måste avgöras före den 1 mars 1935, då ansökan om statsbidrag för följande läsår skulle vara ingiven. Denna framställning föranledde emellertid ingen åtgärd.

Kommitténs utredning förelåg i oktober 1934. Den innefattade en översikt av olika alternativ: Högre allmänna läroverkets ombildning till samskola även beträffande realskolestadiet, inrättande av en kommunal mellanskola med bibehållande av en privat flickskola eller med samtidigt inrättande av en kommunal flickskola samt slutligen båda de privata flickskolornas ombildning till en kommunal flickskola. Kommittén förordade det sistnämnda alternativet och menade, att tillstånd borde sökas att tillsvidare få begagna de privata flickskolornas lokaler och utrustning, varom avtal borde träffas med ägarna. Behovet av undervisning ledande till realexamen ansågs för flickornas del ej ännu vara klart ådagalagt, men i en framtida flickskolebyggnad borde reservutrymmen ordnas för en kommunal mellanskola eller statlig realskola för flickor. Att läroverkets realskola skulle kunna öppnas för kvinnliga elever ansåg kommittén osannolikt.

Beslutet var icke enhälligt. Överlärare Salomonsson uttalade i en reservation dels att flickornas rätt till samma undervisning som gossarna ej hade tillbörligt beaktats och dels att kostnaderna för staden ej borde bli större än nödvändigt. Den för staden fördelaktigaste lösningen, att läroverkets realskola öppnades för flickor eller att en statlig flickrealskola upprättades, borde ej anses stöta på oövervinne-

liga svårigheter. För de flickor, som ej kunde mottagas i sådana statliga skolformer, borde den östra flickskolan, i vilken staden redan vore intressent och vilken hade egen skolbyggnad, tills vidare bestå eller eventuellt ombildas till kommunal flickskola. Mot de i reservationen gjorda uttalandena hade kommittémajoriteten inlagt en bestämd gensaga.

Drätselkammaren tillstyrkte kommittéförslaget, dock med reservation av två ledamöter, som yrkade återremiss till kommittén eller remiss till en ny kommitté för förnyad utredning, så att stadsfullmäktige kunde i ett sammanhang pröva frågan om flickundervisningen i dess helhet.

Vid stadsfullmäktiges sammanträde den 21 februari 1935 vann denna reservation majoritetens bifall. Föreståndarinnan för Santesonska skolan, som från och med årsskiftet tillhörde stadsfullmäktige, påpekade då, att skolan följande läsår skulle stå utan huvudman, som kunde svara för ansökan om statsbidrag för året hos Kungl. Maj:t, att den utan sådant bidrag ej kunde fortsätta sin verksamhet, och att det då måste ankomma på staden att sörja för dess skolpliktiga elevers fortsatta skolgång. Hon erinrade därvid om de skrivelser, som redan i november året förut hade ingivits till drätselkammaren från såväl skolägarna som från skolans ledning i staden rörande dessa förhållanden.

Märkligt nog syntes trots skrivelserna sådana konsekvenser av ett fördröjt avgörande i flickskolefrågan icke på något håll ha uppmärksammats inom stadens myndigheter. Påpekandet slog också ned som en bomb bland fullmäktige, och stor rådlöshet uppstod. Att en eventuell anhållan om uppskov med bidragsansökan skulle bifallas av Kungl Maj:t ansågs ovisst. Sammanträdet ajournerades för en stund, för att partigrupperna var för sig skulle kunna diskutera det uppkomna läget. Då fullmäktige därefter ånyo samlats, beslöts först, att frågan om en kommunal flickskola skulle avgöras vid dagens sammanträde, samt därefter att ansökan skulle inges till Kungl Maj:t om inrättande av en kommunal flickskola genom ombildning av de båda privata flickskolorna i staden från och med den 1 juli 1935, varvid de villkor, som i sådant fall gällde, skulle av staden uppfyllas. En månad senare tillsatte fullmäktige en interimstyrelse för den nya skolan, bestående av skolföreståndarinnorna Dahr och Wernqvist, rektorn vid högre allmänna läroverket C S Werner, folkskolläraren

Augustinus Bergquist och fru Nancy Eriksson med grosshandlaren G O Gerdner, fru Mary Rosberg och överläraren S Salomonsson som suppleanter. Denna styrelse uppgjorde förslag till reglemente för skolan och sammanställde de uppgifter och förslag i övrigt, som skulle biläggas stadsfullmäktiges ansökan. Skolan föreslogs organiserad med enbart teoretisk linje. Den 14 juni 1935 beviljade Kungl Maj:t stadens ansökan, och den 1 juli trädde den nya flickskolan i funktion. Den fortsatta utvecklingen av flickundervisningsfrågan i staden skedde i nära samband med denna skolas verksamhet.

Kommunala Flickskolan i Jönköping

1. Kommunaliseringens praktiska genomförande och inverkan på skolsituationen.

Omställningen från två privata skolor till en kommunal skola var givetvis långt ifrån problemfri. Med mycket kort förberedelsestid skulle nya författningar och till viss del nya tim- och kursplaner börja tillämpas, ny huvudman skulle träda i funktion och ekonomin skulle inordnas under stadens finansväsen; samtidigt måste de gamla förhållandena snabbt avvecklas och överenskommelse om lokaler och inventarier träffas mellan staden och de tidigare skolägarna. För eleverna blev dock i det hela dessa förändringar föga märkbara. De flesta fick stanna i sin gamla skolmiljö och behålla sina tidigare lärare. Skolans ledning var mån om att de båda äldre skolornas traditioner bibehölls. Fröken Wernqvist fick såsom "biträdande rektor" behålla chefskapet över den östra byggnaden, och samling av hela elevkåren kunde ske endast vid upprop och avslutningar, då Immanuelskyrkan blev högtidslokal. Helt kunde väl förflyttningar av elever mellan skolbyggnaderna ej undvikas. Särskilt gällde detta skolans högsta stadium, där till följd av systemet med tillvalsämnen undervisningsgrupper måste bildas av elever från både "öster" och "väster". Pauserna mellan lektionerna måste förlängas med fem minuter; ändå blev tiden knapp, och särskilt vid dåligt väder kändes "springet" mellan byggnaderna besvärande.

Kostnaderna för flickornas skolgång reducerades rätt avsevärt. Den kommunala flickskolan skulle i princip vara avgiftsfri, men i likhet med många andra städer fick Jönköping rätt att tillsvidare upptaga elevavgifter, dock högst till det belopp, som gällde vid allmänna läro-

verket. Full terminsavgift blev nu i alla klasser 50 kronor i stället för varierande belopp mellan 65 och 95 kronor i de tidigare flickskoleklasserna, och möjligheterna till nedsättning av beloppet eller befrielse från avgift ökades. En särskild terminsavgiftsnämnd tillsattes för att besluta i dessa frågor.

Långt mer än för eleverna ändrades förhållandena för lärarna. I det hela kände väl dessa kommunaliseringen som en stor lättnad, nära nog som en räddning, sedan de under årtal med stigande oro följt den skiftande debatten om flickskolornas framtida öde. Redan avvecklingen av de förberedande avdelningarna och första flickskoleklassen hade vållat bekymmer. Den hade dock kunnat genomföras lyckligt, tack vare att de lärarinnor, som successivt måst entledigas — Elin Beckström, Ruth Steenhoff och Hildur Stenwall — kunnat få anställning som ordinarie småskollärarynnor vid stadens folkskoleväsen, där de sedermera fullföljde en hedrande skolgärning fram till pensionsåldern. För flickskolornas lärare i övrigt stod emellertid inga platser att få i Jönköping, och med den svåra arbetslöshet, som under 1930-talet rådde på lärarområdet, syntes utsikterna att genom ansökan vinna tjänst på annat håll synnerligen ovissa. Särskilt för Santessonska skolans lärare skulle situationen ha blivit katastrofal, om skolan måst nedläggas, sedan Anna Santessons arvingar fränsagt sig ansvaret för dess framtid.

Ombildningen till kommunal flickskola löste emellertid ej så lätt lärarnas bekymmer. Klassavdelningarnas antal reducerades från 20 till 18, vilket betydde minskning av lärarbehovet. Visserligen fick ämnelärarna från de tidigare flickskolorna överföras till ordinarie tjänster vid den kommunala skolan utan att dessa tjänster i vanlig ordning ledigförklarades. Men på grund av alltjämt kvardröjande förhoppningar om någon form av statlig realskoleutbildning för flickor i framtiden nöjde sig stadsfullmäktige med att inrätta endast sju ordinarie ämnelärartjänster, medan vid de privata flickskolorna nitton ämnelärarynnor hade varit fast anställda. En av dessa sju tjänster måste tillfalla rektor, som vid denna tid stadgeenligt skulle förordnas inom flickskolans ordinarie lärarstab, och givetvis borde tjänsterna representera samtliga skolans läroämnen. För vart och ett av de fem övningsämnena inrättades en tjänst. Här hade förut nio lärarinnor varit varaktigt anställda. Det stod under sådana förhållanden klart att åtskilliga lärarinnor trots goda meriter och lång tjänstgöring på

sin höjd skulle kunna få extra ordinarie anställning. För övningslärarinnorna stod endast timtjänster till buds.

En lättnad i svårigheterna erbjöds genom de övergångsbestämmelser, som gällde vid ombildning av enskild flickskola till kommunal. Genom dessa bestämmelser medgavs entledigande med bibehållande av två tredjedelar av tidigare lön samt sedermera pension i vanlig ordning dels åt sådana lärare, som varit tjänstlediga för långvarig sjukdom, dels åt sådana, som med mångårig tjänstgöring vid enskild flickskola uppnått 50-årsåldern vid kommunaliseringen. Härigenom kunde, om än i blygsam mån, försörjningsproblemen lösas för två långvarigt sjuka lärarinnor, som enligt vad som kunnat ske vid privatskolor fått kvarstå på de tidigare flickskolornas lönestat. En av dessa, Elin Oldenburg, hade i Santessonska skolan fullgjort en hedrande lärargärning från år 1902 fram till år 1916, då hon drabbats av obotlig sjukdom. Hennes tacksamhet och glädje över att nu på detta sätt få sin framtid säkrad var rörande.

Två av Santessonska skolans alltjämt verksamma äldre lärarinnor begagnade ävenledes möjligheten att träda tillbaka. Sigrid Lilja, anställd sedan 1906, kände sina krafter svikta inför de nya arbetsförhållandena, Hildur Swenson, verksam alltifrån år 1905, vågade ej heller räkna med full tjänsteplikt fram till pensionsåldern. Hon kunde dock efter entledigandet genom timtjänst bibehålla kontakten med skolarbetet och lämnade detta ej helt förrän år 1948.

Också två lärarinnor i övningsämnen kunde entledigas enligt övergångsbestämmelserna. Den skickliga och varmt intresserade gymnastiklärarinnan vid Östra flickskolan Karin Palmgren fann sig av hälsoskäl föranlåten att lämna sin tjänst. Teckningslärarinnan vid Santessonska skolan Emy Lindell fortsatte under några år att ägna skolan sin av ett livligt konstnärstemperament och stort intresse för elevernas estetiska fostran karakteriserade undervisning. Men då endast timtjänst stod till buds och hennes hälsa började vackla, begagnade hon möjligheten att avgå år 1938.

För huvudparten av de båda flickskolornas lärarkårer förblev situationen ännu någon tid framåt oviss och påfrestande. Detta gällde ej blott tjänsteställning och framtidsutsikter utan även arbetsförhållandena med den snabba övergången till nya tim- och kursplaner och den splittring av tjänstgöringen på de båda skolbyggnaderna, som drabbade lärarna mycket hårdare än eleverna. De, som måst bära ansvaret för

Östra skolbyggnadens lärarinnor utanför annexet 1935. Fr. v. Elin Friberg, Blenda Ahlfors, Elsa Anderson, Karin Wernqvist, Greta Rånge, Marianne Herrlin, Elsa Norlin.

hur sammangjutningen av de båda tidigare flickskolorna i sina enskildheter förverkligades, har bevarat de mest djupgående och värmande intryck av den förståelse, arbetsvillighet, lojalitet och goda kamratvänskap, som under denna prövande tid visades av båda skolornas medarbetare och som snabbt sammanförde dem i en utomordentlig gemenskap och i en framgångsrik strävan att ge den nya skolan en enhetlig, effektiv och trivsamt karaktär med bibehållande av det väsentliga i de äldre skolornas traditioner.

2. Den kommunala flickskolans organisation.

Som förut nämnts fick den kommunala flickskolan i Jönköping endast teoretisk linje, ledande till normalskolekompetens. Om praktisk linje av dåvarande stadgas typ med speciell kompetens som slutmål hade ingen hemställan gjorts, och något önskemål om en sådan linje framkom ej heller i fortsättningen. Skolan var stadgeenligt anordnad med såväl sjuårig som sexårig lärokurs. Den senare förenades i allmänhet med den förra på sådant sätt, att eleverna i dess första klass

Västra skolbyggnadens lärarinnor 1935.

Stående fr. v. Lotty Durling, Britta Schröder, Mia Rosander, Tutti Agrell, Tyra Ericson, Sigrid Nilsson.

Sittande fr. v. Maja Hanström, Alpha Tingberg, Clara Ullman, Elisabeth Dahr, Ingrid Eurén, Ebba Palm, Ingrid Wennström.

läste tillsammans med sina kamrater i andra klassen av sjuårig kurs med befrielse från en timme i svenska, en i matematik och en i teckning; dessa timmar lades till en särskild begynnelsekurs i första främmande språket, — då ännu tyska —, så att dessa elever på ett år kunde inhämta kamraternas försprång för att därefter helt undervisas tillsammans med dem. Endast sporadiskt fick skolan så många intagna i den sexåriga linjens första klass, att denna kunde bilda en fristående avdelning. Det andra främmande språket var engelska, det tredje franska, som inträdde såsom frivilligt ämne i femte klassen av sjuårig, fjärde klassen av sexårig lärokurs. Det fria tillval av ämnen, som liksom i det dåvarande gymnasiet hade införts i flickskolans båda högsta klasser, ledde väl i Jönköping ej till så stora svårigheter som i mindre skolor, där villkoret av minst fem deltagare i ett ämne i praktiken starkt kunde begränsa tillvalsrätten. Men anordningen visade sig dock svårhanterlig, och skolan bidrog i sin mån verksamt till dess ersättande av fasta ämnesgrupper. Ett sådant system infördes också

i alla flickskolor från och med höstterminen 1958 efter en sjuårig försökstid i Jönköpingsskolan.

Tyska såsom första främmande språk utbyttes i alla skolor mot engelska år 1946, men redan år 1939 fick flickskolan i Jönköping anordna en engelsk försökslinje i sin sjuåriga lärokurs. Från och med höstterminen 1940 fick skolan göra försök med intagning av elever i första klassen utan intagningsprövning på grundval av folkskolebetygen. År 1949 blev denna intagningsmetod föreskriven för alla real- och flickskolor.

Enligt flickskolestadgan skulle särskilda anordningar vidtagas för sådana elever, som ville övergå till gymnasium. Skolan inrättade också i den näst högsta och i den närmast underliggande klassen varje år kompletteringskurser för övergång till första ringen av treårigt, respektive fyraårigt gymnasium. Särskilt den senare kursen rönt mycket god anslutning. Vid övergången fick flickskolebetygen tillgodoräknas till fulla värdet utom i matematik, där prövning krävdes, och i fysik och biologi, där betyget räknades som enbart godkänd. Studentexamen uppnåddes genom dessa övergångsanordningar ett år senare än om vägen gått över realskola.

Frågan om flickornas utbildning till realexamen var alltjämt olöst och hade ej lagts åt sidan av stadsfullmäktige vid den kommunala flickskolans inrättande. Jämsides med beslutet härom hade stadsfullmäktige beslutat tillsätta en kommitté för förnyad utredning av realskolefrågan. Ledamöter i denna kommitté blev läroverkets rektor C S Werner såsom ordförande, vidare direktören Anders Graab, redaktören E Lindström, överläraren S Salomonsson och såsom representant för flickskolan Elisabeth Dahr. På dennas förslag gjorde kommittén framställning till stadsfullmäktige om anordnande av en privatistkurs för realexamen i flickskolans näst högsta klass, helt bekostad av staden. Den kunde begränsas till några få veckotimmar för komplettering och repetition av sådana moment i flickskolekursen, som behandlades fylligare i realskolan. Staden biföll framställningen den 19 mars 1936, och kursen erbjöds sedan årligen åt näst högsta klassens elever fram till 1954. Den tilldrog sig ytterst ringa intresse och var givetvis blott att betrakta som ett provisorium. Kommittén föreslog emellertid sedan inga vidare åtgärder och upphörde slutligen helt att fungera.

Först år 1950 aktualiserades ånyo frågan om realskoleutbildning för

flickor i Jönköping, denna gång av de centrala skolmyndigheterna. Skolöverstyrelsen förfrågade sig då hos stadsfullmäktige i flera städer, bl a Jönköping, om dessa ville föreslå inrättande av en realskolelinje vid stadens kommunala flickskola. Stadsfullmäktige beslöt i april 1950 att inge ett sådant förslag, och skolöverstyrelsen hemställde därefter hos Kungl Maj:t om bemyndigande att vid flickskolor med parallella linjer på ansökan av vederbörande kommun och då omständigheterna i övrigt kunde motivera anordningen besluta om förändring av en serie parallellavdelningar vid flickskolan till en femårig realskolelinje. Kungl Maj:ts bemyndigande uteblev emellertid. Stadsfullmäktige tog sig då själva an saken och tillsatte i juni 1950 en kommitté för utredande av frågan om en lämplig studieväg för flickor till realexamen. Följande år förnyade skolöverstyrelsen sin framställning om bemyndigande att inrätta realskolelinjer vid större kommunala flickskolor. Departementschefen ville dock ej inför riksdagen tillstyrka sådana linjer såsom i statsbidragshänseende likaberättigade med flickskolan i övrigt. Statsutskottet vid 1951 års riksdag ville ej heller ge skolöverstyrelsen det begärda allmänna bemyndigandet men framhöll, att frågan om sådana förändringar inom flickskolan lämpligen borde kunna prövas av Kungl Maj:t från fall till fall.

I Jönköping hoppades man nu, att riksdagen skulle gå på statsutskottets linje. Föräldraföreningen vid kommunala flickskolan, som livligt stödde tanken på en realskolelinje vid denna, sökte främja saken genom att såväl till departementet som till varje riksdagsman personligen sända en skrivelse med framhållande av linjens önskvärdhet och kravet på likställighet mellan flickors och gossars möjlighet till realskoleutbildning. Om denna skrivelse kan ha haft någon effekt är väl omöjligt att bedöma, men riksdagen beslöt i enlighet med statsutskottets rekommendation. På grundval av detta beslut hemställde nu skolöverstyrelsen hos Kungl Maj:t om inrättande av en realskolelinje vid bl a kommunala flickskolan i Jönköping. Hemställan bifölls den 3 juli 1951, och den sista kommunala kommittén i frågan kunde således avvecklas. Samma höst började uppbyggandet av en femårig realskolelinje vid flickskolan. Den 29 maj 1956 kunde för första gången realexamen anordnas. Inspektion från skolöverstyrelsen förrättades därvid av undervisningsrådet Alice Quensel.

Nu återstod endast den begränsningen av flickornas möjligheter att avlägga realexamen, att realskolelinjen var av femårig typ och blott

fick omfatta en serie klassavdelningar. En fyraårig allmän realskolelinje med samundervisning hade emellertid fått inrättas vid stadens praktiska realskola.

Flickskolans organisation förblev i övrigt oförändrad fram till år 1958, då den starka tillströmningen av sökande till högre skolor i förening med obligatoriskt införande av engelska i de flesta folkskolor från och med femte skolåret gjorde det motiverat att successivt avveckla den sjuåriga flickskolans och den femåriga realskolans båda lägsta klasser. Samtidigt fick Jönköpingsskolan en fyraårig realskolelinje, främst till tjänst för sådana sökande från folkskolans sjätte klass, som ej läst engelska. Då de båda lägsta klassernas avveckling fullbordats efter två år, började även flickskolans sexåriga lärokurs att avvecklas, och en femårig flickskola liksom en treårig realskola började byggas upp på folkskolans/grundskolans sjätte årskurs. Den förra var helt genomförd år 1966, den senare redan år 1964. Men år 1965 inleddes en slutgiltig avveckling även av dessa båda skolformer liksom av den fyraåriga realskolan, allteftersom grundskolans högstadium växte fram. Vid slutet av vårterminen 1968 var den treåriga realskolan helt avvecklad, efter nästföljande vårtermin den fyraåriga och efter vårterminen 1970 till sist även den femåriga flickskolan. Från och med höstterminen 1966 hade skolan då varit samorganiserad med grundskolans högstadium och inlemmad i det s k Slottsskolans rektorsområde.

3. Skolans storleksförhållanden och elevantal.

Den kommunala flickskolan började sin verksamhet med 461 elever, fördelade på 18 klassavdelningar. Under den första tioårsperioden steg elevantalet långsamt och höll sig i det hela under 500. Antalet klassavdelningar förblev i det närmaste konstant, 18 eller ett par år 19. Men därefter började en väldig ansvällning av antalet elever. Från 489 år 1946/47 steg det på fem år till 655, och antalet avdelningar ökades från 18 till 22. Därefter gick ökningen ännu snabbare, och elevantalet nådde sitt maximum år 1957/58 med ej mindre än 1.022 flickor, fördelade på 31 avdelningar. Den nu tillkomna realskolelinjen svarade med sina fem årsklasser för 179 elever. Tillströmningen till denna linje begränsades av föreskriften att den endast fick omfatta en klassavdelning per år, och många realskoleaspiranter måste

hänvisas till flickskolans sjuåriga kurs till förfång för sökande till just denna lärokurs, som ej heller tilläts växa i takt med behovet. Sökande från folkskolans fjärde klass, som måst avvisas, fortsatte vanligen i femte klassen för att därifrån söka på nytt i tävlan med yngre aspiranter. Om de ånyo avvisades, kunde de från sjätte klassen söka inträde i flickskolans sexåriga lärokurs. På detta sätt kunde de allra flesta till sist vinna inträde i skolan, men varje år blev konkurrensen bitter, och det antal betygsenheter, som krävdes i folkskolebetygen, kom att vida överstiga det formella intagningsvillkoret. En närmast parodisk differentiering av betygsdecimaler måste tillgripas vid den slutgiltiga meritvärderingen, som skedde i en intagningsnämnd med representanter för både avlämnande och mottagande skolor. Så fick den formella rättvisan sitt, men skolledningen var väl medveten om att betyg ej kan sättas tillräckligt noggrant och likformigt för att i realiteten göra en så detaljerad jämförelsemetod berättigad.

Året 1957/58 var det sista, då skolan fick behålla sin fullt utbildade organisation. Följande läsår började avvecklingen av de med folkskolans femte och sjätte klasser parallella klasserna av sjuårig flickskolelinje och femårig realskola. Då emellertid samtidigt en fyraårig realskola började byggas upp, sjönk elevantalet främst i flickskoledelen av skolans verksamhet, och då även en treårig realskola började växa upp, ökades realskoleledens elevantal till mer än 200.

Vid fullt utbyggd femårig flickskola jämte tre- och fyraårig realskola läsåret 1964/65 var antalet klassavdelningar i flickskolan 17 med 531 elever, i realskolan 7 med 243 elever. Följande läsår började emellertid avvecklingen av samtliga dessa skolformer, och nu sjönk elevantalet snabbt fram till vårterminen 1970, då den sista elevgruppen, 42 flickor, lämnade skolan med normalskolekompetens.

4. Inspektor och styrelse.

Något eforat var ej stadgat för kommunala flickskolor, och efter det första verksamhetsåret upptogs eforus ej i skolans årsredogörelse. Inspektorat skulle emellertid finnas, och detta första år utövades det enligt beslut av skolöverstyrelsen av lasarettsläkaren Axel Eurén, förutvarande inspektor vid Santessonska skolan och såsom sådan högt skattad. Han efterträddes 1936 av borgmästaren Oscar Dahlbäck, som

fram till 1952 med intresse och förståelse för skolans art och bildningsmål följde dess verksamhet och även tog initiativ till bildande av en stipendiefond för elevernas bästa. Mellan åren 1952 och 1957 innehade översten Ivan Thorson, även han en intresserad flickskolevän, inspektoratet. Under läsåret 1957/58, det sista år som denna institution ägde bestånd, var direktören vid Husqvarna Vapenfabrik AB Gunnar Bergenstråhle skolans inspektor.

Styrelsen för kommunala flickskolan trädde i verksamhet den 19 september 1935, då den interimstyrelse, som fungerat i samband med skolans inrättande, nedlagt sitt mandat. Stadseenligt bestod styrelsen av sju ledamöter och först tre, senare fyra suppleanter. Skolans rektor var självskriven ledamot och sekreterare, övriga ledamöter samt suppleanterna valdes av stadsfullmäktige. Styrelsen följde mycket nära flickskolans verksamhet och utveckling, såväl i fråga om organisation, undervisning och inre arbete som i fråga om lärarkårens och elevernas förhållanden samt ej minst de ekonomiska och praktiska problemen, särskilt de svårösta lokal- och utrustningsfrågorna. Den visade härvid stor saktighet, oavlätlig omsorg och omtanke om skolans bästa samt vaken blick för tidens krav. Styrelsens enskilda ledamöter trädde även personligen i kontakt med lärarkåren och deltog gärna i skolans terminshögtidligheter och fester i övrigt. Styrelsen var verksam fram till den 1 juli 1958, då skolan ställdes under skolstyrelsen i Jönköping och länskolnämnden med skoldirektören som den närmaste företrädaren för dess intressen inför lokala och centrala myndigheter.

De valda styrelseledamöterna har varit:
rektorn vid högre allmänna läroverket C S Werner, 1935—1955, ordförande hela denna tid,
seminarieläraren Augustinus Bergquist, 1935—1958, vice ordförande 1938—1956, ordförande 1956—1958,
grosshandlaren G O Johansson-Gerdner, 1935—1947,
1:e kontoristen A Lindqvist, 1935—1937, vice ordförande denna tid,
biträdande rektor vid flickskolan Karin Wernqvist, 1935—1945,
fru Nancy Ericsson, 1935—1936,
fru Elin Neuman, 1937—1951,
överskötaren G Stafberg, 1938—1947,
biträdande rektor vid flickskolan Mia Rosander, 1946—1958,
typografen J Östergren, suppleant 1940—1947, ledamot 1947—1953,

överläraren David Estborn, suppleant 1935—1947, ledamot 1948—1958, vice ordförande 1958,
bokhållaren Märtha Sandquist, suppleant 1948—1951, ledamot 1952—1958,
rektor vid högre allmänna läroverket Sten Friberg, 1956—1957, vice ordförande denna tid,
ombudsmannen Hugo Henriksson, 1953—1958,
lektorn Ragnar Olsson, 1958.

Suppleanter i övrigt har varit:

fru Mary Rosberg, 1935—1955,
överläraren S Salomonsson, 1935—1943,
fru Selma Malmqvist, 1944—1947,
typografen Karl-Elow Bondesson, 1947—1948,
seminarieläraren Gunvor Thorsén, 1948—1958,
laboratoriebiträdet P Flink, 1948—1956,
fru Karin Brink, 1952—1955,
fru Valborg Widén, 1956—1958,
fru Christina Stangenberg, 1956—1958,
spårvagnsreparatören Richard Johansson, 1956—1958.

Skoldirektör var under åren 1958—1965 Gottfrid Lidin, därefter Sven Thorén.

5. Skolledare.

Som tidigare nämnts, måste rektor vid en kommunal flickskola enligt stadgans första utformning förordnas inom vederbörande skolas ordinarie ämnesläroverksamhet. I Jönköpingskolan innefattade denna de sju lärarinnor, som genom beslut av Kungl Maj:t överflyttats från de tidigare flickskolorna till de av staden inrättade sju ordinarie ämnesläroverksamheterna. Efter förslag av skolans styrelse förordnade nu skolöverstyrelsen till rektor den tidigare föreståndarinnan för Jönköpings Västra Elementarläroverk för flickor fil lic Elisabeth Dahr, som sedan med författningsenligt förnyade förordnanden kvarstod till sin pensionering i och med utgången av år 1960.

Elisabeth Dahr hade själv fått sin skolutbildning vid Santessonska skolan och hade med den för privatskolor gällande fria tillsättningsrätten kallats till föreståndarinna där av fröken Anna Santesson personligen år 1925. I den följande utvecklingen av stadens flickskole-

Rektor Elisabeth Dahr på sitt ämbetsrum.

fråga hade hon haft en nyckelposition, och hon kunde i fortsättningen övervaka denna utveckling som medlem både av skolans styrelse och av stadsfullmäktige. Hennes undervisningsskyldighet var den första tiden liksom förut i privatskolan tämligen omfattande och gällde såväl svenska, tyska och historia som psykologi. Tack vare sin licentiatexamen i psykologi och pedagogik kunde hon verksamt bidra till att i praktiken utforma och konkretisera läroplanen i det sistnämnda, då helt nya skolämnet. Redan under tredje året av den kommunala flickskolans tillvaro i staden blev hon emellertid engagerad i skolutvecklingen på rikspanet genom medlemskap i 1938 års flickskolekommitté och, efter närmare ett år som vikarierande undervisningsråd, i 1940 års skolutredning samt genom ordförandeskap i den förening, som sedan år 1906 företrätt de svenska flickskolornas intressen, Flick- och Samskoleföreningen, senare benämnd Sveriges Högre Flickskolors lärarförbund. Detta medförde fram till 1945 flera tjänstledighetsperioder. Senare anlätades hon som expert såväl beträffande allmänna frågor — betygssättning och urvalsmetoder vid intagning i högre skolor — som

beträffande särskilda flickskolefrågor — det fria ämnesvalets ersättande med fast linjedelning, nya normalundervisningsplaner för fem-, sex- och sjuårig flickskola samt särskild normalskolekompetens. Sedan flickskolornas lärarförbund ingått som delförening i Lärarnas Riksförbund, var hon medlem av detta förbunds styrelse. I det hela betraktades hon under sin aktiva tid såsom en av flickskoleväsendets och flickskolebildningens främsta förkämpar. På det lokala planet verkade hon energiskt för en nybyggnad för flickskolan, och då en sådan beslutats för dess ändamålsenliga utformning och utrustning, vidare för lösningen av frågan om flickornas realskoleutbildning och för samarbete mellan hem och skola. Efter sin pensionering kunde hon såsom ledamot av skolstyrelsen i Jönköping under flera år framåt medverka vid utvecklingen av stadens skolväsen i det hela.

De svårigheter i fråga om skolans ledning, som vållades av verksamhetens uppdelning på två, i skilda stadsdelar belägna skolbyggnader, löstes genom att förutvarande föreståndarinnan vid Jönköpings Elementarskola för flickor Karin Wernqvist vid sidan av sin tjänst som ordinarie ämneslärare i kommunala flickskolan mot ett kommunalt arvode såsom biträdande rektor fick förestå den östra skolbyggnaden och tillika i samråd med rektor ombesörja vissa ekonomiska och administrativa uppgifter. Sin lärartjänst måste hon författningens enligt bestrida med ytterst obetydlig nedsättning av undervisnings-skyldigheten.

Karin Wernqvist hade varit föreståndarinnan vid östra flickskolan sedan ingången av år 1930, och hon hade kraftfullt och lojalt medverkat vid den kommunala skolans inrättande och praktiska utformning. Från början tillhörde hon också skolans styrelse såsom av stadsfullmäktige vald ledamot. Hon var således väl insatt i förhållandena, då hon efter ett par år fick såsom vikarie övertaga rektoratet, som sedan regelbundet anförtröddes åt henne under rektors ledighetsperioder. Med stor sakkunskap och säkert omdöme fullgjorde hon dessa krävande uppgifter vid sidan av en lärargärning av sällspord duglighet. Särskilt intresse ägnade hon den försöksverksamhet med engelska som första främmande språk, som tilldelats skolan och som under hennes ledning blev mycket framgångsrik. Personligen var hon högt skattad av kolleger och elever, som hos henne fann stöd, omtanke och vänskap med inslag av välgörande humor. I stadens kommunala och kulturella liv gjorde hon såsom ledamot av stadsfullmäk-

*Karin Wernqvist
Föreståndarinnan vid Jönköpings
Elementarskola för flickor
1930—1935.
Biträdande rektor vid kommunala
flickskolan 1935—1945.*

tige och verksam medlem i flera föreningar en värdefull insats. År 1945 lämnade hon skolan och staden för att tillträda rektoratet vid Gävle kommunala flickskola. En lovande verksamhet här avbröts genom hennes för tidiga död efter en tapper kamp mot en svår sjukdom.

Under de tider, då Karin Wernqvist vikarierat som rektor, hade ämnesläraren Mia Rosander fungerat som biträdande rektor med uppsikt över den västra skolbyggnaden, och detta uppdrag tillträdde hon i full omfattning år 1945. Hon bibehöll det ej blott så länge skolan arbetade i två byggnader utan även sedan den förenats i en ny, modern skollokal, då den väldiga ansvällning av elevantalet, som kännetecknade åren efter 1950, gjorde det nödvändigt att bereda rektor avlastning i arbetet. Då övertog hon som sekreterare särskilt räkenskapsföringen jämte löne- och statsbidragsberäkningarna samt planerade

Mia Rosander
Biträdande rektor och sekreterare
vid kommunala flickskolan
1945—1958.

och övervakade i samråd med rektor lärarnas tjänstgöringsförhållanden. I skolans styrelse hade hon såsom vald ledamot inträtt i Karin Wernqvists ställe. Hon bibehöll dessa åligganden med de ändringar, som den nya skolorganisationen successivt medförde, fram till sin pensionering år 1961, och hon skötte dem med utomordentlig kunnsighet, exakthet och snabbhet vid sidan av en i det närmaste full tjänstgöring som ämneslärare i svenska och tyska.

Mia Rosander hade själv genomgått Santessonska skolan och därefter Anna Sandströms högre lärarinneseminarium. Som lärare återvände hon till skolan 1919, först år 1937 kunde hon få ordinarie tjänst vid kommunala flickskolan. Hennes undervisning kännetecknades av kunnsighet, fasthet och effektivitet i förening med starkt betonande av åskådlighet och elevaktivitet i Anna Sandströms anda samt stor öppenhet för moderna metoder. Ett tidigt utvecklat

Kerstin Samuelsson
Rektor vid kommunala flickskolan
1961—1967.

socialt och humanitärt intresse gjorde henne till den drivande kraften i verksamhet av sådan art i skolan, främst i den förening av Ungdomens Röda Kors, som länge blomstrade först vid de privata flickskolorna, sedan även i den kommunala flickskolan. Dramatiskt intresserad, iderik och praktiskt duglig, blev hon huvudorganisatör vid de årliga URK-festerna. Hennes säkra estetiska uppfattning och praktiska duglighet rörde sig icke minst vid utrustningen och inredningen av skolans nybyggnad, vari hon tog verksam del, och i hennes omsorger om att skapa och vidmakthålla en trivsam och inbjudande skolmiljö. Hennes litterära intresse fann uttryck i mångårig vård av skolans bibliotek. Kolleger och elever kunde med förtroende lita till hennes verksamma stöd och hjälp i bekymmersamma situationer. En närmast obegränsad arbetsförmåga gjorde det också möjligt för henne att även utanför skolan göra betydande insatser i

ideell och kulturell föreningsverksamhet, särskilt inom Röda Korset, vars centrala ledning i Sverige hon under många år tillhörde.

Vid ingången av år 1961 efterträddes Elisabeth Dahr som rektor av förutvarande rektorn vid kommunala flickskolan i Skövde Kerstin Samuelsson, som mycket väl förvaltade skolans verksamhet och upprätthöll dess anda och karaktär under den avvecklingstid, som började de närmast följande åren. Personligen omdömesgill och varmhjärtad, vann hon sina medarbetares förtroende och tillgivenhet, eleverna fann hos henne förståelse och stöd; hennes undervisning präglades främst av varmt naturintresse och stort botaniskt kunnande. Sedan flickskolan år 1966 inlemmats i det rektorsområde, som kallades Slottsskolans, blev hon rektor för detta område, och i skolbyggnaden inrymdes även delar av grundskolans högstadium. Redan följande år lämnade hon emellertid rektoratet för att tillträda tjänsten som biträdande skoldirektör i Jönköping.

Rektorsbefattningen vid Slottsskolan upprätthölls därefter ett år av adjunkten Bo Samuelsson, som sedan 1962 varit ordinarie lärare vid flickskolan. Slottsskolans rektorsområde avskaffades emellertid, och skolbyggnaden överläts till den lärarhögskola, som upprättats i Jönköping. Flickskolans två återstående årsklasser anslöts då till Råslätts rektorsområde, och rektorn vid detta, ämnesläraren vid grundskolan Carl-Erik Eiderbrant, blev flickskolans siste skolledare. Med stor pietet vårdade han under de båda återstående åren av skolans tillvaro dess traditioner i de provisoriska, men mycket trivsamma lokaler, som tilldelats den i ett äldre boningshus.

6. Lärartjänster och anställningsförhållanden.

Som förut nämnts, fick den kommunala flickskolan vid sin tillblivelse endast sju ordinarie tjänster i läroämnena och fem i övningsämnen, vilka alla besattes med lärarinnor från de tidigare privata skolorna. Sedan vidare fyra ämneslärarinnor och två övningslärarinnor entledigats enligt gällande övergångsbestämmelser, återstod av privatskolornas fast anställda lärarstab åtta ämneslärarinnor, som endast kunde få extra ordinarie anställning, och två övningslärarinnor, för vilka endast timtjänst fanns att tillgå — den extra ordinarie tjänsteformen gällde då ej för övningslärare. De osäkra framtidsutsikterna vållade givetvis mycken oro, och efter ett år förlorade skolan en skicklig med-

arbetare, den välmeriterade och driftiga lärarinnan i geografi och biologi Ebba Palm, som verkat vid Santessonska skolan sedan 1920 och som nu fick ordinarie tjänst på annan ort. Att en alltför stor diskrepans rådde mellan antalet ordinarie tjänster och skolans behov av stadigvarande arbetskraft kunde ej längre förbises, och efter beslut av stadsfullmäktige inrättades först fem nya ordinarie tjänster i läroämnena och en ny sådan tjänst i kvinnlig slöjd från och med den 1 juli 1937, och därefter ytterligare två tjänster i läroämnena från den 1 januari 1939. Alla dessa tjänster tillföll efter beslut av Kungl Maj:t lärarinnor, som överflyttats från de privata skolorna, och därmed var anställningsformen säkrad för samtliga kvarvarande sådana lärarinnor utom för en, gymnastiklärarinnan Marianne Herrlin, som måste förbli timlärare, då fullmäktige ej ansåg mer än en ordinarie gymnastiklärartjänst behövlig i en framtida nybyggnad med resurser att slå samman eleverna i större gymnastikavdelningar.

Antalet ordinarie tjänster förblev sedan fjorton i läroämnena och sex i övningsämnen fram till år 1950, då två nya ämneslärartjänster tillkom. Från och med den 1 januari 1951 inrättades så äntligen en andra ordinarie gymnastiklärartjänst, som utan sedvanligt ledigförklarande efter Kungl Maj:ts medgivande tillföll Marianne Herrlin.

År 1952 utfärdades nya bestämmelser för tjänster vid bl a kommunala flickskolor. Det vid varje skola behövliga antalet adjunks- eller ämneslärartjänster skulle nu anges av skolöverstyrelsen, och vissa av dessa tjänster skulle ligga på en högre lönenivå. Flickskolan i Jönköping fick tjugo ordinarie tjänster, därav sju på den högre nivån. Till dessa sju överfördes de äldsta kvarvarande lärarinnorna vid skolan. Under de följande åren ökades antalet tjänster till tjugofem, därav tolv på den högre nivån. Alla de äldre lärarna vid skolan kunde före sin pensionering föras över till tjänster på denna nivå. Med den svåra lärarbrist, som rådde under 1950- och 60-talen, kunde de nyinrättade tjänsterna ofta ej besättas med ordinarie innehavare utan måste stå vakanta och uppehållas av vikarier, i många fall utan formell lärarbehörighet.

De icke-ordinarie lärarna hade skiftande tjänstgöringsförhållanden. Antalet extra ordinarie tjänster bestämdes av skolöverstyrelsen från och med år 1939, och 1950 inrättades sådana tjänster även i övningsämnen. Extra tjänsteställning eller timtjänst gjordes beroende av lärares behörighet och tjänstgöringens omfattning. På 1950-talet in-

fördes ett system med reglerad befordringsgång för icke-ordinarie lärare.

Att åtskilliga ordinarie tjänster måste hållas vakanta betydde givetvis en förenkling av problemen med entledigande av lärare i samband med flickskolans successiva avveckling. Situationen var dock allvarlig och bekymmersam. De från de privata skolorna överförda lärarinnorna hade visserligen vid avvecklingens slut alla pensionerats, men en ny stab av lärare med lång och välmeriterad tjänstgöring hade hunnit växa fram under den kommunala flickskolans mer än trettioåriga verksamhetstid, och dessa lärare kunde med fog göra anspråk på rimliga och tryggade anställningsförhållanden i framtiden. Att det blev möjligt att till sist ordna dessa frågor på ett acceptabelt, i vissa fall mycket tillfredsställande sätt berodde delvis på att ämneslärare vid flickskolan begagnade de möjligheter, som öppnats, att genom universitetsstudier stärka sin kompetens. Alla flickskolans ordinarie lärare, som så önskade, erhöll med tiden ordinarie tjänster vid gymnasium, fackskola eller grundskola inom Jönköpings skolväsen.

7. Lärarprofiler.

Att ge ett personligt omnämnande åt var och en av alla de lärare, som under den kommunala flickskolans trettiofemåriga verksamhetstid ägnat den sin arbetskraft, är givetvis ej möjligt, helst som skolans starka utveckling alltifrån 1950-talet tillika med ändrade bestämmelser om tjänsteantal och anställningsformer ledde till större förändring och snabbare omsättning inom lärarkåren. Här skall främst erinras om dem, som med minst tio års tjänstetid vid skolan stannade där till sin pensionering eller till dess att deras tjänster indrogs i samband med avvecklingen.

Äldst till åren av de lärarinnor, som redan vid skolans inrättande fick ordinarie tjänst, var *Gerda Tunberg*. Hela sin föregående lärargärning, alltifrån år 1910, hade hon ägnat den östra flickskolan. Med stor trohet inför uppgifter, som ofta satte hennes krafter på hårda prov, fullföljde hon denna gärning fram till sin pensionering år 1949. Hon företrädde främst ämnena kristendom, svenska och tyska. Gedigenhet och värme präglade hennes undervisning, och hon förstod att med stilla och vänlig lågmäldhet främja elevernas allmänna fostran.

Från samma privata skola kom efter en femtonårig tjänstetid *Blenda Ahlfors*, vars huvudämnen var biologi och hälsolära. Ytterst samvetsgrann och plikttrogen och med levande intresse för sina ämnen, skötte hon sin undervisning i god harmoni med de unga. Skolans biologiska institution förestod hon från dess första uppbyggnad och värdade den med omsorg och klokhets. Hon pensionerades år 1955.

De återstående i den första ordinarie kärntruppen kom från Santessonsska skolan. Här hade *Alpha Tingberg* utfört hela sin tidigare skolgärning från år 1911 med svenska, franska och engelska som undervisningsämnen. Hon förenade med sällsynt stor språkkicklighet en livlig och medryckande undervisningskonst och ett varmt intresse för de unga, för vilka hon blev en oförglömlig fostrare. Vänlighet, glädje och munter humor kännetecknade hennes förhållande till både kolleger och elever, och sin stora musikaliska och mimiska begåvning förvaltade hon i både skolarbete och umgängesliv till största glädje för andra. Hon avgick med pension år 1954.

Lotty Durling hade börjat sin verksamhet i Jönköping år 1923 och representerade i kommunala flickskolan i början svenska och historia men fick också gott utrymme för sin utmärkta kompetens i engelska. Hon var en skicklig och stimulerande pedagog och en varm ungdomens vän med stora ideella intressen och rik mänsklig förståelse även för verksamhet utanför skolans sfär. Hon pensionerades år 1953.

Företrädare för matematik och för fysik-kemi, som märkligt nog enligt kommunala flickskolans stadga betraktades som ett läroämne, blev *Tyra Ericson*, anställd vid Santessonsska skolan år 1917. Hennes verksamhet koncentrerades helt kring skolarbetet, som hon fullgjorde med stor omsorg och kunnighet. Mycken tid ägnade hon åt vården av den fysiska institutionen, som efter kommunaliseringen byggdes ut synnerligen starkt. Utan mångordighet vann hon respekt och stod i gott förhållande till sina skolflickor. Hon pensionerades år 1961.

De fem ordinarie tjänster i övningsämnena, som inrättades från skolans start, var starkt motiverade av den anmärkningsvärt goda ställning, som övningsämnena fått i den kommunala flickskolan. Teckningslärare blev *Gertrud Sjöberg*, som hade lång erfarenhet från anställning vid båda de privata flickskolorna sedan år 1921 liksom även från verksamhet vid andra läroanstalter. Med säker smak, stor kunnighet och klar blick för tidens nya strömningar utvecklade hon

sina elevers skönhetssinne och handskicklighet och var tillika en klok och förstående fostrare. Hennes förmåga tog sig även uttryck i utgivande av mönsterböcker, och hon anlitades som expert i centralt utredningsarbete. Hon pensionerades år 1950.

Gymnastik med lek och idrott fick sin ordinarie företrädare i *Tutti Agrell*, anställd vid Santessonska skolan sedan 1918. Sällsynt skicklig, pliktrogen och stimulerande som lärare, helgjuten och rakryggad som personlighet, gjorde hon en högt skattad insats i skolans liv och verksamhet fram till sin pensionering år 1957.

Musiklärartjänsten tillföll självklart *Clara Ullman*, som från 1914 skött sångundervisningen i båda de privata skolorna. Hon lade ned stort nit och allvar i sitt arbete, och hennes strävan att främja god och kultiverad skolsång fick uttryck ej minst vid skolans högtider. Varmhjärtad och ideellt intresserad, gjorde hon även en god insats i socialt arbete. Hon avgick med pension år 1952.

Ordinarie lärarinna i kvinnlig slöjd blev *Sigröd Nilsson*. Alltsedan sin elevtid vid Santessonska skolan hade hon ägnat sitt intresse åt denna skola, och hon var med fasta vänskapsband knuten till frökornarna Santesson personligen. Från 1911 hade hon verkat som lärarinna i slöjd, först i de förberedande klasserna, efter 1923 i skolan som helhet, och samma hängivenhet bar sedermera upp hennes skolgärning i den kommunala flickskolan. Varm förståelse för eleverna, stark känsla för gedigenhet i arbetsresultatet och vaket skönhetssinne präglade hennes insats för flickornas undervisning och fostran liksom en sällsynt förmåga att vara ung bland de unga. I skolans sociala liv, vid fester och högtider satte hon outtröttligt in sina krafter, och långt efter sin pensionering år 1952 verkade hon ej blott som timlärare utan som en trofast vårdare av skolans miljö och kollegernas trivsel.

Tjänsten i hushållsgöromål tillföll *Gertrud Alin*, som i båda skolorna skött undervisningen i huslig ekonomi sedan 1933. Hennes stora duglighet ledde till att hon under flera år av skolöverstyrelsen anlitades för konsulentverksamhet och medverkan i utredningar och specialkurser. Utöver sin utmärkta insats i skolarbetet ägnade hon sig med intresse åt samhälls- och föreningsfrågor. Hon lämnade sin tjänst vid flickskolan år 1956 för att knytas till Stockholms flickskoleväsen.

En av de sex nya ordinarie tjänster, som tillsattes år 1937, erhöil,

som av tidigare omnämmande framgått, *Mia Rosander*. Från Östra flickskolan överfördes till dessa tjänster tre ämneslärarinnor.

Elsa Anderson hade i denna skola verkat sedan år 1923 med matematik, fysik och kemi som tjänsteämnen. Saklig och klar i sin undervisning, lugn och glad inför eleverna, fullgjorde hon framgångsrikt sin lärargärning fram till sin pensionering år 1965.

Ruth Moberg hade tjänstgjort i geografi och historia sedan år 1919. Hennes huvudämne var geografi, och hon ägnade särskilt detta studium ett starkt och levande intresse, ej minst som föreståndare för geografiska institutionen. Elevernas allmänna fostran låg henne också varmt om hjärtat. Hon avgick med pension år 1961.

Elsa Norlin var anställd sedan 1921. Hon undervisade i svenska och tyska, och därjämte gjorde hon en högt skattad insats som kristendomslärare och morgonbönförrättare. Hennes starka idealitet och personliga engagemang för de ungas bästa gav bestående och värdefulla intryck. Hon avgick med pension år 1963.

Från Santessonska skolan kom *Ingrid Eurén*, som tillhört denna skola såsom elev och återvänt dit som lärarinna år 1916. Historia och i särskild grad franska var hennes huvudämnen. Omsorg om skolans goda traditioner förenades hos henne med öppet sinne för tidens krav och ständig beredskap att öka och fördjupa de egna kunskaperna. Omutlig rättrådighet och samvetsgrannhet kännetecknade hennes undervisnings- och fostringsarbete, som också genomlystes av humor och kvickhet, och för sina kolleger var hon en trofast och minnesgod vän. Hon pensionerades med utgången av år 1960.

Den sjätte år 1937 tillkomna tjänsten gällde kvinnlig slöjd. Till denna överflyttades *Elin Friberg*, som efter några års tjänstgöring vid folkskolorna i Jönköping knutits till Östra flickskolan år 1925. Med skicklighet, omdömesgillhet och fin estetisk uppfattning odlade hon flickornas smak och främjade deras praktiska fostran. Åt deras föreningsarbete gav hon verksamt stöd. Hennes stora bildningsintresse rörde sig i trogen omsorg om skolans bibliotek, och hennes djupa känedom om stadens kulturtraditioner togs i anspråk även utanför skolan. Hon pensionerades år 1957.

Först år 1939 kunde de båda sista av de tidigare flickskolornas fasta ämneslärarstab få ordinarie tjänst. *Greta Rånge* hade då från 1922 varit anställd vid Östra flickskolan med svenska och tyska som undervisningsämnen. Samvetsgrann, lugn och förtroendeingivande i sitt

skolarbete, försynt och varmhjärtad i sin fostrargärning, verkade hon, tills hennes hälsa började svikta, och hon pensionerades år 1957.

Maja Hanström hade från 1921 ägnat Santessonska skolan sin lärargärning, även hon med ämnena svenska och tyska. Mycket litterärt intresserad sökte hon lägga samlande aspekter på lärostoffet och med lågmäld men inträngande metod väcka elevernas förståelse för estetiska och kulturella värden. Hon lämnade skolan som pensionerad år 1964.

Från Östra flickskolan där hon tjänstgjort sedan 1921, överfördes gymnastiklärarinnan *Marianne Herrlin* 1935 till kommunala flickskolan, som nämnts endast som timlärare, trots att hennes tjänstgöring blev mycket omfattande. Hennes stora skicklighet kom i fullt mått skolan till godo, så länge en gymnastiksal med god utrustning stod till buds, senare förstod hon att även i otillräckliga och provisoriska lokaler hålla elevernas intresse starkt och levande och med framgång odla de där möjliga gymnastikformerna. Skolidrott och fri-luftsverksamhet ledde och organiserade hon på ett ytterst effektivt och resultatrikt sätt. Själv ett föredöme i plikttrohet och god idrottslig anda, fostrade hon eleverna till heder och gott skick. Den ordinarie tjänst, till vilken hon år 1950 utan ansökan kunde överföras, lämnade hon med pension år 1960.

År 1937 knöts till skolan en ny medarbetare i språk och geografi, *Svea Linde*, först endast som vikarie, sedan på andra icke ordinarie befattningar, tills hon kunde beredas ordinarie ämneslärartjänst år 1950. Driftig och kunnig i skolarbetet, rask och hurtig i umgänget med sina elever förblev hon i sin tjänst, tills hon 1970 överflyttades till den nya fackskolan — senare ingående i gymnasieskolan — och i samband därmed förvärvade adjunktskompetens.

1940-talet tillförde skolan en grupp nya goda lärare. *Britta Envall* anställdes som ordinarie ämneslärare i svenska och engelska år 1946 och verkade sedan med utomordentlig skicklighet och plikttrohet och med varmt intresse för de unga fram till slutet av år 1969, då hon överfördes till fackskolan. Samma år, 1946, förordnades *Gunhild Nycander* som extra lärare i matematik, fysik och kemi med från början ovissa framtidsutsikter. Hon blev emellertid staden och skolan trogen och fick ordinarie ämneslärartjänst 1955. Klar och fast i sin undervisning, ägnade hon dessutom länge ett mycket uppskattat arbete åt scoutväsendet. Hon övergick 1970 till grundskolans högstadium i

Kommunala flickskolans kollegium 1949.

*Översta raden: Britta Swärth, Marianne Herrlin, Vivi Celander, Greta Forsberg, Elisabeth Adell, Gunhild Nycander.
Mellanraden: Sigrid Nilsson, Vera Lindgren, Clara Ullman, Britta Envall, Ruth Moberg, Elsa Anderson.
Nedersta raden: Tyra Ericson, Ingrid Eurén, Elisabeth Dahr, Gerda Tunberg, Mia Rosander, Alpha Tingberg, Elsa Norlin, Lotty Durling.*

Jönköping. Likaledes år 1946 fick *Vera Lindgren*, som tidigare sporadiskt anlitats som timlärare, stadigvarande timtjänst, snart utbytt mot extra ordinarie ämneslärarbefattning. År 1956 blev hon ordinarie lärare i engelska, franska och geografi, och hon ägnade sedan skolan ett intresserat, lugnt och vänligt arbete, tills hon år 1970 återgick till privatlivet. *Linnea Hörlén* kom år 1947 till skolan som extra ordinarie ämneslärare i kristendom, svenska och historia och blev ordinarie ämneslärare 1953. En levande och engagerad undervisning, musikalisk förmåga och personlig friskhet och humor kännetecknade hennes skolgärning. Utöver denna gjorde hon en stor insats i kristen och ideell verksamhet, och hennes samhällliga intresse förde henne fram till kommunfullmäktige- och riksdagsmannaskap. Vid överförandet till gymnasieskola år 1970 hade hon just förvärvat adjunktskompe-

tens. År 1949 vann skolan ytterligare en utomordentlig medarbetare, då *Eva Carlsson* förordnades till ordinarie ämneslärare i kristendom, svenska och historia. Kunnig och plikttrogen, med öppet sinne för moderna metoder och stor förståelse för de unga, gjorde hon en gedigen insats som fostrare och deltog därjämte verksamt i kyrkligt arbete. Hon knöts efter vunen adjunktkompetens år 1968 till gymnasieskola i Huskvarna.

1950-talet kännetecknades av ett stort behov av nya lärare såväl på grund av att den äldre lärargruppen nu successivt började uppnå pensionsåldern som på grund av skolans starka tillväxt. Tre nya ordinarie lärare i övningsämnen tillsattes. Efter att ha tjänstgjort som extra ordinarie musiklektör från 1951 fick *Mary Ödman* ordinarie tjänst i ämnet 1953. Skolan hade nu fått resurser att jämte sång odla även instrumentalmusik, och under hennes kultiverade och inspirerande ledning utvecklades ett rikt musikliv. En skolorkester bildades med stöd av intresserade timlärare — särskilt bör här nämnas violinisten *Iris Rydman*. Ej minst fick skolans högtidsdagar glans och stämning genom de vackra musikaliska program fru Ödman utarbetade och ledde ända fram till den sista avslutningen våren 1970. Hon fortsatte sedan sin lärarverksamhet vid gymnasieskola. År 1953 knöts som teckningslärare till skolan *Nils-Olof Gustavsson*, en medryckande och modernt orienterad lärare med rika uppslag i fråga om skilda konstnärliga verksamhetsformer och därtill en elevernas vän, alltid välvillig och förstående. Han avgick med pension år 1967. Textillärarinnan *Alice Bergquist* kom till skolan ävenledes år 1953. Hon ägnade sig åt sitt ämne med utomordentlig praktisk skicklighet och fin konstnärlig smak. Sina elever bemötte hon med stor personlig vänlighet och omsorg. Vid skolans avveckling övergick hon till gymnasieskola, den s k Idas skola.

Med hänsyn till den kommunala flickskolans inriktning på att bevara den inom de privata flickskolorna utformade bildningstypen hade så gott som samtliga de lärarinnor i läroämnena, som sökt och fått anställning vid Jönköpingskolan vunnit sin utbildning vid högre lärarinneseminarier. Dessa läroanstalter var emellertid samtliga sedan år 1945 nedlagda, och de lärare i läroämnena, som senare tillfördes skolan, hade mestadels akademisk utbildning.

Sådan utbildning, dock icke i Sverige, hade *Josefa Konarska-Svensson*, som år 1952 kom till skolan såsom timlärare i matematik. Hon

hade vunnit sin lärarexamen vid universitetet i Krakow och tjänstgjort flera år i polska skolor, innan hon från tyska koncentrationsläger räddats till Sverige genom Folke Bernadotte-expeditionen. Såsom änka efter ett kort äktenskap hade hon skaffat sig erfarenhet av svensk matematikundervisning, och med stor energi ökade hon sin kompetens, så att hon kunde förordnas på ordinarie ämneslärartjänst år 1960. Omutligt plikttrogen och samvetsgrann, ägnade hon sina elever den största omsorg. Snabbt satte hon sig in i skolans anda och traditioner och blev en trogen vårdare av dem, tills hon år 1970 överfördes till grundskolans högstadium. *Elisabeth Dagrell* kom år 1952 såsom extra ordinarie lärare i svenska och historia till skolan och blev ordinarie adjunkt där 1956. Intresserad och livfull i sin undervisning och med god förmåga att vinna elevernas förtroende, behöll hon sin tjänst, tills hon i samband med skolans avveckling överflyttades till gymnasieskola.

Under de sista femton åren av sin verksamhetstid hade skolan alltjämt förmånen att till sig kunna knyta välmeriterade lärarkrafter, som fram till slutet gjorde en utomordentlig insats. Främst bör nämnas biologen *Gunvor Johansson*, ordinarie adjunkt från 1954 och *Ulla Samuelsson*, anställd samma år och kort därpå ordinarie adjunkt i svenska och engelska. Även hennes make, *Bo Samuelsson* knöts till skolan som ordinarie adjunkt år 1962 med kristendom och historia som undervisningsämnen; som nämnts fungerade han ett år såsom rektor. *Ulla Sege* anställdes 1955 och blev ordinarie adjunkt år 1964 i matematik, fysik och kemi. Ordinarie adjunkturen i övrigt innehades fram till avvecklingen av *Vivan Johansson* i ämnena svenska och engelska, *Ella Fredriksson* i geografi och biologi, *Margareta Nordlund* i svenska och historia, samtliga med minst tioårig verksamhet vid skolan. Samma förhållande gällde tre ordinarie lärare i övningsämnen, hushållslärarna *Margareta Malmqvist* och *Ingrid Petersson* samt gymnastiklektören *Inger Ohlsson*.

Även lärare, som ej beklädde ordinarie tjänster bör nämnas såsom goda och mångåriga medarbetare. Som timlärare, senare som extra ordinarie adjunkt i engelska och tyska, verkade *Anne-Marie Sjöberg* från 1952 fram till avvecklingen, och från år 1954 fram till denna tidpunkt var *Frida Göran* extra ordinarie teckningslärare. Under mer än tio år av skolans sista tid uppehölls extra ordinarie tjänster i geografi, biologi och matematik av *Bengt Lindsten* och i matematik och

fysik av *Kerstin Stenberg*, båda folkskollärare med vidareutbildning.

Slutligen bör det ej förglömmas vilken god insats i undervisning och skolliv som under årens lopp gjordes av stadens präster. Dagliga morgonsamlingar eller med den gamla beteckningen morgonböner var under större delen av skolans verksamhetstid obligatoriska, och så länge skolan arbetade i två byggnader måste bön förrättas särskilt i varje skolhus. Redan på de privata skolornas tid hade i Östra skolan prosten Oscar Ödquist, i Västra skolan prosten Anders Blomquist här lämnat en högt skattad medverkan, och denna fortsattes i den kommunala flickskolan. Senare tillhörde prosten Olof Thulin och kyrkoherden Folke Hyltén-Cavallius under mer än tjugo år både som morgonbönförrättare och som timlärare i kristendom lärarkåren. Samtliga dessa präster ombesörjde också undervisningen av de särskilda konfirmandgrupper, som bildades av skolans elever, en verksamhet, som lärare och skolledare följde med stort intresse.

8. Befattningar och medarbetare i övrigt i skolans verksamhet.

Utöver den omistliga grupp av medarbetare, som svarade för skollokaler daglig vård och vilkas insatser längre fram skall närmare beröras, hade den kommunala flickskolan under sina första verksamhetsår endast en funktionär vid sidan av lärarpersonalen, nämligen skolläkaren. Även i de privata flickskolorna hade denne sedan länge fyllt en viktig uppgift. Hans åligganden blev nu fastställda i flickskolestadgan och i skolans reglemente. De innefattade medlemskap i skolans kollegium och i sundhetsfrågor även i dess styrelse; i praktiken fullgjordes de enligt tidigare linjer. Till skolläkare utnämndes stadsdistriktsläkaren *Berndt Carlén*, som förestått skolhälsovården vid Santessonska skolan under dess sista verksamhetstid. Till hans förfogande kunde inga andra tjänstelokaler ställas än de förutvarande. De togs i anspråk främst för de varje termin återkommande hälsoundersökningarna, och läkaren assisterades därvid av skolans gymnastiklärarinnor, som noggrant förberett dem och som med omsorg antecknade resultaten och övervakade de åtgärder de i vissa fall ledde till. För den fortlöpande registrering av sjukdomar och sjukdagar, som erfordrades för läkarens årliga berättelser till skolöverstyrelsen, svarade klassföreståndarna.

I början av 1940-talet omorganiserades skolhälsovården i hela riket.

Särskilda skolskötersketjänster inrättades, och ett system med hälso-kort för varje elev infördes, för vilket skolsköterskan skulle svara. Hon fick särskild mottagningstid, kunde hålla erforderlig kontakt med hemmen, och till henne fick eleverna närmast vända sig i hälsovårdsfrågor. Hon var givetvis också assistent vid läkarens hälsokontroller, som nu anordnades med längre mellanrum. Även läkaren fick bestämd mottagningstid, men det betonades, att sjukvård ej ingick i hans åligganden. I skolans nybyggnad fick läkare och sköterska lämpliga och väl utrustade lokaler. Åtskilliga goda skolsköterskor avlöste varandra under årens lopp. Doktor Carlén stannade på sin tjänst fram till sin pensionering året före skolans upphörande. Han ägnade alltid stort intresse åt sin uppgift, förvärvade god personlig kännedom om eleverna och framstod som en klok och uppriktig vän till skolan.

För nutida skolväsen spelar den administrativa skolpersonalen en viktig roll. Vad kommunala flickskolan beträffar, dröjde det länge, innan rektor och biträdande rektor fick någon som helst avlastning från de kansli- och kontorsbetonade expeditionsgöromålen. Utarbetande av arbetsordning, skolstatistik, inventarietkontroll, löne- och statsbidragsberäkningar, budget och räkenskapsföring ingick helt i rektors eller biträdande rektors arbetsuppgifter, även i fråga om sådana detaljer som renskrivning av protokoll, blanketter och handlingar i övrigt. Först sedan skolverksamheten samlats i en byggnad, anställdes ett kontorsbiträde med timtjänst. Då skolans aulabyggnad färdigställdes år 1955, kunde ett särskilt litet arbetsrum avskiljas och en mer permanent tjänst som kontorsbiträde inrättas. Sedan många av de ekonomiska och administrativa ärendena överförts till den allmänna skolstyrelsen i staden, ersattes denna tjänst liksom den befattning som biträdande rektor — sedermera rektorssekreterare — Mia Rosander innehåft, med en heltidstjänst som kanslibiträde.

Även skolbibliotekariearbetet sköttes länge som bisyssla av lärarinnor. Så länge de båda äldre skolbyggnaderna med sina åtskilda biblioteksdelar användes, var detta också en ej alldeles olämplig anordning. Men då de permanenta stora biblioteksutrymmen, som ingick i den nya skolbyggnadens aulaflygel, ställdes till förfogande för ett samlat och utvidgat bibliotek med uppdelning på referensbibliotek för lärare och elevbibliotek, blev behovet av en särskild skolbibliotekarie ofrånkomligt, och en timtjänst som sådan inrättades utanför lärarkåren. Någon verkligt tillfredsställande lösning på frågan om

bibliotekets vård kunde en så begränsad tjänst ej erbjuda. Den bibehölls dock fram till skolans avveckling och bibliotekets upplösning, och den sköttes under det sista decenniet med intresse och omsorg av fru *Ingrid Runefors*.

De skolsociala uppgifterna, som av ålder räknats som betydelsefulla inom flickskoleväsendet, kom från början helt på rektors och lärarnas, främst klassföreståndarnas lott. Det ansågs självklart att klassföreståndaren skulle ha en stor andel av lektionsarbetet i sin klass och få följa sina flickor genom åren så länge som möjligt. För enklare ordningsuppgifter anlätades eleverna själva som "vakter" av olika slag. Men skolans starka tillväxt och den större omsättning inom lärarkåren, som nya skolförhållanden medförde, gjorde dessa förhållanden mindre stabila och lärarnas uppgifter mer betungande. Skolan fick också i sin mån kännning av 1950-talets svåra brist på lärare med erforderlig utbildning. Det stora reformarbete inom landets skolväsen, som fortgick alltifrån 1940-talet, medförde nya aspekter på frågorna om elevernas behov och intressen, och starka krav började resas på anställande av skolkuratorer. Flickskolans föräldraförening framförde till dess styrelse ett önskemål om åtgärder för att få en sådan kurator, kollegiet ställde sig gynnsamt till planen, och även praktiska realskolans styrelse gick till aktion i kuratorsfrågan. Till stadsfullmäktige gjorde skolorna nu gemensam hemställan om anslag, och ett sådant beviljades till anställning av en för båda skolorna gemensam kurator med deltidstjänst. Därefter utvecklades kuratorsverksamheten snabbt, och en stor grupp elevfrågor togs om hand av kurator; samvaroproblem, familjefrågor och personliga bekymmer lika väl som ordnande av privatlektioner, övervakande av resemöjligheter och tillgodoseende av fritidsintressen. Kurators insatser tedde sig alltmer oundgängliga, allteftersom nya drag framträdde i skolans liv och arbete, och dess lärare och elever kunde också glädja sig åt att ha tillgång till kunniga, goda och taktfulla krafter på kuratorstjänsten. De sista nio arbetsåren innehades denna av socionomen *Birgit Elwing*.

Tillsynen av skollokalerna med allt vad denna innebär av arbete och omsorg för skapandet av en god, sund och trivsamt miljö för skolarbete och gemensamhetsliv både för lärare och elever vilar ju främst på skolvaktmästaren, och denne har väl alltid, ej minst för eleverna, framstått som en i sin mån betydelsefull person. Den kommunala flickskolan övertog självklart den vaktmästarpersonal, som de privata

flickskolorna haft att tillgå i de båda byggnaderna, som ännu i omkring femton år kom till användning, och denna anordning var så mycket lämpligare som de gamla husen väl behövde ses om av sådana som kände till deras brister och egenart.

Vid Jönköpings elementarskola för flickor hade sedan åtskilliga år *Efraim Cederlöf* skött vaktmästarsysslan, och ehuru han nu såsom vaktmästare för hela den kommunala skolan fick vissa nya uppgifter, förblev likväl hans arbete huvudsakligen förlagt till den östra skolbyggnaden, där hans hustru *Edit* också var anställd som skolstäderska. Ytterst pliktrogen och ordningsam skötte han med hennes goda hjälp sina åligganden. Hennes död blev ett hårt slag för honom, och han överlevde henne ej länge. Han avled hastigt år 1946.

Vaktmästarsysslan tillföll därefter *John Andersson*, som först även han huvudsakligen förestod den östra skolbyggnaden. Sedan skolan flyttat in i sin nya byggnad, blev hans uppgifter mer omfattande och tillika mer expeditionellt betonade. Han blev närmaste chef för den stab av skolstäderskor, som anställdes, och svarade för skötseln av en alltmer utökad apparatur liksom för distributionen av läroböcker och skolmaterie till eleverna. Utöver sina vanliga åligganden fick han mot arvode övervaka den omfattande uthyrningen av skollokalerna för bildningsverksamhet, föreningsmöten och festligheter, och tillsammans med sin hustru ombesörjde han serveringen av den enkla smörgåsfrukost, som skolan mot avgift erbjöd eleverna, innan skolmåltidsverksamhet anordnats i staden. *John Andersson* var en utomordentligt intresserad, lojal och pliktrogen medarbetare i skolans liv med stark känsla för sin skola och stor tjänstvillighet gentemot lärarna. Han avled före sin pensionering år 1967.

Jönköpings västra elementarläroverk för flickor hade ej haft någon skolvaktmästare i egentlig mening. Renhållning av gård och gata hade skötts av en "gårdskar", medan två skolstäderskor med bostad i huset hade svarat för renhållning och uppvärmning av lokalerna. Äldst i denna tjänst var vid kommunaliseringen fru *Hulda Nilsson*, av eleverna alltmänt kallad "tant Nilsson". Att hennes tjänst var tung och besvärlig och ej medgav någon ordnad fritid bekymrade henne föga. Varje vintermorgon steg hon upp vid fyratiden för att elda i de många kakelugnarna och kaminerna. Hon städade de slitna oljade trägolven, manövrerade de tunga pulpeterna med stol och bord fastskruvade vid en träplatta och sörjde för gardin- och handduksvätt.

Hennes lilla lägenhet åt gården blev väl känd för lärarna, vilkas ärenden hon gärna ombesörjde och vilka hon då och då bjöd på kaffe. Skolflickorna fick hjälp med sina praktiska problem och oförbehållsamt beröm eller klander i fråga om ordning och snygghet i klassrummen. "Tant Nilsson" flyttade ej över till den nya skolbyggnaden. År 1948 avgick hon med en liten pension, som genom särskilt beslut tillerkändes henne av staden. Hennes medarbetare sedan 1935, *Ellen Käll*, som med stor omsorg skött sin del av lokalerna, övergick där emot till nybyggnaden, där hon såsom avtalsenligt anställd skolstäderska tjänstgjorde till sin pensionering år 1956.

I den östra byggnaden, också den med tiden svårt nedsliten, verkade nitiskt och troget alltifrån 1946 skolstäderskorna *Fredrika Brage* och *Karin Johansson*. Båda flyttade över till det nya skolhuset. Den förra pensionerades 1960, den senare var verksam ännu vid flickskolans flyttning från nybyggnaden.

I denna byggnad var skolstäderskornas arbete fackligt reglerat och mer avskilt från lektionstiden. De moderna lokalerna erbjöd visserligen i många hänseenden långt bättre arbetsförhållanden, men städ-områdena var stora, och arbetstiderna pressades av att många lokaler på kvällstid hyrdes ut till föreningar och studiecirklar. Till de förut anställda lades nu en grupp av dugande och lojala nya skolstäderskor. Här skall nämnas *Ingeborg Fagerman* och *Alice Sjögren*, som båda stannade i tjänsten hela den tid, då flickskolan disponerade byggnaden.

En ny personalkategori tillfördes skolan, då skolmältidsverksamhet enligt gällande bestämmelser infördes år 1959 och successivt utvidgades. Denna personal inräknades emellertid i den kommunala skolmältidsverksamhetens stab i dess helhet.

9. Skollocalerna.

Att de båda privata flickskolornas byggnader kunde användas endast som ett provisorium av den kommunala skolan var från början uppenbart, och frågan om en ny flickskolebyggnad var således omedelbart aktuell. Men diskussionen om hur denna byggnadsfråga lämpligast borde lösas blev långvarig och delvis kontroversiell. En av skolans styrelse år 1938 bildad kommitté, bestående av ordförande, vice ordförande och rektor, kunde ej uträtta mycket, helst som redan frågan

om platsen för en ny skolbyggnad visade sig svårlöst. Flera förslag framkom och förkastades — kvarteret Gullvivan öster om Per Brahegymnasiet, den sluttande ängsmarken mellan Dunkehalla- och Falöpingsvägen vid Talavid, Gripenbergsvägens gamla stationsområde i östra stadsdelen. Även en ombyggnad av det gamla ålderdomshemmet vid Barnarpsgatan var på tal. Till sist löstes frågan genom att staden från Svenska Tändsticksaktiebolaget förvärvade ett stort område mellan Kungsgatan och Gjuterigatan, det s k kvarteret Jupiter.

Under tiden blev flickskolans lokalfråga alltmer prekär. Klassrummen var i många fall för små för klassavdelningar av den storlek, som det växande elevantalet medförde, uppvärmningen genom kakelugnar och kaminer i västra byggnaden och genom det föråldrade varmluftssystemet i den östra var orimligt arbetskrävande — bristen på specialrum för naturvetenskap och teckning blev alltmer utpräglad, skoltoaletterna var helt otillfredsställande, och den skolkökslokal, som ställts till förfogande i dåvarande stadsbibliotekets källarvåning, måste karakteriseras som hälsovådlig. Vid en inspektion av undervisningsrådet Beth Hennings år 1939 påtalades dessa brister, och då kort efteråt statsrevisorerna gjorde ett besök i västra skolbyggnaden, fick de ett överväldigande intryck av trångbodheten.

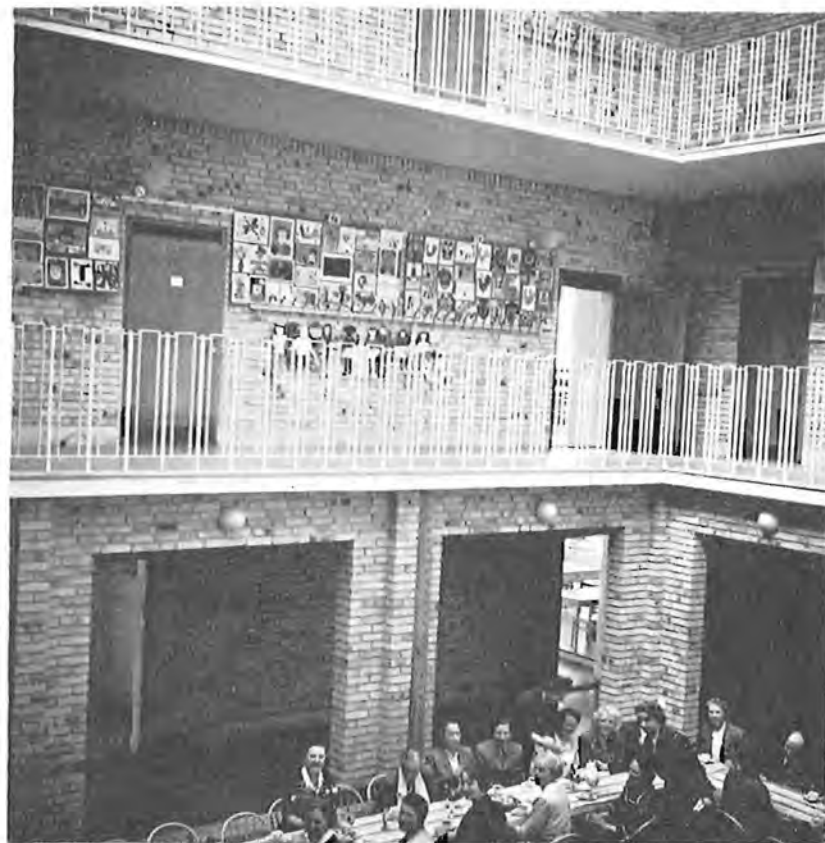
Den år 1938 tillsatta kommittén stimulerades väl till ökad aktivitet av dessa anmärkningar, men nu tillkom som en ytterligare komplikation planen på en gemensam skolbyggnad för den kommunala flickskolan och den praktiska realskolan, som också arbetade under provisoriska och svåra lokalförhållanden. En ny kommitté, tillsatt av stadsfullmäktige år 1942 och huvudsakligen bestående av byggnadstekniskt erfarna personer, tog upp denna fråga. För planritningen hade redan tidigare professor Paul Hedqvist i Stockholm anlåtats. Han gjorde nu först en plan för en gemensam byggnad, men därvid framträdde så tydliga olägenheter av ett sammanförande, främst i fråga om båda skolornas framtida expansionsmöjligheter, att denna plan övergavs. Efter långa överväganden löstes frågan så, att på samma tomt — kvarteret Jupiter — skulle uppföras en särskild byggnad för vardera skolan. Flickskolan, enligt nya ritningar av professor Hedqvist, skulle byggas först, och anslag härtill beviljades av stadsfullmäktige den 30 oktober 1947. Huset blev så stort tilltaget, att det även skulle kunna inrymma den praktiska realskolan under den tid då dess byggnadsfråga ordnades.

Kommunala flickskolans byggnad, sedd från gårdssidan.

De planritningar, som professor Hedqvist färdigställt, granskades och godkändes av skolöverstyrelsen, som dock tillsvidare ej medgav uppförandet av den byggnadsdel, som innefattade aula, lärarutrymmen, expeditionslokaler och bibliotek. Dessa lokaliteter fick provisoriskt anordnas i en byggnadsdel med centralhall, som i övrigt innehöll specialsalar för övnings- och laborationsämnen. De flesta klassrummen var belägna i en trevåningslänga med korridorer utmed Gjuterigatan. För en särskild gymnastikbyggnad, avsedd att betjäna båda skolorna, blev också planritning utförd, men denna byggnad måste ställas på framtiden.

Byggnadsarbetet fortskred raskt, och på hösten år 1949 kunde några lärosalar provisoriskt tas i bruk för att avlasta den nu helt otillräckliga Santessonska skolbyggnaden. Vid början av vårterminen 1950 flyttades skolrörelsen från den östra byggnaden, som kort därpå provisoriskt togs i anspråk av ett nyupprättat tekniskt gymnasium. Den Santessonska byggnaden utnyttjades alltjämt av flickskolan fram till slutet av höstterminen 1951, då den praktiska realskolan, som disponerat en del av nybyggnaden, kunde flytta in i sitt nya hus. Ej utan

Kommunala flickskolans ljushall vid en festlighet. Elevteckningar utställda på balkongen.

saknad lämnade flickskolans lärare och elever sina gamla lokaler. Flickorna medverkade själva vid flyttningen genom att bära ömtåliga böcker och materialier till deras nya platser. Det mesta av inredning och materiell var emellertid nyinköpt.

Alltjämt måste flickskolan i många hänseenden arbeta under provisoriska lokalförhållanden. I brist på aula måste alla samlingar ske i centralhallen och på dess utmed väggarna löpande balkonger. Sittplatser saknades, och eleverna måste förbli stående eller sitta på golvet. Vid mer offentliga samlingar, föräldramöten och dylikt, fick stolar och från de äldre byggnaderna sparade långbänkar pla-

ceras ut. Rektorsexpedition och lärarrum var otillräckliga, arbetsplatser för lärarna saknades, och för rektors sekreterare måste en tillfällig avbalkning göras i expeditjonsrummet.

Den mest påfallande svårigheten var bristen på gymnastiklokaler. De första åren kunde en någorlunda godtagbar sal ordnas i en på skoltomten kvarstående gammal träbyggnad, tidigare arbetsstuga. De gymnastikavdelningar, som ej kunde få plats där, var hänvisade till centralhallen, vars marmorgolv belades med masonitplattor. När den gamla träbyggnaden rivits år 1953, återstod för all gymnastikundervisning endast denna hall. Nu lades ett trägolv på riglar in, och en del enkla redskap anskaffades. Mycken undervisning måste emellertid försiggå utomhus. För lekar och bollspel kunde några timmar erbjudas i det närbelägna idrottshuset, och någon timme i veckan anordnades simningslektioner i varmbadhuset.

Sedan de centrala skolmyndigheterna blivit mindre återhållsamma med att bevilja tillstånd för gymnastikbyggnader, sökte skolans styrelse få det av professor Hedqvist ritade gymnastikhuset byggt men ville med hänsyn till både flickskolans och realskolans växande storlek gärna få det utökat med ännu en sal. Vid stadsfullmäktiges behandling av detta ärende framkom förslaget att slopa hela byggnaden och i stället inrymma erforderliga gymnastiklokaler i en omfattande tillbyggnad av idrottshuset. Detta ledde till uppskov och långdragna utredningar. Professor Hedqvist gjorde upp ritningar för tillbyggnaden, skolöverstyrelsen konsulterades i flera omgångar, idrottsföreningar kom med skiftande önskemål, och slutligen tillstötte ekonomiska svårigheter. Frågan förblev olöst. Skolornas lokalbehov avhjälpes tillfälligt genom anordnande av en sk barracadahall.

En långt snabbare och lyckligare lösning fick frågan om en tillbyggnad för aula och lärarutrymmen. På hösten 1953 befanns det att den för skoländamål disponibla byggnadskvoten för året ej till fullo kunnat utnyttjas, och då Jönköping kunde presentera såväl godkända ritningar som principbeslut om kommunala medel för byggnadet, fick staden byggnadstillstånd. År 1955 stod aulaflygeln färdig med en rymlig och vacker samlingssal, utrustad med scen och foyer, med goda utrymmen för rektor och sekreterare, med kollegie- och konferensrum samt lärar- och elevbibliotek. Även bostad för vaktmästaren var inrymd.

Den 27 mars 1956 förrättades en invigningshögtid, som avsåg skol-

byggnaden i dess helhet. Den överlämnades då av byggnadskommittén till staden och skolans styrelse under sedvanliga former. En kantat med text av författarinnan Gunhild Tegen och musik av musikläraren K B Andersson-Björbäck framfördes av eleverna under ledning av musikläraren Mary Ödman. Högtidstalet hölls av dåvarande undervisningsrådet B Junel.

Flickskolans byggnadsfråga var således i det hela — oavsett gymnastikutrymmen — löst på ett tilltalande och ändamålsenligt sätt. Men skolans utveckling och det växande elevantalet ledde med tiden till trångboddhet även i den nya byggnaden. Därtill kom att förändringarna på skolområdet medförde alltmer ofrånkomliga krav på lokaler, som förut betraktats antingen som alltför lyxbetonade eller som rätt ovidkommande i en skolbyggnad. Så var exempelvis fallet med fritids- och frukostrum för eleverna. Lyckligtvis fanns stora och ganska luftiga källarlokaler att tillgå. I klassrumslängan kunde ett litet pentry inredas, och källargången utanför kunde snyggas upp och förses med långbord och pallar. Här serverades sedan genom vaktmästarfamiljens försorg åt de elever, som så önskade, en varm dryck och bredda smörgåsar för en blygsam avgift. Ett stort förrådsrum invid gången apterades till elevrum. Ett par fönster upptogs, elektrisk belysning ordnades, och sedan rummet utrustats med enkla men trevliga och färgglada möbler, blev det ändamålsenligt och mycket frekventerat av flickorna, som vid kvällssamkväm också fick disponera pentryt.

I avvaktan på att systemet med fria skolmåltider skulle införas i Jönköpings skolväsen hade den praktiska realskolans nybyggnad utrustats med storkök och en rymlig måltidslokal, avsedd även för flickskolans elever. Utredningsarbetet med systemets utformning drog emellertid ut på tiden, och realskolan, som också växte ut, nödgades ta dessa lokaler i anspråk för andra ändamål. När så till sist de fria skolmåltiderna kom till stånd, måste lokaler ordnas inom flickskolans egen byggnad. Även nu kunde källarvåningen anlitas. I aulabyggnaden inreddes ganska rymliga och trevliga matsalar. Skolmaten togs från Jönköpings Läns Slakteriförening. De nödvändiga disk- och förvaringslokalerna var från början av mycket provisorisk art. Sedan vaktmästarbostaden tagits i anspråk för skolans behov, inreddes emellertid i dess källarutrymmen goda och väl utrustade sådana lokaler.

Under flickskolans avvecklingstid inrymdes i skolbyggnaden, som då fick namnet Slottsskolan, även klasser från grundskolans högsta-

dium. För denna skolform ansågs huset emellertid ej helt lämpligt. Däremot kunde det efter mycket omfattande ändringar av interiören väl tjäna den statliga klasslärarhögskola, som inrättats i staden. Byggnaden övertogs av denna läroanstalt år 1968, och de då kvarvarande flickskoleklasserna hänvisades till ett äldre, av skolstyrelsen disponerat bostadshus, beläget vid Fabriksgatan i samma kvarter, där tidigare Santessonsska skolans byggnad legat. De erforderliga rummen renoverades och erbjöd sedan en trivsamt skolmiljö, ej olik den som kännetecknat den gamla flickskolan. Avslutningshögtiderna hölls i den närbelägna Johanneskyrkan, liksom flickskolan förr fått disponera Immanuelskyrkan. Även på detta sätt återknöts under den kommunala flickskolans sista år skollivet till tidigare traditioner.

10. Inredning och inventarier.

Vid den kommunala skolans inrättande övertog staden för dess räkning så gott som samtliga de skolmöbler och undervisningsmaterialier, som tillhört de privata flickskolorna. Dessa skolor hade väl så långt möjligt sökt hålla sin utrustning tillräcklig och modern, men brist på ekonomiska resurser hade tvingat till mycken återhållsamhet. Så länge de gamla skollokaler var i bruk, kunde ej heller den kommunala skolan göra stora förändringar i fråga om möbler och inredning, och för någon omfattande utökning och modernisering av undervisningsmateriell eller bibliotek fanns ej utrymme. Vissa äldre inventarier, de flesta skänkta till flickskolorna för lång tid sedan, hade skolhistoriskt värde eller antikvärde, och det hade känts som en hederssak för skolorna att behålla och vårda dem.

Den nya skolbyggnaden utrustades med inventarier av den mest ändamålsenliga och moderna typ, som dåtiden till rimlig kostnad kunde erbjuda. Men någon del av det gamla inventariet kunde också behållas och efter renovering komma till god användning. Materiell och böcker av skolhistoriskt värde kunde lagras för framtida skolhistoriska undersökningar. Vid nyutrustningen av institutionerna anlätades lärarnas sakkunskap, och med mycken glädje och iver ägnade sig de olika ämnenas företrädare åt att söka ut det för flickskolans syftemål mest ändamålsenliga och att ordna varje institution på lämpligaste sätt. Någon ersättning för detta krävande arbete varken gavs eller begärdes. Ur nutida skolväsendets synpunkt blev väl nyutrustningen rätt blyg-

sam. Men de verkligt stora kraven på hjälpmedel i undervisningen hade ännu ej anmält sig. Man var nöjd med smalfilms- och bildbandsprojektorer, balloptikon och grammofoner. De mer avancerade sk audiovisuella hjälpmedlen var för övrigt ännu på experimentstadiet. Allt eftersom goda sådana hjälpmedel framkom, uppmärksammades de emellertid av lärarna, och skolans styrelse bemötte önskemål om nyanskaffningar med den största förståelse och välvilja — stadsfullmäktige var något mer restriktiva. Skolan var emellertid rätt tidigt ute med inköp av bandspelare och TV-apparat och fick även en keramikugn. I aulan installerades en mycket god piporgel. Institutionerna moderniserades och utökades, allteftersom behov av sådant framträdde.

Under skolans avvecklingstid minskades väl möjligheterna för nyanskaffningar, och en del av inventarierna började visa tecken på förslitning. Men det mesta, särskilt böcker och undervisningsmateriell, hölls fram till slutet i utmärkt skick och kunde komma andra stadens skolor till godo. De vackra antika möblerna fick pryda flickskolans sista arbetsmiljö.

Tyvärr måste flickskolebyggnaden utrymmas mycket hastigt, och någon noggrann inventering av skolans lösegendom torde ej ha gjorts. Vad som blivit av dess skolhistoriskt värdefulla samlingar är ovisst. Åtskilligt synes ha gått förlorat; en del har möjligen stuvats undan på olika håll och glömts bort. Det är att hoppas att så mycket kan återställas, att flickskolorna i Jönköping kan få sitt berättigade utrymme i ett framtida skolmuseum.

11. Ekonomiska förhållanden.

De första åren av den kommunala flickskolans verksamhet uppvisar rätt blygsamma ekonomiska förhållanden. För budgetåret 1936/37, då skolan omfattade 18 klassavdelningar, redovisades en samlad inkomst- och utgiftssumma på 165.545 kronor. Statsbidrag för året utgick med omkring 92.500 kronor. Ehuru den kommunala flickskoleformen i princip skulle vara avgiftsfri, hade kommunen fått rätt att tillsvidare upptaga terminsavgifter av eleverna, och utöver dessa betalade de som deltog i skolköksundervisningen en avgift till kosthålllet där. Eleverna bidrog till inkomsterna med omkring 36.000 kronor, och det belopp, som kommunen tillsköt, var av samma storleksordning, 37.000 kronor. Den största utgiftsposten, lärarlönerna, uppgick till omkring

126.000 kronor, vaktmästarlönen var 6.500 kronor och skolläkararvodet ej fullt 1.000 kronor. Skollokalerna sköttes på samma föga kostsamma sätt som under den privata tiden. Deras uppvärmning och belysning kostade 3.800 kronor, renhållningen 2.300 kronor. De underhålls- och förbättringsarbeten, som staden åtagit sig att fullgöra, kostade knappt 2.000 kronor; i lokalhyra erlades 13.300 kronor. Med nyanskaffning och underhåll av materiell var man ännu föga frikostig. Hela summan för sådant översteg endast obetydligt 4.000 kronor.

Tio år senare hade skolan alltjämt 18 klassavdelningar och arbetade fortfarande i sina gamla lokaler. Inkomst- och utgiftssumman hade detta år stigit till 354.745 kronor. Fler ordinarie lärartjänster och en allmän löneförbättring för lärare hade medfört ökning av statsbidraget till 208.590 kronor. Elevavgifterna hade gått ned till 31.928 kronor, och kommunen fick nu bidra med 100.838 kronor. Lärarlönerna uppgick detta år till 263.690 kronor, läkare och övrig skolpersonal betingade 13.988, hyror och reparationer 26.158 och skolmateriell 5.460 kronor.

Det följande decenniet medförde stora förändringar i skolans ekonomi. År 1950 flyttade den in i sin nya byggnad; från och med höstterminen 1951 hade en femårig realskolelinje börjat byggas upp. År 1956/57, då skolan omfattade 29 klassavdelningar, uppgick statens bidrag för olika ändamål till 638.389 kronor, och kommunens anslag hade stigit till 540.776 kronor. Elevavgifter upptogs alltjämt och gav 55.631 kronor. På utgiftssidan betingade lärarlönerna 810.490 kronor, personallöner i övrigt 70.192 kronor. Hyror och ränta på skolfastighetens värde beräknades jämte underhållsarbeten till 162.577 kronor. Kostnaderna för belysning, uppvärmning och renhållning hade skjutit i höjden — de uppgick till 88.612 kronor. Biblioteks- och materiellkostnaden var 26.000 kronor. Såväl på inkomst- som på utgiftssidan noterades en del nya poster, och det totala belopp, som redovisades, översteg detta år millionen — 1.308.883 kronor.

Sedan skolan år 1958 ställts under stadens allmänna skolförvaltning, torde det ej vara av intresse och ej heller i enskildheter möjligt att särskilja dess ekonomi från skolväsendets i övrigt. Det bör endast noteras att elevavgifter ej uttogs efter slutet av läsåret 1957/58.

12. Gåvor och donationer.

De båda privata flickskolorna ägde inga stipendie- eller premiefonder

De blygsamma gåvor av sådan art, som vid avslutningshögtider eller eljest kunnat tillkomma elever, hade stammat från enskilda givare, från föreningar och från länets sparbank. Skolorna själva hade emellertid under årens lopp fått mottaga vissa gåvor i fråga om möbler och undervisningsmateriell av sina ägare eller andra intresserade, och dessa ting överfördes tillika med övriga inventarier självklart till den kommunala skolan, som på detta sätt kom i besittning av åtskilliga värdefulla föremål. Från Östra flickskolan kom således de båda tidigare omnämnda antika sofforna och de sex små stolarna samt en rikt skulpterad högryggad länstol, vidare Georg Paulis oljemålning "Legend", och de båda av en äldre, numera okänd donator skänkta kopparsticken, romerska vedutor av Piranesi. Från Santessonska skolan kom dels en liten kammарorgel av sällsynt och egenartad typ, dels ur fröken Santessons eget bohag en 1880-talssoffa med fyra tillhörande "salongsstolar" dels även en förhållandevis stor och väl bibehållen samling uppstoppade fåglar.

Beträffande premie- och stipendiemedel var den kommunala flickskolan vid starten föga bättre lottad än sina föregångare. Emellertid överläts till den av fröken Anna Santessons arvingar ett belopp av 1.430 kronor, motsvarande en penninggåva, som hon på sin 70-årsdag år 1925 fått mottaga av elever från gångna år. Av detta belopp bildades nu "Anna Santessons premiefond", och räntan ställdes till kollegiets förfogande för inköp av premieböcker, som vid årsavslutningen skulle utdelas till förtjänta elever. Fonden ställdes snarast under förvaltning av stadens drätselkammare.

Under vårterminen 1945 tillkom på initiativ av skolans dåvarande inspektor, borgmästaren Oscar Dahlbäck, ännu en fond, kallad "Allmänna stipendiefonden". Denna uppgick först blott till 250 kronor, men genom successiva bidrag ökades beloppet, och fonden belöpte sig år 1960 till 1.562 kronor. Fonden förvaltades av staden, och räntemedlen tilldelades genom kollegiets bestämmande en förtjänt elev som stipendium vid årsavslutningen.

År 1945 fick skolan genom donation av apotekaren A F Frykholm ännu en stipendiefond, kallad "Anita Frykholms gåva". Den uppgick till 2.000 kronor, och årliga räntan skulle enligt donators föreskrift genom kollegiets beslut tilldelas förtjänta elever, första tiden sådana som undervisats i östra skolbyggnaden, sedermera elever i högsta

klassen. Även denna fond ställdes under drätselkammarens förvaltning.

Året därpå, 1946, donerades av en av skolans lärarinnor ett belopp på 500 kronor, vars årsränta skulle som stipendium tillfalla en "särskilt för kamratlighet och hjälpsamhet väl känd elev". Under namnet "Sjunde-november-fonden" ställdes det donerade beloppet likaledes under drätselkammarens förvaltning.

År 1950 donerades en stipendiefond på 1.025 kronor av Santesson-ska kamratföreningen. Den skulle under de fem följande åren successivt utökas genom ytterligare bidrag från föreningen samt genom att räntan varje år lades till kapitalet. Efter dessa år skulle räntemedlen årligen enligt kollegiets bestämmande vid våravslutningen i form av ett eller flera stipendier utdelas till förtjänta elever. Fonden, som lämnades till förvaltning på samma sätt som tidigare skett, uppgick år 1960 till 3.680 kronor.

År 1959 mottog skolan en ny fondgåva. En förutvarande elev vid Santesson-ska skolan, Rhea Wisborg, hade vid sin död 1958 föreskrivit, att 2.000 kronor skulle tillfalla kommunala flickskolan och att räntan årligen skulle utgå som stipendium till en elev, "vilken verkat för ideella ting". Stipendiaten skulle utses av skolans rektor och kollegium. Fonden förvaltades på samma sätt som övriga fondmedel.

Flickskolan fick vid denna tid sin andel av en av John och Gerda Rehndahl donerad stipendiefond, vars avkastning enligt vissa regler skulle användas till stipendier för underlättande av fortsatta studier åt obemedlad ungdom i stadens skolor. En fjärdedel av årliga avkastningen gick till elever i någon av flickskolans båda högsta klasser eller till elever, som utexaminerats från dess högsta klass och som ämnade bedriva fortsatta studier. Utdelning av stipendierna skedde efter ansökan i februari varje år genom beslut av en direktion, varav flickskolans rektor var medlem.

Utöver dessa fonder, som enbart avsåg stipendier eller premier åt elever, fick kommunala flickskolan donationer även av annan karaktär. Ett gränsfall var förra eleven Karin Estberg-Larssons donation av år 1952. Den omfattade dels en stipendiefond på 5.000 kronor, varav halva årsräntan under tjugo år skulle läggas till kapitalet och andra halvan eller efter tjugo år hela räntebeloppet efter kollegiets bestämmande vid årsavslutningen tilldelas en förtjänt elev. Dels innefattade donationen målningar av moderna konstnärer till ett värde av 2.000

kronor. En av dessa, ett mansporträtt i olja, av Vera Nilsson, hade konstnärinnan överlämnat till starkt nedsatt pris, då hon själv varit elev vid Santesson-ska skolan. I övrigt ingick i samlingen en oljemålning och en akvarell av Hilding Rösiö, båda av mindre format, med motiv från Vättern, samt en större akvarell av Kjell Löwenadler, benämnd "Vår". Dessa konstverk prydde foyern vid skolans aula fram till flyttningen från byggnaden.

År 1940 fick skolan sin mest omfattande donation av förutvarande lärarinnan vid Santesson-ska skolan, sedermera sophiasystem Anna Israelsson, som avlidit detta år. Hennes personlighet och livsgärning har tidigare berörts. Hon överlät till skolan sitt stora och synnerligen värdefulla bibliotek, som även innefattade ett antal böcker och handskrifter från medeltiden och framåt. Till donationen hörde även en liten myntsamling och några etsningar. För bibliotekets vård och utökning tillade hon en fond på 13.000 kronor. Hennes livförsäkring ingick i detta belopp, och på grund av en formell ofullkomlighet i testamentets formulering gjorde Allmänna arvsfonden anspråk på denna. Först efter beslut av Kungl Maj:t tillföll dessa pengar skolan. "Anna Israelssons biblioteksfond" ställdes under stadens förvaltning. Boksamlingen bildade en särskild del av skolans lärarbibliotek, och då den ej fick skingras, överlämnades den efter avvecklingen till stadsbiblioteket.

Såsom en donation bör slutligen även betraktas den penninggåva, som skolans föräldraförening överlämnade för att möjliggöra inköp av en bildvävnad, avsedd att pryda fondväggen i skolans aula. För ändamålet fick skolan även ett anslag ur makarna Wennbergs donation och kunde i övrigt anlita medel ur byggnadsanslaget, som reserverats för skolans prydnad. Vävnaden, som komponerats av textilkonstnärinnan Inga-Mi Vannerus-Rydgran med motiv ur Viktor Rydbergs Vapensmeden och som vävts av länets hemslöjd, blev med sina karaktärsfulla gestalter och klara, varma färgsättning utomordentligt vackra. Efter skolans avveckling har den överförts till stadsbiblioteket.

Vid sidan av de donationer som gjordes fick skolan också i form av mer tillfälliga gåvor många bevis på intresse och minnesgodhet från tidigare elever och andra skolans vänner. Sålunda lämnade under en lång följd av år föreningen Jönköpingsflickor i Stockholm till varje terminsavslutning ett stipendiebelopp, och Santesson-ska kamratföreningen gav årligen ett ej obetydligt bidrag till de stipendier och pre-

mier, som kunde utdelas vid våravslutningen. På samma sätt visade den senare bildade föreningen Flickskolekamraterna sin välvilja. Ett belopp, som av vänner till skolan insamlats och som överlämnades till rektor Dahr vid hennes avgång i syfte att skapa en stipendiefond i hennes namn, kunde lämpligen ej fonderas med hänsyn till skolans förestående avveckling utan uppdelades jämte tillkommande ränta på årliga stipendier under den tioårsperiod, som återstod av skolans verksamhetstid. Länssparbanken, Husmodersföreningen, Fredrika-Bremerförbundet, Gudmundsgillet och andra sammanslutningar liksom många enskilda givare bidrog med penninggåvor eller böcker till att göra skolans avslutningsdagar glada och minnesvärda för eleverna. Även Jönköpings stad visade sitt intresse och sin välvilja genom att i skolans stat upptaga ett visst belopp för stipendier och premier.

13. Undervisning och fostran.

Den kommunala flickskolan var som nämnts avsedd att bevara den av de privata flickskolorna utformade bildningstypen med dess språklig-humanistiska och estetiska karaktär och att bibehålla skolornas lugna, examensfria lärogång. Men den nya skolformen hade också sina särdrag. En tvåårig kurs i hushållsgöromål skulle ge en grundligare utbildning i "hemmets värv", och två speciella teoretiska ämnen, psykologi och ekonomilära, skulle både tjäna detta ändamål och ge fördjupad mänsklig och samhällelig orientering. Genom sitt efter mönster av det nya gymnasiet uppbyggda tillvalsämnessystem och sitt krav på "enskilt arbete" med någon självvald uppgift framträdde skolan också som en enligt dåtidens syn högst modern skolform. Det var onekligen en lockande uppgift att på grundval av de tidigare flickskolornas erfarenhet av och intresse för pedagogisk försöksverksamhet söka ge den nya skolformen en verkligt god och effektiv utgestaltning. Men uppgiften var ingalunda lätt. Väl medgav den lugna studiegången bättre möjligheter till metodiska försök än examensskolornas mer pressande kursläsning, men de officiellt fastlagda tim- och kursplanerna tedde sig ändå alltför stela och orubbliga för att tillåta mer omfattande experiment. Flickorna hade uppenbarligen svårt att finna sig tillrätta med det fria tillvalet av ämnen — de var också vid val-tillfället minst ett år yngre än gymnasieeleverna — ävensom att bedriva självständigt enskilt arbete. Det blev en viss lättnad, då det

obligatoriska enskilda arbetet år 1951 ersattes med mindre krävande frivilliga uppgifter och då till sist det fria ämnesvalet utbyttes mot en fast linjedelning.

De mest uppenbara problemen för de flesta flickskolor gällde läroböcker och lärarutbildning. Tillgängliga läroböcker avsåg främst realskola och gymnasium, och flickskolan ansågs länge erbjuda en alltför liten marknad för att intressera förlag och läroboksförfattare. Därtill kom, att rätten att pröva sig fram i läroboksbeståndet var beskuren. Byte av lärobok var en invecklad procedur, där av rektor och ämneskonferens föreslagna böcker efter yttrande av skolans styrelse skulle godkännas av skolöverstyrelsen. Senare tillkom också kravet att böckerna skulle vara upptagna på en av en särskild statens läroboksnämnd upprättad förteckning. Någon reguljär utbildning av lärare för flickskolans specialämnen fanns ej. Lärarna var hänvisade till egna studier, intill dess att kortare kurser började ordnas av skolöverstyrelsen.

Flickskolan i Jönköping förfogade emellertid över en stab av mycket kunniga och initiativrika lärare med obestridd kompetens även i de nya specialämnena. Inom den gällande kursramen och med tillgängliga resurser gjordes av enskilda lärare eller lärargrupper framgångsrika försök att gestalta skolarbetet levande och stimulerande i Anna Sandströms anda, och skolan vågade i mycket gå sina egna vägar, där uttryckliga föreskrifter ej hindrade. Vid sidan av läroböckerna eller helt utan reguljära böcker arbetade man med elevanteckningar, experiment och iakttagelser ur det praktiska livet eller med material från bibliotek och aktuella skrifter. Ett mycket starkt intresse kunde således väckas hos eleverna för att sammanställa arbetsböcker, ej av den standardiserade typ, som började tryckas och komma i ropet, utan personligt utformade med utdrag ur källor och aktuella publikationer och rikt och ofta fyndigt illustrerade med urklipp och dylikt. En elev har sedermera omtalat, att hennes arbetsbok i historia blivit till stor nytta och glädje även för hennes egna barn under deras skoltid, och de vackra och instruktiva arbetsböcker, som presenterades i ekonomilära, heminredning, sömnad och barnavård, vittnade ej blott om självverksamhet i bästa mening utan hade uppenbart värde för framtiden. I samhällslära tillämpades under flera år en särskild form av grupp-arbete genom att elevgrupper varje vecka fick följa och därefter inför klassen med insamlat material redovisa utrikes- respektive inrikes-politiska händelser av vikt, ofta som grund för diskussioner. Vid si-

dan av det föreskrivna studiet av norsk och dansk litteratur — för vilket skolan ägde synnerligen väl kvalificerade handledare — odlades kontakten med alla de nordiska ländernas kultur genom inövade elevprogram, ofta festligt framförda, och genom gästbesök — ett par gånger kom hela skolklasser från Danmark. Praktisk språkfärdighet eftersträvades överhuvud mycket målmedvetet, och kursplanernas föreskrift om ”talövningar” i främmande språk följdes ej blott under formen av samtal utan även genom dialoger, sketcher, elevföredrag och diskussioner. Ej minst bidrog det rika inslaget av visor och sånger i undervisningen till en levande och intressestörd språkkunskap. Grammatiken försumrades emellertid ej heller, och de skriftliga övningarna kunde hållas på god nivå. Studiet av svensk litteraturhistoria hade flickskolan tid att bedriva mer ingående än andra skolor, där kursen mer och mer koncentrerades till nutida litteratur. Utan att denna försumrades, kunde gångna tiders kulturmiljöer åskådliggöras genom samarbete mellan ämnen som modersmålet, historia, teckning och musik. Flickskolans allmänt humanistiska inriktning medförde väl, att de obligatoriska kurserna i matematik, fysik och kemi var mindre ingående än realskolekurserna — en allvarlig olägenhet var här att fram till 1951 fysik och kemi betraktades som ett ämne. Dessa kurser måste också presenteras med mer konventionella metoder. Men de kompletterades för de flickor, som ville övergå till gymnasium, med särskilda, livligt anlitade övergångskurser, och de elever, som i flickskolans båda högsta klasser tillvalde matematik och fysik-kemi, fick en både fyllig och konkret kurs. Mycket väl tillgodosedd var här biologien, som kompletterades av hälsolära såsom särskilt ämne i näst högsta klassen och som i egenskap av tillvalsämne hade en utpräglat laborativ kurs, helt på gymnasiet nivå, utformad ej minst med tanke på de många flickor, som siktade på sjuksköterskeutbildning.

De sk övningsämnena gav rika tillfällen till skiftande och mångsidig verksamhet. Teckning och målning övades med ofta avancerad teknik, modellering och keramiskt arbete bedrevs ivrigt, särskilt sedan skolan fått sin brännugn. Allt efter flickornas egna önskemål odlades andra konsthantverksmässiga tekniker, tenngjutning av smycken, transparanger, batik och papier-machéarbeten. I slöjdundervisningen bedrevs vid sidan av mycket omfattande och instruktiv kläd-sömnad konstsovm och linnesövm av olika slag, mönsterkomposition, knyppling och vävning med olika material. Musikundervisningen mås-

te länge inskränkas till sång jämte piano- och orgelspel. Men under skolans senare tid kunde instrumentalmusik av olika slag odlas, och nu vidtog en rik och mångsidig utveckling till stor fördel för hela skollivet. Att flickskolan med sina två årskurser i hushållsgöromål kunde driva eleverna långt i husligt kunnande är givet. Ej minst studerades konkret och effektivt hemvård, heminredning och familjeekonomi med budgetberäkning, och studiebesök gjordes hos banker och andra institutioner. Minst tillgodosedd i denna ämneskrets var gymnastiken, som under hela skolans verksamhetstid måste nöja sig med provisoriska lokaler. Men vackra prestationer kunde ändå uppvisas i modern fristående gymnastik till musik, och i idrottstävlingar av olika slag vann skolan goda resultat — en av dess elever, Gunhild Larking, fick till och med ett år utmärkelse som Sveriges bästa idrottslev.

I nära samband med gymnastikundervisningen stod den idrotts- och friluftsverksamhet, som var knuten till de tio till tolv obligatoriska friluftsdagarna varje läsår. Verksamheten skulle organiseras av gymnastiklärarna, och övriga lärare var i princip skyldiga att ställa sig till förfogande som gruppleddare eller övervakare. Att sådana plikter kunde kännas betungande särskilt för de äldre och fysiskt klenare lärarinorna var givet, men av lojalitetsskäl ville ingen undandra sig, och man tränade flitigt skid- och cykelåkning, kartläsning och kontrolltjänst. Ett par idrottsdagar kunde anslutas till det vårvinterlov, som blivit allmän regel vid skolorna och som oftast förenades med en lärarledd fjällfärd för någon grupp av eleverna. Eljest bedrevs orienteringsövningar, skid- och cykelåkning, idrottsövningar och tävlingar, trafikundervisning, exkursioner och studiebesök. Med tiden gjordes organisationen mer smidig och skonsam för lärarna, men ledarfrågan förblev problematisk. Hela systemet omgestaltades i samband med grundskolans utveckling.

Att samla elever till grupparbete av så långt möjligt självständig art kring uppgifter, som gärna innefattade samhöriga moment från olika skolämnena, var ett pedagogiskt grepp helt i Anna Sandströms anda. Samlad undervisning i egentlig mening kunde emellertid med flickskolans stela timplaner ej komma i fråga. Samarbetet måste ske på fritid med förberedelser på olika ämnestimmar inom kurserna. Eleverna kunde stimuleras av att få sträva efter ett konkret, begripligt och roande mål, och här sparades inga ansträngningar. Uppgifterna anknöts vanligen till skolans högtids- och festdagar, såväl de årligen

återkommande som de tillfälliga i samband med särskilda händelser och personer. Så firades med sång, musik, recitation och dramatiska inslag exempelvis Nordens dag och FN-dagen, Olaus Petri, Rydberg och Fröding likaväl som H C Andersen, Schiller och Mozart. Ibland fick eleverna tillfälle att framträda med sådana program vid offentliga sammankomster. Vid skolfesterna lades vikt vid att åskådliggöra äldre tiders kulturmiljöer. Studiet av litteratur, språk och kulturhistoria förenades här med utförande av tidstypisk sång, musik och dans och med praktiskt arbete för att färdigställa tidstypiska dräkter och scenbilder — ibland lånades dräkter ur nordiska museets klädkammarer. Vid sidan av de kunskaper som vanns fick eleverna öva personliga talanger och färdigheter, som ej rymdes inom det vanliga skolarbetet, och aktiviteter av denna art bidrog verksamt att fostra dem till ansvarskänsla, pålitlighet och gott samarbete.

Att lärarnas intresse och engagemang var en nödvändig faktor i sådan verksamhet var självklart, liksom att även insatserna från elevhåll blev krävande. Det visade sig också att skolans starka expansion under dess senare tid med stora klassavdelningar, forcerade kurser på den nya realskolelinjen och en i det hela mindre enhetlig skolmiljö tog alltför hårt på lärarnas och elevernas tid och krafter. Men nya möjligheter öppnades i stället. Särskilt blev det under skolans senare år tillkomna ämnet dramatik en tillgång för enskilda elever liksom för skollivet i dess helhet.

De tillfällen som ställdes till buds att anlita särskild expertis vid sidan av den reguljära undervisningen blev flitigt utnyttjade, och Jönköpings kommun visade sitt intresse genom att lämna skolan ett särskilt anslag "för föredrag och specialkurser". I näst högsta klassens kurs i hälsolära inordnades sålunda — något självständigt — en sådan tiodagarskurs i olycksfalls- och hemsjukvård som i de båda privata flickskolorna sedan länge meddelats i högsta klassen. Denna kurs organiserades av Röda Korset i Jönköping, leddes av en kunnig sjuksköterska och avslutades med teoretiska och praktiska prov. Under en del år fick högsta klassens elever en kort kurs i barnavård, innan ämnet år 1951 blev obligatoriskt i samband med viss försöksverksamhet. Varje årsredogörelse uppvisar i övrigt en rik provkarta på gästföreläsningar, assistentundervisning i främmande språk, ofta på skolans eget initiativ, skolteater och recitationer, skolfilmer och utställningar.

Skolans morgonandakter var under större delen av dess verksamhetstid dagliga och obligatoriska. Vid sidan av mycket goda personliga insatser av dess egna lärare och av stadens präster förekom medverkan av representanter för skilda religiösa sammanslutningar och av elever. Företrädare för andra religioner kom till tals, internationella frågor belystes, kör- och orkesterinslag odlades. Många lärare deltog i dessa andaktsstunder.

Ända fram till skolans senaste tid, då yrkesrådgivningen i skolorna anförtroddes åt särskilda yrkeslärare, sköttes denna verksamhet av assistenten vid ungdomsarbetsförmedlingen Ruth Andersson. Här torde flickskolan i Jönköping ha varit en av de bäst lottade skolorna i landet. Med stor sakkunskap och vaken uppmärksamhet för det mest aktuella på området förenade hon ett levande personintresse, ett gott omdöme och en stor förmåga att skapa kontakt och vinna förtroende. Hon ägnade också mycken omsorg åt den enskilda rådgivning, som många elever behövde.

Stor vikt lades i flickskolan vid elevernas allmänna fostran. Det var bland föräldrar och avnämare också en ofta uttalad uppfattning att flickskolans elever visade ett gott uppträdande och skick, god "stil" som man vanligen uttryckte sig. Med vilka medel ett sådant resultat kunde vinnas är svårt att direkt ange. Den omsorg, som nedlades på vården av elevernas språk, betydde säkerligen mycket, likaså personliga anvisningar vid lämpliga tillfällen om vad ett artigt och hänsynsfullt uppträdande innebär. Men mycket torde ha berott på den allmänna "andan" i skolan, som eleverna nära nog omedvetet tillägnade sig.

En god disciplin med hjälp av fasta ordningsregler eftersträvades givetvis i flickskolan liksom i andra skolformer. Reglerna var skriftligt avfattade, reviderades från tid till tid och mildrades i anslutning till den allmänna utvecklingen på skolans område. Visst förekom överträdelser och kritiska uttalanden, men någon starkare opposition kom ej till uttryck. Minst förståelse mötte väl det förbud mot gottätande under skoltid, som överförts från de privata skolorna — det motiverades främst av omtanke om flickornas tänder och önskan att minska riskerna för snatterier av andras gotter och fickpengar. Fram till skolans avveckling gällde förbud mot rökning inom skolans område. Det kunde hjälpligt upprätthållas trots alltmer utbredda rökvanor hos eleverna.

Svårare disciplinbrott var i flickskolan rätt sällsynta. Så länge särskilda terminsbetyg gavs i uppförande och ordning, vittnar kollegieprotokollen härom. Fusk förekom och bedömdes allvarligt, likaså snarterier eleverna emellan och försök att efterbilda målsmans namnteckning på betyg eller frånvarointyg. Skolk var ej vanligt, och sådant upptäcktes oftast snabbt. Endast i få fall måste så allvarliga förseelser utredas och bestraffas som stölder i butiker eller olämpligt uppträdande utanför skolan. Men det framgår även av protokollen att kollegiet alltid sökte förfara med varsamhet och i nära samarbete med målsman. Stor förståelse visades för varje elevs personliga svårigheter och problem i hemmet, och någon strikt formell bedömning med noggrant återopande av prejudikat fick aldrig hemortsrätt i flickskolan. Om disciplinförhållandena i någon mån ändrades under skolans sista tid sedan karaktärsbetygen avskaffats, är ej lätt att bedöma; inga tecken tyder dock härpå.

14. Officiell försöksverksamhet.

De pedagogiska försök, som flickskolans lärarinnor i sitt dagliga skolarbete genomförde, blev utåt föga uppmärksammade. Men inför de centrala skolmyndigheterna förvärvade sig skolan ett visst anseende, vilket gjorde att den ofta anlätades i fråga om den officiella försöksverksamhet, som under ett par decennier anordnades som förberedelse och vägledning för reformerna inom skolväsendet.

Från och med läsåret 1939/40 deltog skolan i den försöksverksamhet, som gällde utbytande av tyska som första främmande språk mot engelska, och en serie klassavdelningar blev försökslinje, medan en motsvarande serie alltjämt läste tyska. Ledare för försöken med engelska blev Karin Wernqvist, och Mia Rosander fick ansvaret för tyska såsom andra språk på försökslinjen. Erfarenheterna från verksamheten redovisades årligen till skolöverstyrelsen. Efter en något trevande början — många föräldrar fann det med tanke på barnens framtid säkrast med den vanliga språkföljden — blev försöken framgångsrika, ej minst tack vare det intresse och den omdömesgillhet, som försöksledarna visade. Från och med höstterminen 1946 blev engelska fastställt som första språk vid samtliga real- och flickskolor, och den engelska försökslinjen kunde successivt avvecklas. Eleverna vid skolan fick nu rätt att välja tyska eller franska som andra språk. I verkligheten blev tyskan helt dominerande.

De obligatoriska inträdesprövningarna till real- och flickskolor hade länge varit en källa till bekymmer. Folkskolans målsmän hade rest allt starkare krav på att denna skolas terminsbetyg från övergångsklasserna skulle få ersätta proven, och i föräldrakretsar uppmärksammades och betonades alltmer den av pedagogisk expertis framförda kritiken av engångsprov såsom otillförlitliga och nervpåfrestande. Då en försöksverksamhet med intagning i real- och flickskolor på grundval av folkskolebetygen inleddes år 1940, fick Jönköpings flickskola deltaga däri. I första klassen av dess sjuåriga lärokurs skulle betyg från lägst fjärde, i samma klass av dess sexåriga kurs betyg från lägst sjätte folkskoleklassen vara giltig intagningsgrund, förutsatt att minst vitsordet godkänd givits i alla läroämnen och att därjämte summan av vissa delbetyg i modersmålet och räkning låg minst en betygsenhet över minimum för godkännande. Rektor skulle vid slutet av vårterminen ta in de sökande, rangordnade efter dessa principer, men spara en del platser, som vid höstterminens början skulle besättas enligt beslut av en intagningsnämnd med representanter för både avlämnande och mottagande skolor. Sökande, som yrkade på att få genomgå inträdesprov, hade rätt till sådana, och prövningsbetygen, bedömda efter samma principer som gällde i folkskolan, skulle då helt ersätta folkskolebetygen. År 1945, sedan det relativa betygssystemet införts i folkskolan, ändrades intagningsvillkoren så att minimiantalet betygspoäng skulle vara 13,5, därav 4,5 poäng i den särskilda delbetygsgruppen; övningsämnena inräknades fortfarande ej i summan. I Jönköpingskolan gällde denna intagningsform försöksvis fram till 1949, då den i föga förändrat skick blev allmänt föreskriven.

Under försökstiden var erfarenheterna av systemet i det hela positiva. Kontakten med föräldrar och folkskollärare främjades. Särskilda, livligt frekventerade upplysningsmöten med målsmännen hölls redan före anmälningen av sökande, enskild rådgivning hos rektor blev vanlig. Med de avlämnande folkskollärarna diskuterades under gott samarbete kurs- och betygsfrågor både vid i försöksbestämmelserna föreskrivna sammanträden och vid enskilda samtal. Det kändes som en stor lättnad att inträdesprövningarna försvunnit, och försöksskolornas erfarenheter i detta hänseende liksom i fråga om folkskolebetygens avgörande betydelse blev tungt vägande skäl för att allmänt införa den prövningsfria intagningen.

Dock var systemet ej helt problemfritt under försökstiden. Förståel-

sen för den relativa betygsskalans principer mognade långsamt, och jämförligheten mellan olika skolors och lärares betyg var länge tvivelaktig. Rangsättningen av de sökande blev därför ofta en svår och grannlaga uppgift, särskilt i de rätt talrika fall, där flera sökande hade samma betygssumma. Här måste det ibland laboreras med uppkonstruerade och i realiteten tvivelaktiga differenser. Vissa svårigheter vållades också redan under försökstiden av att antalet tillgängliga platser ej räckte till för antalet formellt behöriga sökande. Att denna diskrepans med tiden skulle bli orimligt stor på de flesta skolorter och leda till en olidlig "poängjakt", kunde dock ej förutses. Vad flickskolans försök av naturliga skäl ej kunde ge besked om var att de inträdessökande flickorna genomsnittligt befanns ha högre poängsummor än gossarna och därför i samskolorna lade beslag på en alltför stor del av tillgängliga platser. Trots principiella betänkligheter måste därför vid dessa skolor högre intagningspoäng föreskrivas för flickor än för gossar.

I 1928 års flickskolestadga hade efter mönster från gymnasiet flickkorna fått rätt att efter eget val utforma den treämnegrupp, som vid inträdet i näst högsta klassen skulle läggas till gruppen av obligatoriska kärnämnen. Att i praktiken tillämpa denna rätt visade sig snart vanskligt. Normalskolekompetensen blev oenhetlig och svår att rätt uppskatta i enskilda fall, och vid mindre skolor blev det fria ämnesvalet i realiteten starkt beskuret genom villkoret, att undervisning i ett ämne i regel ej fick anordnas, om ej en grupp på minst fem elever kunnat bildas. Liknande olägenheter hade för gymnasiet del snabbt lett till en fast linjedelning, men i fråga om flickskolan skedde ingen ändring trots stark kritik från skolornas representanter. Rektor vid kommunala flickskolan i Jönköping utarbetade på grundval av erfarenheter av flickornas och avnämarnas behov och önskemål ett förslag till fast linjedelning i flickskolans båda högsta klasser. Det innefattade en humanistisk och en allmän linje samt en reallinje, var och en uppdelad på två grenar, som syftade mot olika områden av yrkesliv eller fortsatta studier. Reallinjens ena gren fick en huslig-praktisk inriktning och var avsedd som en ersättning för den s k praktiska lärokurs, som stadgan erbjöd men som vunnit mycket ringa anslutning, då den ej ledde till full normalskolekompetens. Den föreslagna grenen låg däremot inom grundvillkoren för sådan kompetens. Stadgans föreskrift om rätt för enskilda elever att efter kollegiets medgivande förstärka sin utbild-

ning genom ett tilläggsämne utbyttes mot rätten att tillägga ett ämne inom en viss för varje gren bestämd grupp. Skolan begärde och fick rätt att pröva detta förslag genom försöksverksamhet från och med höstterminen 1951. Dock medgavs först följande år rätt att anordna den praktiska reallinjegrenen.

Försöksverksamheten blev en stor framgång. Normalskolekompetensen vann mycket i fråga om klarhet och ändamålsenlighet, och de kommunala flickskolorna började allmänt yrka på att få tillämpa det nya linjesystemet. Då i samband med inrättandet av en femårig flickskolekurs ovanpå grundskolans mellanstadium en allmän revision av flickskolans läroplaner blev aktuell, anlätades Jönköpingsskolans rektor som expert för utarbetande av de nya undervisningsplanerna. 1956 års riksdag hade uttalat sig för en fast linjedelning, och vid fastställandet av de nya normalundervisningsplaner, som skulle gälla för flickskolorna från och med läsåret 1958/59, infördes en sådan i huvudsaklig överensstämmelse med expertförslaget, samtidigt som kursinnehållet ställdes i klarare relation till realskole- och gymnasiekurserna och övergångsanordningarna till gymnasiet reglerades fastare.

År 1950 hade flickskolan i Jönköping utan framgång ansökt om att få göra försök med en avrundad kortare studiekurs för elever, som ville avbryta sin skolgång i flickskola i förtid efter sitt nionde skolår. Sedan s k särskild realexamen införts med lindrigare kurser och med viss rätt att välja utbytes- eller ersättningsämnena, väcktes av kommunala flickskolan i Norrköping förslag om en liknande möjlighet för de flickskoleelever, som hade svårt att fylla skolans kursfordringar, att välja en lindrigare studiegång. Skolöverstyrelsen anmodade på grund härav rektor vid kommunala flickskolan i Jönköping att utarbeta förslag till organisation av försöksverksamhet med en "särskild normalskolekompetens" vid Jönköpingsskolan, Norrköpingsskolan och några andra skolor samt att på grundval av de erfarenheter, som sålunda kunde vinnas, utreda frågan om denna kompetensforms behövlighet och lämpliga organisation. Försöksverksamheten gällde de tre högsta flickskoleklasserna, där både lindrigare kurser, utbytesämnena inom skolans ämneskrets och ersättningsämnena utanför denna erbjöds. Ett viktigt moment var också rätten att genom fyllnadsprövning komplettera till vanlig normalskolekompetens. Någon större anslutning vann denna studiegång ej, men då rektor år 1961 avlämnade sin utredning, tillstyrkte hon införandet av den särskilda normalskolekompetensen

enligt den konstruktion, som utformats under försökstiden, med hänvisning till att flickskolans elever borde jämföras med realskolans i fråga om rätt till en mindre krävande studiegång. Särskild normal-skolekompetens i den föreslagna formen blev också generellt medgiven år 1961.

Inom ramen för skolöverstyrelsens försöksverksamhet bedrevs vid flickskolan även försök, som ej var inriktade på organisatoriska reformer utan avsåg skolans inre arbete. Av denna art var utbyttandet av det ordinarie skolarbetet under några dagar per läsår mot fri sysselsättning efter elevernas eget val men under lärarnas ledning och medverkan. Här bedrevs fria studier inom eller utom skolans ämneskrets, naturiakttagelser, olika former av konstnärligt och praktiskt arbete, dramatiska försök, idrott och husliga sysslor. Skolan var under dessa dagar, som av flickorna kallades "hobbydagar", en intensivt arbetande, av intresse och trivsel fylld institution, och endast de alltför stora kraven på lärarnas tid och krafter samt de blygsamma ekonomiska resurser, som stod till förfogande, satte gränser för vad som kunde åstadkommas. Dessa båda faktorer ledde också till sist till upphörande av försöksverksamheten, trots de gynnsamma rapporter, som kunnat sändas till skolöverstyrelsen.

Ännu en försöksanordning prövades, nämligen inrättande av en konstnärlig specialkurs inom ämnena teckning och slöjd i de båda högsta klasserna. Vackra resultat kunde redovisas, men försöken upphörde dock redan efter ett år, då det visade sig svårt att finna någon avgörande skillnad mellan elevprestationerna inom denna kurs och de mest kvalificerade av de arbeten, som kunde uppvisas av elever från skolans ordinarie undervisning. Flickskolans allmänna målsättning för de berörda ämnena i förening med den konsthistoriska orientering, som ingick i högsta klassens kurs i historia, befanns kunna ge tillräckligt utrymme för de konstnärligt begåvade elevernas behov av personlig stimulans och grundläggande skolning.

15. Valfärdsanordningar och skolsociala förhållanden.

Den kommunala flickskolans verksamhetstid sammanfaller med förberedelse- och genombrottstiden för vad som brukar kallas skolans demokratisering. I första hand gällde det här att undanröja ekonomiska, geografiska och sociala hinder på de utbildningssökandes väg.

Den kommunala flickskolan skulle således i princip vara avgiftsfri. Men som förut nämnts fick Jönköpings kommun av Kungl Maj:t tillstånd att tillsvidare upptaga terminsavgifter i sin flickskola, dock ej med högre belopp än det som gällde för högre allmänna läroverket i staden. Avgiften var från början 50 kronor per termin; sedan läroverksavgifterna till statskassan år 1948 avskaffats, reducerades den till 40 kronor. En särskild terminsavgiftsnämnd, bestående av rektor jämte en av stadsfullmäktige och en av kollegiet utsedd ledamot, avgjorde frågor om nedsättning av eller befrielse från avgiften, sedan hemmen ansökt härom. Uppgiften kändes svår och grannliga för alla parter, och mycken omsorg nedlades på att hålla flickorna ovetande om kamraternas avgiftsförhållanden. Det blev en verklig lättnad, då avgiftssystemet avskaffades år 1958.

Flickskolans elever fick givetvis sin andel av de olika former för statlig studiehjälp, som infördes under senare delen av 1940-talet. De många flickor, som dagligen måste resa till skolan, fick således viss kompensation för de merkostnader resorna vållade, likaså fick den långt mindre gruppen inackorderade elever kompenserande bidrag. Studiestipendier enligt bestämmande av en central statlig nämnd kom ett antal elever till del från 1949. På 1950-talet tillkom så systemet med särskilda och allmänna statliga studiebidrag. Läsåret 1957/58, då skolan omfattade 1.022 elever, uppgick totalsumman av statliga stipendier och bidrag till 86.786 kronor. Administrationen av bidragssystemet, som till och med detta år vilat på rektorsexpeditionen, övertogs därefter av stadens allmänna skolstyrelse.

Det hade från början varit ett problem för skolan att sörja för de elevers behov, som ej kunde komma hem på frukostrasten. Hemmen skickade traditionsenligt med torrskaffning, men skolan ville gärna erbjuda en måltidlokal och någon varm dryck. I östra skolbyggnaden anordnades ett frukostrum först i det sk annexet, senare i en staden tillhörig grannfastighet, där ett rum fick förhyras. Vaktmästarens hustru stod här till tjänst med mjölk eller varmt vatten samt dukning och disk mot en avgift av 5 kronor per elev och termin. Då hennes arbete växte ut, bidrog skolstyrelsen först med ett litet tilläggsbelopp, senare också med hjälp att avlöna ett biträde. I västra byggnaden ordnades ävenledes ett litet frukostrum, men här kunde endast varmt vatten serveras av städerskan. Då skolan fick sin nya byggnad, förelåg sedan flera år författningarna om systemet med fria skolmåltider,

men som nämnts fanns i byggnaden inga särskilda lokaliteter för ändamålet. Flickskolans styrelse hade redan år 1947 hos stadsfullmäktige ansökt om sådana fria frukostmåltider och hade då lämnat en beräkning av kostnader och statsbidragsbelopp samt anvisning på en tillfällig lokal och på hur mat kunde levereras från restaurang. Men frågan ansågs då ej kunna lösas separat för en av stadens skolor. Ett långvarigt utredningsarbete inleddes, och under tiden tillgreps i flickskolan ett blygsamt provisorium. Som tidigare nämnts, ordnades i källarvåningen ett pentry och en måltidslokal; skolstyrelsen lämnade ett litet anslag till serveringshjälp, och bredda smörgåsar med pålägg samt en varm dryck — mestadels choklad — erbjöds eleverna till självkostnadspris. Vaktmästaren förestod verksamheten och skötte ekonomin, medan hans hustru med erforderlig hjälp ordnade servering och disk. Provisoriet blev till god nytta för ett stort antal elever. De centrala skolmyndigheterna ansåg emellertid en sådan frukosttyp förkastlig. Kvaliteten förbättrades med tiden något genom att skolstyrelsen gav medel för inköp av mer vitaminrikt pålägg och frukt. År 1959 fick flickskolan del av systemet med fria skolmåltider, dock först i så begränsad utsträckning att provisoriet ännu en tid måste bibehållas. Men sedan förhållandena konsoliderats och lämpliga lokaler kunnat ordnas, infördes fria skolmåltider för alla, som önskade delta. Systemet slog mycket väl ut. Trots stor tillströmning och uppdelning på flera måltidslag dagligen upprätthöll den anställda personalen god ordning både vid borden och i de ofta mycket långa köerna framför utlämningsdisken. Stämningen var lugn och trivsamt, och någon övervakning från lärarnas sida behövdes ej.

Hemmens kostnader för de läroböcker och den skolmateriell i övrigt, som eleverna behövde under sina år i flickskolan, var rätt avsevärda. Ända fram till 1958 uttogs en viss avgift av berörda elever för kosthållet i skolköket, och detta väckte märkligt nog ej några starkare protester. De rätt kvalificerade kurserna i teckning och slöjd förutsatte riklig tillgång till gott och efter elevernas egen smak och önskan utvalt material, men här visade flickorna med hänsyn till de vackra och nyttiga resultat de syftade till, stor villighet att ta på sig kostnader. Däremot blev frågan om läroböcker ett allvarligt problem. Även om inskränkningarna i rätten att byta lärobok verkade återhållande, måste sådana böcker hållas moderna och aktuella, och priserna på både äldre och nyare läroböcker höjdes år från år. Skolan

sökte ge bistånd genom att förmedla köp av de dyraste böckerna — särskilt lexika och kartböcker — till något nedsatt pris från förlagen och anskaffade på samma sätt ett förråd av skrivmaterialier och dylikt, som flickorna fick köpa på räkning och betala en gång i terminen. Först sköttes denna försäljning av klassföreståndaren med hjälp av eleverna själva, senare övertogs den av vaktmästaren mot ett litet arvode. I samband med införande av fria läroböcker i stadens grundskolor fick de motsvarande flickskoleklasserna samma förmån, medan de båda högre klasserna följde gymnasiets förhållanden.

Skolhälsovården arbetade i de gamla byggnaderna under primitiva och besvärande förhållanden. Men såväl skolläkaren som den senare tillkomna skolsköterskan gjorde ett utomordentligt gott arbete och stöddes av klassföreståndarna, som långt innan bestämmelser om individuella hälsokort utfärdades, enligt skolans eget system med personliga registerblad noggrant kontrollerade frånvaro och sjukdomsfall med ledning av hemmens uppgifter. Visst fuskades det emellanåt med frånvarobesked från flickornas sida, men i det hela var kontrollen så god, att en pålitlig överblick av hälsotillståndet kunde vinnas, och den bidrog säkerligen i sin mån till att goda hälsoförhållanden även under de år, då de gamla skolbyggnaderna användes, kunde redovisas i skolläkarens årliga rapport till skolöverstyrelsen. I den nya skolbyggnaden fanns utmärkta lokaler för både läkare och skolsköterska, och arbetsförhållandena blev synnerligen goda.

Personlig omvårdnad och god allmän fostran hade sedan gammalt varit en del av flickskolans mål, och denna verksamhet hade främst varit klassföreståndarinnans uppgift. Så länge studiegången var enhetlig, klassavdelningarnas antal någorlunda konstant och lärarna långvarigt knutna till skolan, kunde också en klassföreståndare följa sina flickor genom åren och bli väl förtrogen med deras personligheter, hemförhållanden och särskilda problem. I de mindre kommunala flickskolorna kunde sådana förhållanden alltfört bestå, men i en starkt växande skola måste ofta nog klassavdelningarna omorganiseras efter reglerna för klassdelning, lärarbyten bli vanligare och skolmiljön mer komplicerad. I Jönköping märktes dessa förändringar främst efter inflyttningen i den nya skolbyggnaden, som med sin från klassrummen helt skilda läraravdelning var mindre ägnad att främja en naturlig och självklar kontakt mellan elever och lärare. Men framför allt var det yttre faktorer som kom lärarnas grepp om fostringssituationen att

lossna här som i andra skolor. De ungas intresse vändes mer och mer till erfarenheter och aktiviteter utanför skollivet, och lärarnas synpunkter och värderingar tycktes dem ofta nog vara alltför starkt präglade av detta liv. För att möta behov och problem av sådan art hade på många håll en skolkuratorsverksamhet börjat utvecklas, och såväl i föräldrakretsar som hos de alltmer arbetstyngda lärarna möttes denna nya anordning av ett växande intresse. Jönköpings flickskolas föräldraförening och kollegium skaffade sig god information i ärendet, styrelsen visade sig välvillig, och samarbete inleddes med praktiska realskolan. Efter en för de båda skolorna gemensam framställning beviljade stadsfullmäktige anslag till anställande av en kurator med timtjänst vid båda skolorna från och med höstterminen 1960. Från denna blygsamma början utvecklades kuratorsinstitutionen alltmer. Den fick fastare form, och med de goda krafter, som kunde anställas, blev kurator med tiden en mycket betydelsefull faktor i skolans inre liv. Hon kunde ge hjälp i skolvårigheter både genom att utreda orsakerna och genom att anvisa stödåtgärder, hon gav råd i fråga om studiehjälp, ferieverksamhet, utlandsvistelser och dylikt, och hon hade ej minst en viktig uppgift i den vägledning och det stöd hon kunde lämna beträffande flickornas högst personliga problem och bekymmer. Kurators-tjänsten förblev gemensam för båda skolorna.

I skolans sociala liv kom samarbete mellan hem och skola att framstå som en alltmer vital angelägenhet, ju mer reformverksamheten på skolområdet gick framåt. Kontakten med hemmen hade väl i de privata flickskolorna ej försummats, men den hade tagits under fria former, vid behov genom besök i hemmen, samtal hos rektor eller klassföreståndare och emellanåt genom åhörande av lektioner. I kommunala flickskolans stadga föreskrevs samverkan med elevernas föräldrar och ålades lärarna att "på lämpligt sätt träda i förbindelse med lärjungarnas hem". De närmaste åtgärderna för ändamålet blev främst föräldramöten, dels allmänna, dels avseende särskilda klasser eller stadier, varvid gavs tillfälle till samtal med enskilda lärare, vidare åhörardagar och fasta mottagningstider hos lärare. Men dessa åtgärder räckte ej till. Med stort intresse följdes därför från skolans sida det system med föräldraföreningar, som börjat utvecklas och som med tiden erhållit en riksorganisation, först benämnd Målsmännens Riksförbund, sedermera föreningen Hem och Skola. I samband med ett allmänt föräldramöte den 24 oktober 1950 bildades vid skolan en för-

äldraförening, som snabbt sökte anslutning till Målsmännens Riksförbund, till vars årliga möten och studiedagar den sände representanter, och vars värdefulla pedagogiska tidskrift spreds bland medlemmarna som grund för studier och diskussioner. Föreningen organiserades så, att utöver styrelsen valdes för varje klass eller klassavdelning ett par funktionärer med uppgift att ordna möten mellan klassens lärare och föräldrarna för att under trevliga och intima former samtala om klassens förhållanden. Dessa klassrepresentanter bildade tillsammans ett råd, som med styrelsen skulle överlägga om lämpliga aktiviteter och verksamhetsformer. Verksamheten blev livlig, ej minst tack vare stort intresse från skolans sida — här gjorde särskilt Mia Rosander en utomordentlig insats. I föreningens regi anordnades utom klassammankomsterna allmänna föräldramöten med många goda talare i pedagogiska och skolorganisatoriska ämnen. Den tog själv eller stödde initiativ till skolsociala anordningar — skolmältider, skolkurator, realskolelinje vid flickskolan — och den berikade skolans inre liv genom värdefulla gåvor. Så anskaffades en fana för skolan med ett vackert emblem på fanstången och en filmkamera med belyningsanordning, som kom till god användning i skolans fest- och vardagsliv. Genom skolfester och soiréer beredde föreningen eleverna glädje och trevnad, och på detta sätt insamlades ett betydande bidrag till bildvävnaden i aulan. Ett stort belopp gav föreningen även till den fond, som bildades vid rektor Dahrs avgång, och då flickskolans nedläggande stod för dörren, anordnade den en synnerligen vacker och gedigen minnesfest. Det mest intima och fruktbärande samarbetet odlades vid klassmötena, där personliga kontakter knöts och det dagliga skollivets frågor belystes. I det hela gjorde föreningen en synnerligen nyttig och lycklig insats i skolans sociala liv och bidrog verksamt till förståelse för och insikt i skolfrågorna från hemmens sida.

Samarbetet mellan hemmen och skolan möttes ej av något större intresse från eleverna. De syntes snarare finna det angeläget att hålla skolliv och hemliv åtskilda i det dagliga arbetet och ställde sig oftast negativa till föräldrabesök vid åhörardagarna. Däremot ville de gärna vid fester och högtider visa sina resultat kollektivt genom utställning av arbeten, musik- och gymnastikuppvisningar, skolköksbjudningar och dylikt. Särskilt vid sådana tillfällen framträdde hos dem en viss glädje och stolthet över sin skoltillhörighet och sitt utbildningsmål. De kände också behov av att kunna uppvisa några

yttre kännemärken på dessa. Kort efter skolans tillkomst begärde de sålunda att få en särskild skolmössa. En sådan komponerades också, en rund vidkullig mörkblå klädesmössa med skärm, försedd med klassnummer och ett märke i silver. Detta märke — två korslagda lagerkvistar — blev skolans emblem och bars på avslutningsdagen i form av en brosch av de avgående eleverna, som tidvis också anlade den högblå skärmmössan, normalskolekompetensens symbol. Men bruket att bära skolmössa minskades med tiden och försvann slutligen helt. Någon särskilt utpräglad kåranda hade det ej förmått skapa vid flickskolan, och någon sådan utvecklades ej heller genom andra medel.

Begreppet skoldemokrati i vår tids mening hann knappt få verklig aktualitet under flickskolans livskraftigaste tid. Dess framväxt hade dock redan då skolan grundades inletts genom av skolöverstyrelsen uppmuntrade försök med självstyrelse för eleverna, närmast med förebilder från engelskt skolväsen och utan nämnvärda traditioner i svenska skolor. I flickskolorna hade väl liksom i andra skolor vissa ordningsuppgifter tilldelats eleverna. I anslutning härtill fick varje klass i den kommunala flickskolan en "klassvakt" som skulle övervaka ordningen, svara för tystnad före lektion och se till att klassboken sköttes. Uppdraget brukade i tur och ordning ges åt eleverna. Andra vakter svarade för registrering av materialköpen och för hämtning av undervisningsmateriell från förvaringsrummen. Men dessa uppgifter var mandat uppifrån och hade intet att göra med verklig självstyrelse. Tanken på sådan verksamhet var i grunden främmande för flickorna. Skolans ledning var emellertid starkt intresserad av de nya ideerna och ville gärna få till stånd någon form av ordnad självstyrelse i det dagliga skollivet. Redan höstterminen 1935 utsågs efter överenskommelse med eleverna ett litet antal — högst sju — s k lärjungerepresentanter bland flickorna i högsta klassen. Dessa skulle föra elevernas talan inför rektor och lärare och skulle också ha rätt att bli åtlydda av kamraterna i vissa ordningsfrågor, som de själva åtog sig att sköta. De presenterades för elevkåren, deras namn infördes i terminskatalogen och de fick som tecken på sin värdighet bära en väl synlig kokard. Men något gensvar från elevsidan väckte ej detta initiativ. Representanterna själva framträdde sällan som talesmän för eleverna, deras ingripande i ordningsfrågor blev lamt, och trots kokarden blev de varken riktigt respekterade

eller ens allmänt igenkända i den stora elevskaran. Efter knappt tio år nedlades försöket i all tysthet.

Den föreningsverksamhet, som funnits i de båda privata flickskolorna, fortsattes efter kommunaliseringen. Gymnastik- och idrottsföreningarna av år 1925 sammanslöts nu till en förening, och denna deltog under så gott som hela skolans verksamhetstid i de av Svenska Skolungdomens Gymnastik- och Idrottsförbund anordnade proven och tävlingarna liksom i lokala tävlingar under intresserad och effektiv medverkan av skolans gymnastiklärare och ofta med god framgång.

På liknande sätt övertogs scoutverksamheten. De båda flickscoutkåren I och II bibehölls skilda till 1957, då de uppgick i Jönköpings Flickscoutkår för att våren 1961 ingå i det för flickor och gossar gemensamma Svenska scoutförbundet. Skolan upplät lokaler, först ytterst primitiva i källaren i dåvarande Stadsbiblioteket invid skolköket, senare långt bättre i den nya byggnadens källarvåning. Elsa Björk förblev under många år en livligt uppskattad ledare, och även Gunhild Nycander gjorde en utmärkt insats. En egen läger- och samlingsplats fick föreningen, då den år 1946 övertog skolans sportstuga.

En för flickskolan och det högre allmänna läroverket gemensam SSUH-förening, Svea, var verksam till 1939, då läroverket fick en egen förening, Göta. Efter ett par års nära samarbete förenades båda först under namnet Svea-Göta, från och med 1947 under namnet Brahe. Perioder av uppsving och nedgång växlade. En god stimulans gav den s k Nutidsorienteringen, men åren 1953—1955 var föreningen nästan helt överksam. Därefter återupplivades den och var livligt verksam under flera år framåt med diskussioner, samkväm och utflykter.

Under en tioårsperiod från 1946 deltog många av skolans elever med stort intresse i verksamheten inom de med läroverket gemensamma lokalavdelningarna av Kristendomsföreningen och Fria Kristliga Gymnasistföreningen.

En kort och långt ifrån bekymmersfri livstid fick Kommunala flickskolans Sportstuguförening. Den bildades 1936 under stor entusiasm särskilt hos eleverna i de högsta klasserna. Ett lån upptogs med lärare som borgensmän, en vacker skogstomt förhyrdes vid Västersjön, stugan byggdes i trevlig rustik stil och inreddes med möbler i

allmogestil. Något senare inhägnades tomten, och en brunn med pump färdigställdes. Stugan invigdes högtidligen på en friluftsdag och blev i början mycket frekventerad både på friluftsdagar med idrottsövningar, tältning och lägerarbete och för kamratfester och klassaftnar. Genom en årlig avgift av 50 öre per medlem ansågs finansieringen tryggad. Men entusiasmen svalnade, vägen till stugan kändes tröttande, och rekryteringen inom de nya elevgenerationerna blev svag. De ekonomiska problemen blev stora, trots att pengar insamlades genom basarer och fester och understöd gavs av både URK och Santessonska kamratföreningen. Efter några års avtynande dog föreningen i stillhet år 1947, då stugan överläts till scoutföreningen.

Mest livskraftig och aktiv blev Ungdomens Röda Korsförening, som fortsatte sin verksamhet efter samma linjer som tidigare i de privata skolorna och som bars upp av samma intresserade grupp av lärare. De stora årliga festerna med deras rikhaltiga program av nöjesanordningar och teater fortsattes och gav ej obetydliga inkomster till hjälparbete. Medlemmarna lade ned mycken flit på att insamla eller tillverka kläder, leksaker och nyttoföremål för hjälpaktioner inom och utom landet. Utbyte av brev och hälsningar med URK-föreningar i andra länder, studier och deltagande i internationella möten svarade för kontakterna utåt, och i större Röda-Kors-sammanhang lämnade flickskoleeleverna ofta god och uppskattad medverkan. Efter år 1963, då skolans avveckling började, upphörde dock snart föreningens verksamhet.

I vad mån flickskolans elever intresserade sig för den framväxande stora elevorganisationen SECO är ovisst. Någon egen verksamhet av denna art blomstrade aldrig upp inom skolan.

16. Ur skollivet.

Att de båda gamla byggnader, som under femton år var skolans verksamhetsmiljö, med åren blev alltmer trånga och förslitna var oundvikligt. Men detta var främst ett bekymmer för de ledande och ansvariga. Lärarkåren fann sig med anmärkningsvärt gott humör i olägenheterna. Eleverna tog dem som en självklar sak och accepterade utan vidare de ordningsregler, som särskilt i den västra byggnaden måste uppställas för att förhindra ett allmänt kaos. Flickorna hade sina egna måttstockar på trivsel och trevnad i skolan och fann

väl de många prången och passagera snarast lustiga och intressanta. Det måste också betonas att skolstyrelsen gjorde sitt bästa för att avhjälpa de värsta olägenheterna och se till att rummen tedde sig inbjudande och snygga. Med omsorg och lojalitet skötte också städerskor och vaktmästare sitt dryga arbete att hålla lokalerna minutiöst rena, varma och välordnade. Onekligen rådde också i dessa byggnader en särskilt intim och vänlig stämning, och en god kontakt skapades mellan både lärare, elever och skolpersonal. Man möttes, talades vid och lärde väl känna varandra personligen. Trots skolans växande storlek hade den enskilde ringa känsla av att vara en anonym del av massan i en stor läroanstalt.

De traditioner, som utbildats i de båda privata flickskolorna i anslutning till skolhusens karaktär och resurser, kunde knappast radikalt förändras. På grund av det långa avståndet mellan byggnaderna måste varje skolhus ha sin för det dagliga arbetet ansvariga ledning, och eleverna blev i verkligheten delade i två kontingenter med ringa beröring med varandra. Samling av hela skolan kunde ske endast i samband med höstterminens upprop och terminsavslutningarna. Då användes den frikyrkolokal, Immanuelskyrkan vid Fabriksgatan, som förut tagits i bruk av Santessonska skolan. Att under dessa förhållanden de båda äldre skolornas sammansmältning i viss mån fördröjdes var oundvikligt.

Men givetvis kom de båda skoldelarna med tiden i allt närmare förbindelse med varandra. Lärarna måste ofta nog undervisa i båda skolhusen, och kollegiet sammansvetsades snart i en god arbetsgemenskap. I tillvalsämnen måste de båda högsta klassernas elever sammanföras i grupper med inslag från båda husen, och vandringar mellan dessa blev nödvändiga. Pauserna mellan lektionerna var utsträckta till en kvart, och ändå blev det ofta knappt med tiden, särskilt om ett passerande tågsätt eller en uppfälld klaffbro spärrade vägen framåt Storgatan. Flickorna tog sådana hinder med ro, men lärarna, som oftast behövde någon tid att avsluta eller förbereda sina lektioner, kände sig emellanåt jagade och enerverade. Regn, snö och hårda nordanvindar var också besvärande. En blygsam förfrågan om lärarna ej skulle kunna få begagna stadens spårvagnar avgiftsfritt för dessa nödvändiga förflyttningar mötte så stor brist på förståelse hos myndigheterna, att den snabbt skrinlades.

Flyttningen till den nya skolbyggnaden år 1950 innebar således en

stor förändring. Eleverna förenades till en kår, moderna och välutrustade klass- och institutionsrum ställdes till buds. Ändock kände sig säkerligen många elever i början något vilsna och främmande i sin nya skola med dess uppenbara karaktär av offentlig läroanstalt i traditionell stil. Läraravdelningen var strikt skild från klassrummen, som låg i rad utmed långa korridorer, vilka visserligen upplivades av indelning i sektioner med olika färgsättning och med små utbyggda fönsteralkover, där man kunde sitta och se strömmen av kamrater dra förbi. Kontakten mellan lärare och elever, mellan eleverna inbördes och med skolpersonalen kunde ej upprätthållas på det tidigare otvungna sättet. Därtill kom att skolan fram till år 1955, då aulabyggnaden blev färdig, måste arbeta med vissa rätt obekväma provisorier. Morgonsamlingar och andra gemensamhetsaktioner fick förläggas till centralhallen eller till korridorer, flickorna fick stå eller sitta på golvet, vilket knappast underlättade uppmärksamhet och stillhet. För läsårets avslutningshögtid måste alltjämt andra lokaler anlitas. Skrivningar fick ske i klassrummen, intill dess att aulan blev färdig med uppfällbara skrivskivor mellan sittplatserna — en konstruktion, som vållat de ansvariga mycket bekymmer.

Men både lärare och elever fann sig snart tillrätta, och den nya skolans möjligheter togs till vara. Flickorna prydde gärna klassrum och korridorer med blommor och krukväxter, och många vackra och färgglada alster av deras konstnärliga flit lades till de konstverk och reproduktioner, som staden deponerat eller skolan själv anskaffat. De stora källarutrymmena rustades upp och blev goda elev- och fritidslokaler, lämpliga till klassfester och kamratträffar. Väl blev skolmiljön något mer komplicerad och orolig, allt eftersom elevantalet ökades och lärarkåren förändrades och växte ut, men tonen mellan lärare och elever förblev vänlig och otvungen, och de flesta flickorna torde fram till slutet ha känt trevnad och trygghet i sin skola.

Trots den livaktiga försöksverksamheten och trots lärarnas egna ambitioner att med nya pedagogiska grepp stimulera elevernas intresse och underlätta deras arbete kunde väl den dagliga skolrutinen med dess lektioner och övningar, prov och läxor mången gång kännas enformig och tröttsam, och tillfälliga avbrott var välkomna, även om lärarna emellanåt fann dem störande för kursläsningen. Det kunde gälla ett gästföredrag, en skolfilm, några dagars assistentundervisning, på sistone också pedagogdagar för lärarna, eller — helst av allt — en

överraskande ordnad halv friluftsdag, hälsad med ett genom hela skolan ljudande jubelskri. Vad som främst stannade i de ungas minne och formade deras bild av skoltiden för kommande år var nog emellertid de för skolan karakteristiska märkes- och högtidsdagarna, såväl de regelbundet återkommande som de mer tillfälliga. Varje skola skapar här sina särpräglade traditioner, och det hörde sedan gammalt till flickskolornas principer att söka ge åt dessa högtidsstunder så vackra och minnesvärda former som möjligt.

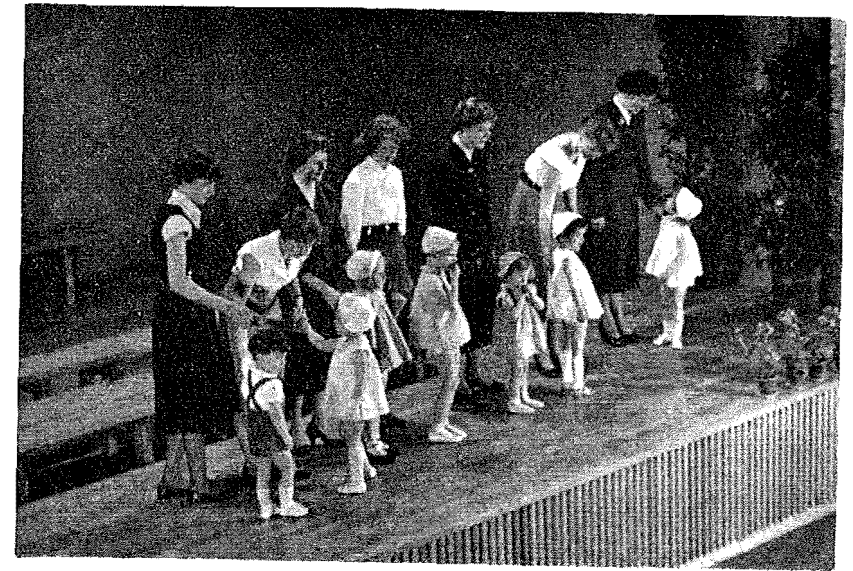
Särskilt starka intryck knöts till terminernas början och slut. För många fördostrades väl inledningen till en ny hösttermin genom med oro motsedda och under viss nervositet genomkämpade flyttningsprövningar eller kanske genom en oundviklig kvarsittning. Den för alla gemensamma början var uppropet, och detta omgavs alltid med en viss festivitas. Det var rektors stora tillfälle att i sitt välkomsttal ge en inblick i skolans målsättning och de grundläggande idéerna för undervisning och fostran och att söka väcka intresse och arbetsglädje hos de unga. Det var också den enskilda elevens enda säkra konfrontation med skolan som helhet, då hennes klass och namn presenterades och hon hade att offentligen svara på uppropet. Att sådant hade sin betydelse för samhörighetskänslan är troligt, och det offentliga uppropet av varje elev bibehölls också i det längsta. Då skolan blev alltför stor, måste högtidligheten dubblas, och gemenskapsupplevelsen blev mindre stark. Slutligen måste klassföreståndaren överta uppropet av sin klass efter högtidligheten. Vid vårterminens början infördes denna anordning tidigare, och den gemensamma delen fick formen av en andaktsstund, ofta ledd av en präst med timtjänst vid skolan. Så länge två skolbyggnader användes, hade var och en av dem sitt eget vårterminsupprop.

Terminsavslutningarna var från början gemensamma för hela skolan och förblev så, till dess att det ökade elevantalet framtvängde en dubbling med de lägre klasserna för sig och de högre för sig. De gemensamma julavslutningarna i Immanuelskyrkan kunde bibehålla de former, som eleverna var förtrogna med från de tidigare flickskolorna med tända julgranar på podiet, med julsånger av olika klasser, inspektorstal och unison sång av Viktor Rydbergs Betlehems stjärna, med Alice Tegnér's melodi — en julsång, som sedan följde skolan genom alla år och blev något av ett karaktistikum för den. Sedan skolan flyttat in i sin nya byggnad, hölls julavslutningen först i centralhallen,

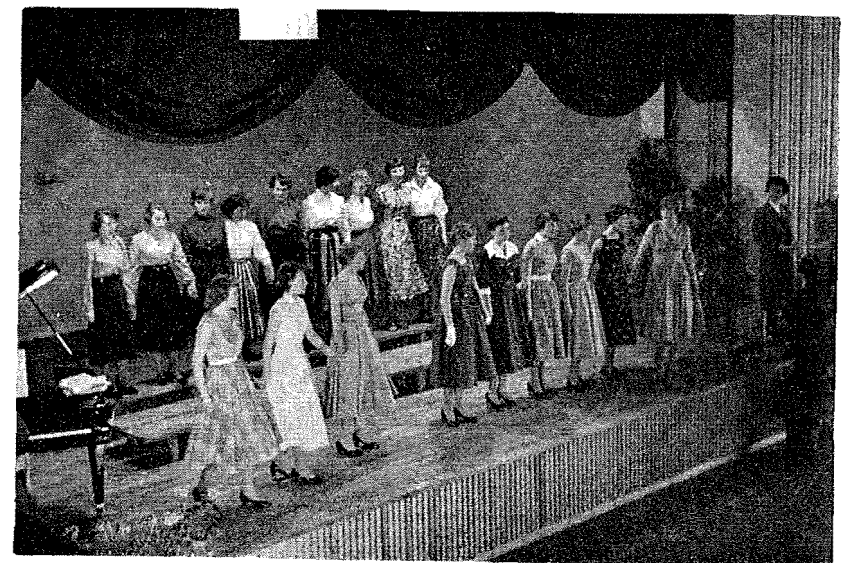
som upplystes av ljusramper på balkongbalustraderna och av de enkla träljuskronor, som övertagits från den östra skolbyggnaden, senare i aulan med samma belysning från läktaren. Under ledning av musiklärarinnan Mary Ödman utformades ett rikt program med läsning av julevangeliet, interfolierad med julsånger av större eller mindre elevgrupper eller solister, med orgelmusik och med tiden också andra instrumentala inslag. Under de sista verksamhetsåren utbyttes detta programinslag mot ett julspele med vackra scenbilder från den heliga nattens händelser, utfört av elever med dramatik som tillvalsämne.

Våravslutningarna fick som i andra skolor en särskild prägel av den stipendie- och premieutdelning, som avslutade högtiden och som med åren fick allt större omfattning. Under de första åren var avslutningen förenad med en utställning av teckningar och handarbeten, och den inleddes med en sånguppvisning, som omsorgsfullt hade repeterats någon dag i förväg, så att varje klass väl visste hur den skulle tåga fram och ordna sig på podiet. Till sist förenades alla i unisont framförande av Heidenstam-Stenhammars Sverige — ett lika fast traditionellt inslag i vårens avslutning som Betlehemsstjärnan i julens. Högtidstalet hölls av inspektor, så länge en sådan fanns, därefter av någon medlem av stadens skolstyrelse. De avgående eleverna fick hälsning och lyckönskan och mottog sedan ur rektors hand sina avgångsbetyg. Med tiden blev utställning och sånguppvisning alltför komplicerade och tidsödande inslag i högtiden. De förlades till andra dagar, och avslutningen inleddes blott med någon sång av de högre klassernas elever och senare även ett musikstycke av skolans orkester. Men "Sverige" bibehölls, och då skolan fått sin egen fana, fick detta inslag en särskilt högtidlig och vacker inramning genom att fanan fördes in i aulan och förblev på det rikt blomstersmyckade podiet under sången.

Sedan skolan fått en realskolelinje, föregicks terminsavslutningen av en festlig examensdag i slutet av maj, då de nyexaminerade mottogs på skolgården och blomsterbehängdes av föräldrar och vänner för att sedan i triumf fara hem i lövade skindor eller andra fantasi-fulla åkdon. Veckorna förut hade abiturienterna roat sig med att bära egendomligt dekorerade huvudbonader. Eleverna i flickskolelinjens avgångsklass följde samma bruk och anlade också sporadiskt den högblåa mössa, som skulle vara en motsvarighet till realexamensmössan. Seden att hylla de avgående med blommor togs upp med entusiasm,

Från "Övningsämnenas dag". Elever uppvisar kläder, sydda under läsåret.

och efter avslutningshögtiden fylldes skolgården med gratulanter, medan smyckade fordon samlades på gatan för att avhämta dem, som enligt ett ofta brukat uttryck "tagit normalen". En liten avskedsbjudning för lärarna ordnades vanligen någon dag senare av de avgångna.

Under de sista läsveckorna anslogs en dag till utställningar och sånguppvisning, ibland under benämningen "övningsämnenas dag". Med de större resurser, som den nya skolbyggnaden erbjöd, kunde flickskolans praktiska och estetiska mål förverkligas bättre och mångsidigare än förut, och en rik överblick kunde ges ej blott genom "konserter" med körer, solister och instrumentalmusik och genom de väl arrangerade utställningarna av teckningar, handarbeten och konsthantverksbetonade alster utan även genom "mannekänguppvisning" av kläder, elevdemonstrationer av vävning, knyppling m m och gymnastikuppvisningar på skolgården eller i centralhallen. Skolkökens resultat brukade avprovas på bjudningar för mammorna, för lärarna och då och då för skolstyrelsen i samband med dess årliga "lagstadgade" sammanträde med lärarpersonalen. Det myckna merarbetet för lärarna och de ofrånkomliga kostnaderna ledde emellertid till att dessa arrangemang med tiden blev mindre omfattande.

Vid sidan av de mer offentliga festdagarna hade skolan under läsårets gång sina interna högtider, regelbundet återkommande eller mer tillfälliga. Morgonsamlingen närmast före första adventssöndagen hade alltid i flickskolorna haft en högtidlig prägel med tända ljus och adventspsalmer. I den nya byggnaden blev det dessutom tradition att en elevkör sjöng Wennerbergs "Gören portarna höga"; psalmen återkom sedan i julprogrammet. Under flera år firades FN-dagen den 24 oktober med en liten högtid inom skolan, sedan försöken att göra den till en offentlig högtidsdag för skolorna uppgivits. En fana med FN-emblemet förfärdigades och fick tjäna även utanför skolan, då den länge var den enda, som kunde uppbringas i staden.

Luciamorgonen var liksom i andra skolor ungdomens eget festtillfälle. Så länge skolan arbetade i de gamla byggnaderna, bibehölls i var och en de privata skolornas traditionella festformer. I den nya byggnaden pryddes likaledes klassrummen, och varje klassavdelning ordnade sin fest med eget program. Från Santessonska skolan övertogs lärarnas kaffebjudning för högsta klassen — rätt länge med samma hemlighetsmakeri som förut. Men i övrigt utbildades nya traditio-

ner. All skolpersonal samlades först i kollegierummet vid vackert dukade kaffebord — många småbarn ur lärarnas familjer var här med. Vid den följande morgonsamlingen uppförde Lucia med sina följeslagare — tärnor, stjärngossar och tomte — ett litet tal- och sångspel. Centralhallen och senare aulan var upplyst av levande ljus i ramper och träkronor, och under sång, som först tonade fram på avstånd, gick tåget upp på podiet för att efter spelet och den gemensamma psalmsången tåga ut ur salen och låta psalmen "Härlig är jorden" långsamt förtona.

De år, då Svenska flaggans dag inföll under läsåret, samlades alla kring flaggstången på skolgården för att under en kort stund med en fosterländsk sång och några ord av rektor se flaggan hissas.

Som tidigare nämnts, sökte skolan såsom ett led i elevernas kulturella fostran fira minnesdagar över händelser eller personligheter med instruktiva och åskådliga elevprogram. Sådana fester blev i sin mån också välkomna och roande avbrott i dagsrutinen. Utanför dagschemat anordnade olika elevföreningar emellanåt samkväm och lekafstnar för egen trevnad eller för att väcka intresse och värva medlemmar. Kamrataftnar och klassfester var vanliga och ordnades ofta med stor energi, organisationsförmåga och uppfinningsrikedom. Enskilda klasser kunde också gå till aktion för att genom någon aftonunderhållning skaffa medel till hjälp i en nödsituation, som väckt deras medkänsla. Mest samlades dock intresset kring den stora årliga URK-festen med dess långa förberedelsestid av teaterrepetitioner, målning av kulisser och dekorationer för salustånd och serveringsrum, sömnad av dräkter och försäljningsarbeten och insamling av saker för utlottning samt kakor och godsaker till kaffestuga och konditori. Först hade varje skolbyggnad sin fest, och de trånga lokalerna fylldes till gränsen av en välvillig publik med ett starkt inslag av småbarn, för vilka dessa fester var ett efterlängtat nöje. I den nya byggnaden fanns rum för alla besökare vid en enda stor årsfest. Men stämningen blev ej helt densamma. Festarrangemangen blev mer tungrodda och krävande i de stora, anspråksfulla lokalerna, aulans präktiga scen var svårhanterlig. Intresset minskades gradvis hos både lärare, elever och allmänhet, och festtraditionen dog ut.

I den nya byggnaden blev det emellertid möjligt för flickorna i de högsta klasserna att förverkliga ett gammalt önskemål om att kunna anordna en "svarsbal" som motstycke till den vid läroverket tradi-

tionella gymnastbalen. Det blev en vårbal i centralhallens bottenplan med musiken på första balkongen och förfriskningar i arkaden därunder. Blommor och björklöv dekorerade festsalen, ett nät av trådar spändes mellan första balkongens balustrader som ett luftigt tak över balsalen och fick uppbära serpentiner och ballonger. Rektor och några lärare samt intresserade föräldrar var "förkläden". Det var glada och uppskattade fester, så länge denna form för ungdomsdans bestod. Däremot tillät skolan ej anordnande av skoldanser med tillträde för större publik, sk skutt, detta med hänsyn till de svåra ordningsproblemen, som sådana tillställningar kunde medföra.

Skolresor av mindre omfattning företogs ibland av särskilda klasser eller elevgrupper. Under många år var det därutöver sed att anordna en dagslång studie- och nöjesresa för hela skolan. För långresor beställdes då ett extratåg, och på detta sätt besöktes exempelvis Lund, Kalmar med en tur till Öland, Halmstad och Göteborg. Vid andra tillfällen samlades utanför skolan en kavalkad av bussar, som sedan förde eleverna till sevärda platser i Öster- eller Västergötland och Småland. I allmänhet anordnades dessa resor kort före vårterminens slut. De gynnades oftast av vackert väder och blev glada minnen för flickorna, som väl mer senterade kamratlivet, matsäcksätningen och de fria timmar som tilläts än de pliktskyldigast i flock besökta sevärdheterna. Men med tiden steg anspråken på skolresor. Utlandsfärder under ferier och lovtider började erbjudas från andra håll, och de blygsammare rese mål, som en allmän skolresa kunde uppnå, möttes med mindre intresse.

Vid sidan av de mer reguljära högtids- eller nöjesinslagen i skolans liv inträffade händelser av sällan upprepat eller helt unikt slag. Långt ifrån festliga, men spännande och minnesvärda var de stora allmänna inspektioner av skolan, som före inrättandet av länsskolnämnd och gemensam skolstyrelse tid efter annan företogs av skolöverstyrelsen. De kom överraskande och innebar givetvis främst en viss press på lärarna, men även eleverna fick känna av den spända stämning, som de skapade. De inspekterande undervisningsråden åhörde lektioner och granskade skriftliga arbeten, rektor redovisade sin verksamhet, och skolstyrelsen samlades för att höras i praktiska frågor. Lärare kallades till enskilda samtal, och inspektionen avslutades med ett kollegium, där slutomdömet om inspektionen avgavs och överläggningar skedde i undervisningsfrågor. Två sådana inspektioner förekom under

flickskolans trettiofemåriga tillvaro. Den första förrättades redan i oktober 1937 av undervisningsrådet Beth Hennings, som bl a kraftfullt grep in i skolans lokalfråga och som även personligen framträdde inför elevkåren med en uppskattad uppläsning på danska av H C Andersen-sagor. Den andra hölls i oktober 1955 av tf undervisningsrådet E Ullstad, som med ytterlig noggrannhet tog del av undervisningen och vid det avslutande kollegiet ledde en instruktiv diskussion i olika kurs- och metodfrågor.

Inflyttningen i den nya skolbyggnaden år 1950/51 var en revolutionerande händelse ej blott för lärarna, som skulle skapa reda och trevnad i de obekanta lokalerna och ordna bibliotek och institutioner på bästa sätt, utan även för eleverna, som allmänt engagerades för att bära ömtåliga och värdefulla föremål genom staden till deras nya platser och lämna handräckning åt lärarna. Avskedet från den gamla minnesrika skolmiljön vållade stort vemod både i lärar- och elevkretsar, och många rörande avskedsord kunde läsas på svarta tavlan i de övergivna rummen. Invigningen av den helt färdiga skolbyggnaden den 27 mars 1956 blev en högtidlig upplevelse. För lärarna inleddes den med en samling kring vackert dukade lunchbord i centralhallen. Under högtiden i aulan medverkade många elever med sång eller recitation vid kantatens framförande, en del fungerade som marskalkar och alla var med som åhörare.

En helt unik märkesdag blev den 13 september 1954. I samband med sin "eriksgata" i Jönköpings län besökte då konung Gustav VI Adolf skolan och hyllades av lärare och elever. Konungen och hans uppvaktning åhörde även en lektion i modersmålet i klass 3⁷, skickligt ledd av Mia Rosander och frimodigt och engagerat genomförd av eleverna.

En tillbakablick på flickskolans verksamhetstid skulle vara ofullständig om ej de sex läsår omnämndes, som sammanföll med det andra världskriget 1939—1945. Vid krigsutbrottet hade skolan just påbörjat sitt femte arbetsår. Ovissheten om hur skolrörelsen skulle bedrivas under krigshot var stor, och de gamla skolbyggnaderna underlättade ej bekymren. Redan mörkläggningen av alla olikartade fönster och dörröppningar var ett problem. Än mer svårlöst blev frågan om skyddsrum. I östra skolbyggnadens källarutrymmen kunde visserligen till nöds användbara sådana rum ordnas genom förstärkning av trossbottnar och installation av luftväxlingsaggregat, och eleverna begagna-

Kung Gustav VI Adolf besöker skolan under sin "Eriksgata" 1954.

de med förtjusning möjligheten att dekorera skyddsrumsväggarna med fantasifulla målningar. Men i västra byggnaden befanns alla förslag att ordna skyddsrum ogenomförbara, och i närliggande hus kunde heller inga tillräckliga lokaler anskaffas. Skyddsplanerna utformades emellertid snart så, att de lägre klasserna helt skulle evakueras till landsbygdsförläggningar och de båda högsta klassernas elever uttagas till beredskapsarbete, varefter de mellanklasser, som alltjämt skulle undervisas i staden, kunde rymmas i östra byggnaden. Utrymnings-systemet för hela staden prövades vid en väldig evakueringsövning, varvid både barn och gamla med tåg och bussar fördes ut till förläggningsplatser på landsbygden, och lärarna engagerades i mångahanda för dem nya praktiska och organisatoriska uppgifter.

Den första krigsvintern blev mycket sträng och bränslebrist uppstod. Till sist måste undervisningen inställas ett par veckor i mars 1940 och läsåret förlängas till den 15 juni. Detta sk kokslov sökte skolans ledning begagna för att öva de äldre eleverna i ur beredskapssynpunkt nyttiga arbeten. Några elever fick deltaga i av hushållningssällskapet anordnade mjölkkningskurser, andra i en kort kurs i lanthus-

hållning vid landstingets skolor i Tenhult. För de övriga ordnade skolans lärare själva i sådana skollokaler, som ändå måste hållas varma, korta kurser i hemsjukvård, barnavård, tvätt, bakning, rengöring och enkel matlagning, och skolans styrelse utverkade för ändamålet ett mindre anslag av staden. Från och med följande läsår infördes enligt av Kungl Maj:t utfärdade bestämmelser sk värntjänst för de tre högsta klasserna. För denna skulle fyra dagar vid läsårets början och fyra av årets idrottsdagar användas, senare ökades tiden till tolv dagar, därav sju vid läsårets början. Värntjänsten omfattade vid flickskolan olycksfalls- och hemsjukvård, hem- och lägertjänst, målspaning, ordonnans- och rapporttjänst, brandtjänst och orientering, senare också luftbevakning och livräddning. Sakkunniga ledare anlätades så långt möjligt — brandmän, poliser, sjuksköterskor, lottor, scoutledare — men därjämte blev lärarna starkt engagerade i många verksamhetsformer. En kuriös uppgift för dem blev exempelvis att vid "målspaningsövningar" spela den dolde fiendens roll i terrängen. En del nyttiga färdigheter kunde väl denna värntjänst ge, och för de unga tedde sig övningarna säkerligen mest som roande och spännande inslag i skolarbetet. Lärarna kände långt starkare det bistra allvaret bakom utbildningen men kunde ej helt värja sig mot tvivel på att resultatet i verkligheten motsvarade de kostnader och ansträngningar, som den betingade.

Även i övrigt påverkades skollivet av kriget. Med skolans hjälp fick flickorna sysselsättas med att förfärdiga varma plagg till de inkallade och att lägga upp förbandsförråd. Flyktingproblemet berörde skolan direkt genom att barn och ungdom ur flyktingkretsar upptogs bland eleverna — detta gällde både före och efter de egentliga krigsåren. Såväl lärare som elever var engagerade i praktisk flyktinghjälp. Spänningen kring krigshändelserna satte givetvis sina spår även i undervisningen, men i det hela sökte skolan så långt möjligt låta det dagliga arbetet fortgå i sina vanliga former.

Efter kriget tog reformarbetet på skolområdet fart, och samtidigt kom den stora expansionen av skolväsendet. Genomgripande förändringar skedde i fråga om organisation, lärokurser, metoder och målsättning, och de fem sista åren präglades av skolans fortskridande avveckling. Att flickskolan ändå trots allt till slutet kunde behålla något av sin karaktär och sina traditioner och att detta upplevdes som värdefullt och tacknämligt även av den sist intagna elevkullen har några

av denna ett par år efter sin avgång vittnat om med enkla ord. De har med värme bevarat minnet av sin första kontakt med sin klassföreståndare Josefa Svensson och av hennes insats genom åren: "Vi minns, hur den nya klassen stod samlad i korridoren i stor undran inför vad som komma skulle. Då kom vår blivande klassföreståndarinna vandrande mot oss och hälsade hjärtligt. Från första stund blev hon som en mor för oss och förblev så under alla våra flickskoleår." De har med intresse påtagit sig de omsorger om trevnaden i klassrummet och ordningen inför lektionerna, som de såsom "vakter" haft att svara för. Den dagliga arbetsrutinen med "lektioner och åter lektioner" och nervositeten inför skrivningar och prov har de väl mången gång funnit mödosam. Men vad skolan givit av högtidliga eller glada avbrott i vardagsarbetet har livligt uppskattats. Skolans strävan att göra morgonsamlingarna intresseväckande och att omge dem med lugn och stillhet har funnit gensvar: "dessa rofyllda stunder innan dagens arbete började, med lugna och trygga eller dramatiska och känsloladdade allvarsord av lärare, elever eller tillkallade talare". Med stor glädje minns de skolans högtider: "första advent med ljus i granen och vacker körsång, luciatåget med tärnor, ljus och sång och pepparkakor i klassrummen, julavslutningen med julspelet och den efterlängtade sommaravslutningen, då vi smyckade aulan med löv och blommor, då vår fana fördes in i salen och "Sverige, Sverige" sjöngs unisont, innan avgångsbetyg och premier utdelades". Deras slutomdöme blir: "Nu märker vi verkligen, att den grund, som lades i flickskolan, är mycket värdefull för oss, och vi är övertygade om att vi alltid med stor glädje skall bära inom oss och bevara vad vi fått under våra år i flickskolan."

— — —

Vid sidan av de föreningar, som bildats av forna elever vid de båda privata flickskolorna, stiftades år 1956 föreningen Flickskolekamraterna, som ville samla elever såväl från dessa som från den kommunala skolan till gemenskap omkring minnena från skoltiden. Så länge som den kommunala flickskolan bestod, lämnade föreningen årligen ett belopp för premier eller stipendier att utdelas vid skolans årsavslutning.

Sammanfattning och slutord

De flickskolor i Jönköping, vilkas öden här skildrats, har varit goda företrädare för sin skoltyp. I en tid, då det allmänna ej ville erkänna sin skyldighet att svara för den kvinnliga ungdomens utbildning utöver folkskolestadiet, tog de privata flickskolorna på sig denna uppgift, och de fullgjorde den intresserat och troget trots praktiska bekymmer och betungande arbete med ringa ekonomiskt utbyte för både skolledare och lärare. Det stöd från stat och kommun, som med tiden gavs, var länge njuget utmätt. För sin existens blev skolorna först helt, senare alltjämt i väsentlig grad beroende av elevavgifter. Ehuru de så långt möjligt sökte bereda plats för elever på lindrigare ekonomiska villkor, måste de främst lita till de föräldrakretsar, där vilja och förmåga fanns att bekosta flickornas utbildning. Därför kom de privata flickskolorna även i vår stad att i vida kretsar framstå som skolor främst för de välställda i samhället. Utan insikt om orsakerna härtill lade man ofta nog skulden för förhållandet på skolorna själva, och detta synes ha medverkat till att skapa en viss avoghet mot hela flickskoletypen, som väl i sin mån försvarade inrättandet av den kommunala flickskolan och som torde ha bidragit till att denna under sin första tid blev rätt torftigt tillgodosedd med lärartjänster, lokaler och utrustning. Emellertid visade den följande utvecklingen allt tydligare att beslutet om dess inrättande varit lyckosamt — i grunden ofrånkomligt — och den intog med tiden sin plats som en nödvändig och uppskattad del i stadens skolväsen.

I likhet med andra flickskolor måste de båda privata skolorna i Jönköping under sin första tid sträva att frigöra sig från det snäva och ytliga begrepp om en kvinnobildning av främst "dekorativ" art, som härskade i en del föräldrakretsar. Några element i denna bildning

fann de visserligen värda att beakta och ge en fördjupad karaktär — språkstudier med sikte på praktisk färdighet, litterära och kulturhistoriska kursmoment och skicklighet i handarbeten. Men deras mål var redan från början att förbereda för "det allvarliga, verksamma livet". De ville ge sina elever möjlighet att försörja sig själva inom sådana yrken, som med tiden öppnade sig för kvinnor, och de inlade i sin kurs sådant, som kunde tjäna detta ändamål — nyttobetonad slöjd, viss huslig orientering, bokföring och t o m förberedelse för framtida lärarverksamhet. Traditionellt behöll de också uppgiften att vårda elevernas yttre uppträdande och skick, dock ej som självändamål utan som ett led i en målmedveten karaktärsdaning. I det hela sökte dessa skolor att i all blygsamhet förverkliga ett ideal av personlighetsfostran, som Anna Santesson i koncentrerad form velat uttrycka i sitt motto: Framåt, inåt, uppåt.

I den kommunala flickskolan bibehölls flickskolebildningens språklig-humanistiska grundprägel med dess inslag av estetiska moment. Men starkare hänsyn togs till det mer mångsidiga och målmedvetna yrkesval och de växande önskemål om övergång till gymnasiestudier, som kännetecknade flickskolornas alltifrån 1920-talet starkt ökande elevmaterial. Friare ämnesval och nya ämnen såsom psykologi och ekonomilära innebar en medveten anpassning till tidens förhållanden. Detsamma gällde den förstärkta ställning, som gavs åt de praktisk-husliga ämnena, och som avsåg att ge effektiv förberedelse för "hemmets värv". Numera ter sig denna sistnämnda målsättning måhända något föråldrad och ej utan sentimental anstrykning. Men vid utformandet av den kommunala flickskolans lärokurs var den verkligt tidsenlig. Kvinnlig arbetskraft efterfrågades på allt flera områden inom yrkeslivet. Allt flera kvinnor behöll ett tidigare yrkesarbete även efter sitt giftermål och räknade med att göra karriär däri. Det ansågs dock ännu självklart att hem- och barnuppfostringsuppgifter främst även i sådana fall skulle komma på husmoderns lott och borde fullgöras lika ambitiöst som i de hem, där hustrun var "hemmafru". Få betvivlade på allvar, att sådana plikter för kvinnan var naturliga och tillhörde hennes konstitutionellt betingade "könsroll." Så lades på de yrkesarbetande gifta kvinnorna en dubbel arbetsbörda, som blev allt tyngre ju svårare det blev att få erforderlig hemhjälp. Betydelsen och följdverkningarna härav har först i det långa loppet blivit fullt uppenbara. Nu uppfattas de som en allvarlig samhällsangelägenhet och en svår-

löst fråga inom vår tids jämlikhetsproblematik. Men vid den kommunala flickskolans tillkomst hade frågan ej så stora proportioner. En rimlig lösning syntes vara att göra skolans slutmål dubbelt i samklang med den gifta yrkesarbetande kvinnans dubbla uppgifter och ej blott ge flickorna en rättvis chans till yrkesval utan även ge dem effektiv och arbetsbesparande kunskap om hemmets ekonomiska och arbetstekniska problem, färdighet i husliga sysslor och grundläggande orientering om barnens vård och fostran. Det är obestridligt att detta slutmål under den halvsekelånga övergångstid, då de nya förhållandena mognade, blev en ytterst värdefull hjälp för många dubbelarbetande kvinnor, och de ämnen som erbjöd sådan hjälp blev ej minst i vår stad en högt skattad del av skolkursen. När den kommunala flickskolans uppgift nu är slutförd, bör dess insats och betydelse i detta hänseende ej förbigås.

De båda privata flickskolorna i Jönköping tog i sin mån del i det pedagogiska och metodiska pionjärbete, som från slutet av 1800-talet kännetecknade det svenska flickskoleväsendet. Under gott samarbete mellan skolledning och lärare eftersträvades en levande och konkret undervisning, och metodiska nyheter prövades. Denna pedagogiska livaktighet fortsatte i den kommunala skolan trots de mindre fria former för kursläsning, som där rådde. Vissa initiativ togs också för att vinna förbättringar i kurser och lärogång. Det starka intresset för reformer ledde till att flickskolan i Jönköping av de centrala skolmyndigheterna togs i anspråk för en mångsidig och omfattande försöksverksamhet.

Flickskolan, både i sin privata och i sin kommunala form, har gjort en självständig och särpräglad insats inom det svenska skolväsendet. I någon mån har dess utbildningsmål kunnat inlemmas i den nutida gymnasieskolan. Men i övrigt har dess särart och de erfarenheter den vunnit under sin verksamhetstid knappt fått röna något beaktande vid utgestaltningen av vårt nya skolväsen. De pedagogiska principer och de undervisningsmetoder, som inom detta vunnit budskap, har väl sedan länge haft sina föregångare i flickskolan, men dess insats i detta hänseende har fått falla i glömska. Möjligen kan man göra gällande att flickskolan fått vara vägröjare för den examensfria studiegång, som nu kännetecknar vårt skolväsen. I det hela framstår emellertid flickskolan i likhet med andra nu försvunna skolformer som bunden till samhälls- och kulturförhållanden, vilka utvecklingen i vår tid

snabbt passerat. Detta är väl ofrånkomligt. Under sin verksamma tid har skolan dock i ständig strävan framåt kunnat fullgöra en egenartad och betydelsefull pedagogisk och kulturell gärning. De flickskolor i Jönköping, vilkas historia här tecknats, har skickligt och troget slutit upp i ledet. Den insats de under sin sekellånga verksamhetstid — från 1867 till 1970 — gjort till fromma för vår stads och bygds kvinnliga ungdom bör ej glömmas eller undervärderas. Generationer av skolflickor, som i dem fått utbildning och fostran, har med tacksamhet kunnat vittna om att de fått en hållbar grund och en god vägledning för sin livsgärning och att de därjämte fått att bevara en skatt av ljusa personliga skolminnen.

Förteckning över använd litteratur och källmaterial i övrigt

1. TRYCKTA SKRIFTER:

- Adell, Yngva*: Santessonska flickskolan. Gudmundsgilletts årsbok 1952.
- Afzelius, Rut — Blomberg, Ingeborg*: Samling av författningar m m rörande statsunderstödda enskilda läroanstalter, utfärdade intill den 5 april 1931 (1931).
- Aktuellt från skolöverstyrelsen 1958:10*: Normalundervisningsplaner för kommunala flickskolor (1958).
- Bergqvist, B J:son — Wallin, M*: Kommunala flickskolan, stadga och undervisningsplaner m m (1928).
- Björling, Augusta*: Flickskola, Svensk uppslagsbok (1936).
- Carlson, Barthold*: Minnen från Jönköpings läroverk och stad på 1870- och 1880-talet, Gudmundsgilletts årsbok 1948, 1949 och 1954.
- Fackskoleutredningens betänkande* (SOU 1953:50).
- 1939 års Flickskolesakkunniga*: Utredning och förslag angående de kommunala flickskolornas organisation (SOU 1939:39).
- Grauers, Sven*: Anna Sandström 1854—1931, en svensk reformpedagog (1961).
- Heckscher, Ebba*: Några drag ur den svenska flickskolans historia (1914).
- Jönköpings Elementarskola för flickor*: Kataloger och årsredogörelser 1869—1935.
- Jönköpings historia, fjärde delen*: Skolförhållanden 1700—1860, Jönköping efter 1862: Undervisningsanstalter (1921).
- Jönköpings stads historia*: del III (Gullberg—Ameen 1971).
- Jönköpings Västra Elementarläroverk för flickor*: Kataloger och årsredogörelser 1892—1935.
- Kommunala flickskolan i Jönköping*: Kataloger och årsredogörelser (1935—1961).

Nya flickskolan i Jönköping: Redogörelse för lärokurser m m (1890).
Realskoleutredningen: Realskolan under övergångstiden (SOU 1955:53).
Rosell, Sigrid: Mamsellerna Johansson, deras hem och skola, Gudmundsgillet
årsbok 1957—58.
Sakkunniga, tillkallade inom Ecklesiastikdepartementet: Utredning angående det
svenska skolväsendets organisation (SOU 1926:5).
Skolkommissionens betänkande 1:1: Grunderna för en ny läroverksorganisation
(1922).
1927 års Skolsakkunniga: Utredning och förslag rörande inrättande av kommu-
nala flickskolor (SOU 1927:27).
Skolstadgan (SFS 1971:235).
1940 års Skolutredning: Flickskolan, Betänkande nr X (SOU 1947:49).
Skolöverstyrelsens planeringskommitté: Skolan och de stora årskullarna (1955).
Stadsfullmäktiges handlingar 1928, nr 12: Av särskilda kommitterade avgivet be-
tänkande angående inrättande av ett högre flickläroverk i Jönköping m m.
Stadsfullmäktiges handlingar 1935, nr 3: Drätselkammarens utlåtande över flick-
skolekommitténs betänkande med förslag till omläggning av de privata stats-
understödda flickskolorna till en kommunal flickskola (ärende 8).
Thulin, Olof: Aurore Storckenfeldt. Ur Växjö stifts hembygdskalender år 1947.
Öberg, H — Zetterlund, S: De nya fackskolorna (1963).

II. KÄLLMATERIAL I ÖVRIGT ur skolstyrelsens arkiv eller i privat ägo.

Jönköpings Elementarskola för flickor:

Bevarade elevförteckningar, protokoll och räkenskaper från skolans första verksamhetstid.

Resolutioner av myndigheter samt dupletter eller koncept, avseende fram-
ställningar främst rörande statsbidrag och normalskolekompetens; vissa sty-
relseprotokoll från 1896.

Handlingar rörande Aktiebolaget, resp stiftelsen Jönköpings Elementarskola
för flickor. Styrelseprotokoll 1930—1935.

Jönköpings Västra Elementarläroverk för flickor:

Bevarade personalia och familjbrev avseende skolans grundare och första
verksamhetstid.

Ordnad och sovråd samling av handlingar och uppgifter beträffande skol-
arbetets allmänna anordning, förhållandet till myndigheter, lärare, lokaler,
ekonomi m m.

Handlingar rörande inköp av skolbyggnaden.

Protokoll och handlingar i övrigt beträffande Aktiebolaget Jönköpings

Västra Elementarläroverk för flickor samt skolans styrelses protokoll 1925—
1935.

Bilder och dokument, belysande skolliv och kollegiets samliv i vardags-
arbetet och vid högtider och skolfester.

Kommunala flickskolan i Jönköping.

Material för ansökan om skolans bildande och första organisation.

Interimstyrelsens protokoll 1935.

Styrelsens protokoll med bilagor åren 1935—1958.

Ordnad samling av handlingar och uppgifter beträffande skolans verksamhet
och förhållanden 1935—1960.

Dokument och uppgifter rörande skolans sista decennium.

Bilder och dokument belysande skollivet.

Personförteckning

Afzelius R A H, 36
 Agardh C A, 40
 Agrell Tutti, 124
 Ahlfors Blenda, 30, 123
 Alin Gertrud, 124
 Almén E, 98
 Almquist C J L, 40, 72
 Almquist G, 25, 28, 30
 Almquist Isak, 39
 Almqvist Ida, 39
 Alsing Maria, 69
 Anderson Elsa, 125
 Andersson Hedda, 77
 Andersson John, 133
 Andersson-Björnbäck K B, 139
 Andersson Ruth, 151
 Andrae E, 68
 Arnell Helga, 29
 Axi-Johansson Maria, 20

Backlund Victor, 28, 30, 31 (portr)
 Bagge Arla, 29, 43
 Bauer John, 26
 Beckström Elin, 71, 105
 Beckström-Frölich Mia, 71
 Bergelmer Carolina, 29
 Bergenstråhle Gunnar, 113
 Bergquist Alice, 128
 Bergquist Augustinus, 103, 113
 Berlin Mac, 36
 Björk Elsa, 96, 163
 Björk W, 100, 101
 Blomquist A, 68, 130
 Bohlin Karin, 24
 Bondesson Karl-Elov, 114
 Brage Fredrika, 134
 Bremer Fredrika, 64
 Brinck Thore, 30, 62, 68
 Brink Karin, 114
 Bråland A, 100

Carlén Berndt, 130, 131
 Carlson Barthold, 41, 48, 54
 Carlsson Eva, 128
 Cassel Ida Elisabeth, 39
 Cedercrona Karin, 30
 Cederlöf Efraim, 39, 133
 Cederlöf Edit, 39, 133
 Celander Viola, 62
 Clemitsen Amy, 36
 Dagrell Elisabeth, 129
 Dahlbäck Oscar, 112, 143
 Dahlerus Siri, 78
 Dahr Elisabeth, 7, 62, 67, 99, 102,
 109, 114—116 (portr), 120, 146
 Djurberg-von Feilitzen Gerda,
 33 (portr), 35
 Durling Lotty, 123

Ehrencrona Signe, 82
 Eiderbrant Carl-Erik, 120
 Ekström C, 51
 Elwing Birgit, 132
 Emmelin O, 98
 Engström Charlotta, 39
 Envall Britta, 126
 Ericson Tyra, 123
 Eriksson Nancy, 103, 113
 Estberg-Larsson Karin, 144
 Estborn David, 114
 Eurén Axel, 61, 112
 Eurén Ingrid, 125

Fagerman Ingeborg, 134
 von Feilitzen Jenny, 33 (portr), 34,
 36, 41
 Flink P, 114
 Fredriksson Ella, 129
 Fock Ida, 34, 36
 (se vidare Rignell)

Friberg Elin, 125
 Friberg Sten, 114
 Frick R, 28
 Fried K.A., 30
 Friedlander A E, 68
 Frykholm A F och Anita, 143
 Fröbel A W F, 12, 43, 73

Gerdner G O, 62, 98, 103, 113
 Gislén Anna, 62
 Gislén-Hallander Märtha, 97
 Graab Anders, 109
 Grimberg Carl, 77
 Gustav VI Adolf, 173, 174 (bild)
 Gustafsson C, 98, 100
 Gustavsson, Nils-Olof, 128
 Göran Frida, 129

Hahn A, 36
 Hall B Rudolf, 7
 Hall Elin, 38
 Hall Vilma, 38
 Hallenberg H J, 36
 Hallengren C B, 61
 Hansson Anna, 37, 44, 55, 68, 77
 Hanström Maja, 126
 Hay B, 28
 Heckscher Ebba, 32
 Hedenstierna Bertha, 36
 Hedqvist Paul, 135, 138
 Hedvall Carolina, 36
 Heintze W, 36
 Hennings Beth, 135, 173
 Henriksson Hugo, 114
 Herrlin Marianne, 121, 126
 Hessle Anna, 63, 69
 Hyltén-Cavallius Folke, 130
 Hänninger N, 101
 Höglund Ada, 69
 Hörnlén Linnea, 127

Israelsson Anna, 69, 145

Johansson Amelie och Eva (mam-
 sellerna), 20
 Johansson Gunvor, 129
 Johansson Karin, 134
 Johansson Richard, 114
 Johansson Vivan, 129
 Johnsson Ad, 25, 28, 30, 31 (portr)
 Jonsson Annie, 38
 Jonsson F, 48
 Junel B, 139

Karlberg K V, 36
 Karlgren J, 68
 Kjellberg Jonas, 10

Knutsson A, 30, 54
 Konarska Josefa, se vidare Svensson,
 128
 Korsell G, 28
 Käll Ellen, 134

Lager Ester, 77
 Lang Gerda, 33 (portr), 35
 Larking Gunhild, 149
 Lidin Gottfrid, 114
 Lilja Sigrid, 70, 106
 Linde Svea, 126
 Lindell Emy, 106
 Lindgren Vera, 127
 Lindqvist A, 113
 Lindqvist Elise, 36, 68
 Lindsten Bengt, 129
 Lindström E, 109
 Ljungquist O, 25, 27, 30, 46
 Lundberg Hildur, 63, 100
 Lundberg Marie-Louise, 63, 100
 Lundborg O, 39
 Lyttkens I A, 73
 Löthner O, 62

Macklean Charlotte, 20
 Malmqvist Margareta, 129
 Malmqvist Selma, 114
 Moberg Ruth, 125
 Modigh C G, 28
 Montelin C J W, 25, 27, 30, 31 (portr)

Nerman Charlotte, 65
 Neumann-Lindsjö Carolina, 24
 Neuman Elin, 113
 Nilsson Hulda, 72, 133
 Nilsson Sigrid, 73, 96, 124
 Nilsson Vera, 145
 Nordenstam Roland, 28, 31 (portr),
 32, 54, 55, 68
 Nordin J A E, 30
 Nordlund Margareta, 129
 Nordström Charlotte, 68
 Norlin Elsa, 125
 Nycander Gunhild, 126, 163

Ohlsson Inger, 129
 Oldenburg Elin, 69, 94, 106
 Olsén A, 30
 Olsson Ragnar, 114

Palm Ebba, 121
 Palmgren F W, 28
 Palmgren Karin, 106
 Pauli Georg, 54, 143
 Petersson Ingrid, 129
 von Porat C O, 36, 55

- Quensel Alice, 110
 Rehdahl John och Gerda, 144
 Raymond Alphonsine, 36
 Rignell Ida, f. Fock, 29, 33 (*portr.*), 34, 55
 Rignell H A, 25, 28, 31 (*portr.*), 32, 46
 Rignell Lotten, 33 (*portr.*), 35, 99, 100
 Rodhe Eva, 68
 Rogstadius Greta, 63, 100
 Rosander Mia, 96, 113, 118 (*portr.*), 119, 125, 131, 152, 161, 173
 Rosberg I, 98
 Rosberg Mary, 103, 114
 Rosell Elise, 36, 68
 Rosell Sigrid, 20
 Rudbeckius Johannes, 10
 Rundquist G, 39
 Rundquist Hilda, 69
 Runefors Ingrid, 132
 Rydin C, 30, 100
 Rydman Iris, 128
 Rånge Greta, 125

 Salomonsson S, 100, 101, 103, 109, 114
 Samuelsson Bo, 120, 129
 Samuelsson Kerstin, 7, 119 (*portr.*), 120
 Samuelsson Ulla, 129
 Sandberg G V, 25, 28, 30, 31 (*portr.*), 54
 Sandquist Märtha, 114
 Sandström Anna, 12, 13, 42, 73, 74, 77, 118, 147
 Santesson Anna, 54, 55, 58, 62, 63, 64 (*portr.*), 65—67, 72, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 88, 91, 94, 95, 100, 143, 178
 Santesson Birger, 83
 Santesson Hilda, 84
 Santesson Janna, 58, 62, 63, 64 (*portr.*), 65, 80, 81, 82, 83, 85, 92, 95
 Santesson Sophie-Louise, 68, 73
 Schartau S, 62
 Sege Ulla, 129
 Sjöberg Anne-Marie, 129
 Sjöberg Gertrud, 123
 Sjögren Alice, 134
 Skarin Berta, 36
 Slettengren Anna, 33 (*portr.*), 35, 36

 Staël von Holstein Therese, 29
 Stafberg G, 113
 Stangenberg Christina, 114
 Steenhoff Ruth, 105
 Stenberg Kerstin, 130
 Stensson Edv, 68
 Stenwall Hildur, 71, 105
 Storckenfeldt Aurore, 21—24
 Stridbeck Sofie, 27 (*portr.*), 34
 Strömberg Tora, 33 (*portr.*), 35
 Sundelin I A, 30, 48, 61
 Svanbom Ida, 68
 Swenson Hildur, 62, 70, 106
 Svensson Josefa Konarska, 176
 Säwe G, 36
 Sörensen Olof, 72

 Tegen Gunhild, 139
 Thorén, Sven, 114
 Thorsén Gunvor, 114
 Thorson Ivan, 113
 Thulin Olof, 130
 Tingberg Alpha, 96, 123
 Tunberg Gerda, 122

 Uddén H Th, 36
 Ullman Clara, 124
 Ullstad E, 173
 Unger J B, 25, 28, 30

 Wallin Johan Olof, 10
 Vannerus-Rydgran Inga-Mi, 145
 Velin P, 28
 de Verdier Clara, 36
 Werner C S, 102, 109, 113
 Wernqvist Karin, 30, 36, 100, 102, 104, 113, 116—117 (*portr.*), 152
 Westberg Gulli, 38, 68
 Westberg Hildur, 38
 Westring G, 28
 Widegren Mathilda, 77
 Widén Valborg, 114
 Wimmercrantz Elin, 38
 Winblad G, 36
 Wisborg Rhea, 144

 Zetterstedt Eva, 36
 Zetterström E, 39

 Ödman Mary, 128, 139, 168
 Ödqvist O, 68, 130
 Östergren J, 113